

Kronotaksa solinskih biskupa.

Pišu: Don Fr. Bulić.
Dr. J. Bervaldi.

(Svršetak.)

Opaske o Katalozima.

U ovoj Kronotaksi imali smo više puta prigode, da govorimo o Katalozima solinskih biskupa i na temelju historičnih činjenica, da dokažemo, kako su oni doprli do nas netačni i pobrkani. Sve što rekosmo nije dostatno. Moramo se na koncu osvrnuti na same Kataloge, raščiniti ih, da tako rečemo, te vidjeti s bližega, koju historičnu vrijednost oni imaju.

Mi posjedujemo više Kataloga solinskih biskupa. Najprije ćemo ih ovdje nabrojiti, a tada ćemo potanje o njima govoriti.

Katalog solinski, kako ga Farlati zove, ili još bolje Propagande, — jer se nalazi pridodan onome rukopisu Tome Arcidjakona, koji se nalazi u Biblioteci *de Propaganda fide* u Rimu, — dopire do god. 1512. (Farlati, Illyr. Sacr. I. str. 319.). Mi ga donosimo u Prilogu B.

Drugi Katalog, naš C, doseže do godine 1568. i napisan je od spljetskog plemića A Cutheis (porodica Geremia) polovicom XV. v. Prvobitni dio ovoga Kataloga ne dopire nego do god. 1452., ostalo sedam biskupa napisano je, kako Farlati tvrdi, drugom rukom (Illyr. Sacr. I. 323.). Ovaj Katalog izdan je i od Lučića u djelu: „De regno Dalmatiae et Croatiae" str. 383.

Treći Katalog, naš D, dopire do god. 1720. i našast je megju spisima spljetskog nadbiskupa Ponzoni-a, koji je umro god. 1640. Zadnjih osamdeset godina ovoga Kataloga napisano je drugom rukom (Illyr. Sacr. I. str. 327.).

Četvrti Katalog, naš E, našast je megju spisima — *Collectanea* — Modruškoga biskupa Šimuna Begne, koji je umro

godine 1536. Svršava sa biskupom Petrom, t. j. dopire do god. 1184. (Illyr. Sacr. I. str. 395.).

Peti Katalog, Rimski, naš F, koji bi po Farlatu bio sastavljen na temelju dokumenata iz rimskog Arkiva, dosiže do godine 1719. (Illyr. Sacr. I. str. 329.).

Farlati donaša još dva ulomka, kako ih on zove Fragmenta, Kataloga solinsko-spljetskih biskupa. Ne ćemo govoriti ovdje ni o jednom ni o drugom. Ne o prvom, jer je to izvadak iz povijesti Tome Arcidjakona, koji, kako rekosmo na str. 237. ne spominje nego samo četiri biskupa: Dujma, Glycerija, Natala i Maxima. Ne ćemo govoriti ni o drugomu, izvagjenu *Ex Tabulario Coenobii Spalatensis Virginum Ordinis Benedictini sub titulo Raynerii,* jer on počimlje sa godinom 1188., kada je Solin odavna u ruševinama ležao. Ne ćemo uzeti u pretres ni *Chronicon Pontificale Salonitanum et Spalatense,* jer kako sam Farlati opaža, ne razlikuje se od drugih nego što, uz nekoja imena, kano ona Dujma, Glycerija, Natala i Maxima, nadodaje nekoliko riječi o njihovu životu. Od drugoga Kataloga, našega C, t. j. A Cutheis, razlikuje se ovaj u toliko, u koliko donaša na 16.mu mjestu, iza Stjepana, biskupa Savilianus-a.

Iza kako nabrojismo sve Kataloge i njihove fragmente, kako ih donaša Farlati u „Illyricum Sacrum", red je, da se osvrnemo na njihov sadržaj, i vidimo, što je u njima povjesničkoga.

Katalozi B, C, D, nijesu sastavljeni od osoba, kojima se oni pripisuju, čija naime imena nose. Ove su samo prepisale Kataloge, koji su iz starijih vremena do njih doprli. Farlati kaže za ova tri, da nijesu stariji od XIII. vijeka. Sva je prilika, da sva tri izvornika, iz kojih su dotičnici prepisali, nijesu ni toliko stari, ali nema sumnje, da su auktori ovih triju Kataloga crpili vijesti iz još starijih dokumenata, a što je još važnije, ne sva tri iz istoga izvora. Oni se megju sobom malo razlikuju, ali ipak toliko, te se može ustvrditi, da je u neko doba kolalo više Kataloga solinskih biskupa. A to je i posve naravno.

Biskupi su imali u staro doba odličan položaj ne samo u crkvi, nego i u državi, pa su se stoga njihova imena brižno čuvala i potomstvu na uspomenu predavala. Razorenjem Solina i dolaskom u naše krajeve naroda druge krvi, tada poganskoga naroda, ta se je predaja pretrgla. Kada su Hrvati

primili kršćansku vjeru, tada su oni poprimili kršćanske biskupe staroga Solina, uspomenu kojih, bar donekle, bijahu sačuvali solinski bjegunci, koji se bijahu razbjegli najviše po otocima. Broj solinskih biskupa ne bijaše velik: najviše ih bilo trideset. Pa kada ovaj popis sa tolikim brojem biskupa, pade u ruke ljudi, koji su htjeli okruniti svoju crkvu slavom apoštolskoga porijekla, te ne mogli sa ono malo biskupa da popune šest vijekova, naime od druge polovice I. v. do preko početka VII. v., t. j. do razorenja Solina, tada nadodaše mnoga druga imena i podigoše njihov broj, neki na 58, drugi na 63. Ali kako tada nije bilo prave kritike u rasugjivanju i rasporegjivanju historičnih činjenica, tako su ovi nadopunjci učinjeni nepromišljeno i bez zdravih kriterija. Danas, kada se kritična nauka u velike izoštrila, kada iskopine solinske uniješe nove svijetlosti u povijest crkvenu Solina, nije baš teško odijeliti historična imena od nehistoričnih, povijest od legende.

Ako pogledamo sva tri Kataloga B, C, D, vidjet ćemo, da na prvom mjestu oni bilježe Dujma i za nj tvrde, da je bio prvim biskupom Solina. I mi se djelomice s tim slažemo, jer pred Dujmom ne stavljamo nego Venancija. Dujam je dakle bio ili prvi, ili drugi biskup Solina.

Prije nego nastavimo navagjanjem ostalih biskupa spomenutih Kataloga, pogledajmo malko, koji su bili zadnji biskupi Solina, ili bar megju zadnjima.

Vidili smo, kako je povjesnički utvrgjeno, da su Natal i njegov nasljednik Maxim biskupovali koncem VI. i početkom VII. vijeka. To je tako nedvojbena činjenica, da se o njoj ne smije ni iz daleka sumnjati, jer nam za ove biskupe svjedoče pisma, njima upravljena od pape Grgura Velikoga, koji je umro god. 604. S ovim se slažu i Katalozi, jer neki, kao D, nosi da je Natal bio biskupom oko god. 592, a Maxim oko 600. Katalog B, kaže o Maximu, da je bio skizmatik, i tim ga karakteriše.

Vidimo sada, u kojem redu dolaze ova dva biskupa u spomenutim Katalozima. Ako pogledamo ponovno sva tri Kataloga, vidjeti ćemo da ova dva biskupa dolaze u njima jedan za drugim i to samo jedan put, i da se sa spomenutim bilješkama nalaze na redu 22.i i 23.i, ili 23.i i 24.i. Dakle za šest vijekova nemamo nego 23 ili najviše 24 biskupa u Solinu. Nije moguće ni pomisliti da su ova 23 ili 24 biskupa mogli biskupovati jedno šesto godina. Uz to mi smo, barem za sedamnaest

od njih, nepobitno dokazali, da su biskupovali poslije god. 300. Gdje su onda biskupi prvih triju vijekova? Ako uzmemo da je Dujam biskupovao za Dioklecijana, tada ova 23 ili 24 biskupa mogu da više manje popune sve vrijeme do razorenja Solina, ali nikako šest vijekova.

Istina je, da sva tri Kataloga, iza Natala i Maxima, pa do razorenja Solina bilježe drugih 35 do 38 biskupa. Solin je mogao biti razoren najkasnije god. 639. Ali nam povjesni dogogjaji na Balkanu skraćivaju to vrijeme za nekoliko godina, te je Solin pao — kako je to dokazano — oko god. 615. (Bull. Dalm. 1906. p. 268 sl.; g. 1910. p. 136). Maxim je biskupovao još mjeseca studenoga god. 602., kako svjedoče pisma pape Grgura Velikoga (Bull. Dalm. 1904. Suppl. 1—4 p. 47).

Kada bi već te godine bio Maxim umro, tada bismo morali zaključiti, da je u dvanaest godina biskupovalo u Solinu preko trideset biskupa, što je apsolutno nemoguće. Ne samo, da li je teško dokazati za ijednoga od ovih, da je ikad bio biskupom Solina.

Moglo bi se opaziti, da Kataloge ne treba dijeliti na dva dijela, nego da ih treba uzeti onako, kako su napisani i da su biskupi biskupovali kroz šest vijekova onim redom, kako to u Katalozima stoji. Da to nije tako, svjedoče nam sami Katalozi. Na pr. Katalog B. veli za Hesychija, po redu četrnaestoga biskupa, da mu je papa Zosim pisao pismo god. 418. Isto veli Katalog D. za Esychija četvrtoga po redu. A za Glycerija, dvanaestoga po redu, kaže da je biskupovao god. 474. Za Stjepana, petnaestoga po redu, rečeno je, da je biskupovao god. 527.; za Natala, dvadesetdrugoga po redu, oko god. 592., a za naslijednika mu Maxima oko god. 600. Dakle ove biskupe, za koje sami Katalozi tvrde da su biskupovali petoga i šestoga vijeka, morali bismo prebaciti u prve vijekove kršćanstva, kada ne bismo imali dijeliti Kataloge solinskih biskupa na dva dijela, nego ih uzeti onim redom kako su napisani.

Ova rasporedba u Katalozima i ove date, izvagjene iz samih Kataloga, posvjedočuju, da je njihov prvobitni dio imao biti u istinu veoma star i da se baš taj najstariji dio, ta jezgra, mora prenijeti u IV., V. i VI. vijek, te da su ostala imena, iza Natala i Maxima, nadodana kasnije bez ikakove historične podloge i pridodana jedinom namjerom, da se ispuni praznina, koja je nastala u Katalozima, kad se je Dujma prenijelo u I. vijek.

Imamo još dokaza za ovu našu tvrdnju.

Poslije ovih triju Kataloga B, C, D, nalazimo u Farlata još jedan Katalog, naš F. koji, kako vidjesmo, on zove Rimskim i o kojemu kaže: „*Hujus Catalogi auctorem fuisse comperio Dalmatam quemdam, virum doctrina et eruditione insignem, qui Romae cum esset, nomina omnium episcoporum, qui Salonae vel Spalati Pontificatum gesserunt, e tabulariis Romanis, haud majori studio et labore, quam fide ac diligentia collegit; seriemque Pontificalem recte atque ordine distributam, et inde usque a principio Christiani nominis ad sua tempora perductam, quam accuratissime contexuit. Id docet titulus eidem Catalogo praepositus, in quo tamen Auctoris nomen reticetur; ex optimis autem tabulis, maximeque ad fidem faciendam idoneis descriptum esse declarat schaedula quaedam in meis Collectaneis Mss. reperta cum hac nota: Catalogus Romanus ex Archivis Romanis, puta Indice Archivi Avenionensis, Actis Consistorialibus antiquis, Actis Consistorialibus novis, seu Libris Provisionum Apostolicarum. Hunc porro Catalogum, quamvis omnium fortasse recentissimum, caeteris tamen praeferendum censeo ob eam causam potissimum, quod in aliis ita confusa est series successioque veterum Episcoporum, ita perturbata, ut inferiores aetate atque ordine antepositi cum sint Episcopis superiorum temporum, hique in posteriora saecula detrusi, eorum plerique in alienum locum ac numerum invaserint: contra vero in Catalogo Romano & temporum servantur gradus, & Episcoporum in ordinem Chronologicum distributio, sic apta & cohaerens, nihil ut sit praeposterum, nihil absurdum, nihil a recta temporum ratione discrepans. Tota enim continuatio seriesque Antistitum adeo praeclare ordinata est, suisque aetatibus distincta, ut satis appareat & suum cuique locum ac numerum redditum fuisse, & neminem ab illis, quibus affixus est, temporibus dimoveri posse: omnes vero superiorum aetatum spatia sic implent occupantque, nihil ut vacuum reliquant, nullus ut praetermissus, nullus intrusus esse videatur*“. *(Farlati o. c. I. p. 329).*

Po Farlatu dakle auktor ovoga Kataloga bio bi neki učeni Dalmatinac, koji boraveći u Rimu, bio bi sakupio imena solinskih biskupa iz rimskih *Tabularia*, te ih uredio kronološkim redom. Suviše Farlati kaže, da se ne zna za ime ovog Dalmatinca, ali da jedna bilješka — *schaedula* — našasta megju njegovim rukopisima, nosi da je ovaj Katalog sastavljen po rimskom Arkivu, t. j. na temelju Kazala Arkiva Avinjonskoga, starijih i novijih konsistorijalnih Akata, ili knjiga, zvanih Apoštolske *Pro-*

visiones. Ovaj Katalog Farlati pretpostavlja svima, jer i ako je najnoviji, ipak je najuredniji i kronološki sastavljen, dok su u drugima biskupi ispremiješani u vremenu i redu. U Katalogu Rimskom ne možeš, tvrdi Farlati, premjestiti nijednoga biskupa od vremena, u kojem je postavljen: sva su vremena ispunjena, ništa nije prazno, nijedan biskup nije izostavljen, nijedan umetnut.

I u istinu Rimski Katalog lijepo je uregjen; u njemu se bilježe ne samo kronološki godine, nego su nadodani i Pape i Carevi, koji su za vrijeme naših biskupa upravljali duhovnim i svjetovnim poslima. Zadnji biskup, koga ovaj Katalog spominje, jest Stjepan IV. Cupilli, koji je biskupovao od godine 1708. do 1719.

Vidi se po svemu, da je Katalog Rimski sastavljala marna ruka, koja je poznavala crkovnu povijest Solina i, prama ondašnjem razvitku povjesničke nauke, shvaćala važnost kritike u rasugjivanju povjesničkih činjenica. Dok su ostali Katalozi, kao B, C, D, bili prepisani, bez drugotnih namjera, onako kako su doprli do ruku prepisivača, kojima je mogla izbjegnuti kakva pogreška s neznanja ili s nemara, ali ne s namjere, da što isprave ili urede, Rimski Katalog nije prepisan, nego je sastavljen izvjesnim, jasnim ciljem, da se nered drugih Kataloga razbistri i uredi. Mi dakle u Katalozima solinskih biskupa imamo u glavnom dvije struje: jedna radi svjesno, prama stanovitu cilju, hoće da metne reda u kronologiji solinskih biskupa, a toj je struji prototip Rimski Katalog, F. Svi drugi Katalozi B, C, D, E, pa i *Chronicon* pod uplivom su druge struje: oni prepisuju onako kako nalaze, da su drugi prije njih prepisivali, bez drugotne namjere, samo da prepišu što tačnije. Na ove dvije struje ili kategorije treba dobro paziti, da se shvate i procijene Katalozi solinskih biskupa i njihova historična vrijednost.

Tko je sastavio Rimski Katalog? Farlati nam ne kaže tko, ali veli, da je to bio neki Dalmatinac: *„vir doctrina et eruditione insignis“*. U istinu sastavljač ovoga Kataloga morao je biti ne samo dobar poznavalac opće svjetovne i crkvene povijesti, nego još više i naše domaće, kršćanske i političke. A koji je taj čovjek, koji bi bio na osvit XVIII. vijeka, ili prije, živio i tako dobro poznavao našu prošlost, da je mogao sve one biskupe onako lijepo urediti? Valjda povjesničar Ivan Lučić? Ovaj je doista poznavao našu povijest i živio je u Rimu više vremena, ali povijest Solina, osobito kršćanski njezin dio i nje-

gove biskupe, nije Lučić ni iz daleka tako poznavao, da je mogao popuniti i urediti Kataloge solinskih biskupa. Njegova djela svjedoče nam, da u povijest Solina nije on bio dobro upućen. Imamo još jedan dokaz, koji Lučića isključuje, da bi on mogao biti sastavljač ovoga Kataloga. U Rimskom Katalogu dopire se s biskupima do god. 1719., a Lučić je umro u Rimu na 3. siječnja g. 1679., dakle 40 godina prije zadnjega biskupa, o kome se u Rimskom Katalogu govori.

Istina je, ne fali ni poslije Lučićeve smrti učenih Dalmatinaca, koji su se bavili našom poviješću i koji su se na osobiti način istakli u radu oko samoga „Illyricum Sacrum". U ovomu je sve nadmašio Pacifik Bizza, rogjen u Rabu g. 1696., nadbiskup spljetski od g. 1746.—1756.

Koliko je ovaj čovjek zaslužan za našu povijest, jasno je iz Predgovora, koji je Farlati tiskao u prvom svesku svoga djela. Predgovor nije upravio čitatelju, dali samomu Pacifiku Bizzi, koji, ako svojom prokušanom i zrelom mudrošću, *approbatione sapientissima et gravissima dignam esse censueris,* odobri zamisao i raspored ove povijesti, tada će doista svak odobriti. U Predgovoru Farlati piše: *„Historia Illyrici Sacri jamdiu a multis expetita, cum Tibi plurimum debeat, Pacifice Bizza Archiepiscope, et Primas amplissime, tum vero sibi maximopere gratulatur, quod nunc demum, Te videlicet ad regimen antiquissimae, ac nobilissimae totius Illyrici ecclesiae, paucis ante annis assumpto, in publicum prodire incipiat."* Poslije ovih riječi uvoda, Farlati nastavlja, da ima oko sebe mnoštvo kodeksa napisanih rukom P. Bizze, koji svjedoče o njegovu radu, trudu i brigama, koje je na se naprtio, da svugdje traži sve, što se odnosi na povijest Ilirika. *„Quantum vero studii operaeque ad Historiam Illyricam apparandam ipse contuleris, domesticos testes habeo codices bene multos, tua manu descriptos, in quos lectissimam rerum Illyricarum suppellectilem congessisti, nullis neque itineribus, neque laboribus, aliisve incommodis parcens, ut regionibus illis semel atque iterum obeundis, publicis privatisque tabulariis accurate perscrutandis, monumentis omnibus, quae in rem nostram esse viderentur, summa cum fide ac diligentia exscribendis, quam plurimam posses materiam, & copiam nobis colligeres, adornares, instrueres. Quamobrem haec historia, cum ortus suos & progressus Tibi potissimum acceptos ferat, nihil habuit antiquius, quam ut Te principio ac statim, veluti parentem alterum, & auctorem agnosceret, tuaque erga se singularia beneficia, tuamque*

operam & multam & laboriosam, sibi studiose impensam, aperte ac palam praedicaret. Nec vero dubitat, quin Tibi pergratum perque iucundum futurum sit hoc qualecumque officium iustum et debitum, cum summa testificatione tuorum in se meritorum; idque ab tua singulari humanitate etiam atque etiam postulat, ut se, tamquam tuorum laborum, ac vigiliarum exoptatum foetum in tuam fidem recipere velis; & quam dignam esse olim putaveras, cui partem non exiguam tuae vitae privatae seiunctaeque a muneribus publicis impenderes, eamdem nunc ex illo editissimo fastigio dignitatis, & auctoritatis ecclesiasticae, quo non hominum favor, sed tua Te virtus evexit, perbenigne respicias; neque indignam existimes, ad cuius decus, ac praesidium, tuam gratiam ac benevolentiam impertiaris.“

Napominje zatim Farlati rad Bizzin oko povijesti Ilirika, u zajednici sa Filipom Riceputijem i veli, da kadgod je on boravio u Padovi ili u Mlecima, da nije nikad ostao, a da ne bi prilježnim radom poradio oko ovog velikog djela. On je dvadesetih godina osamnaestoga vijeka zajedno sa Riceputijem, a preporukom Pape Klementa XI., obašao Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju, Istru, Korušku i Kranjsku, te skupio mnogo materijala za gragju *Illyricum Sacrum.* Zatim g. 1725. opet je sam, na svoje troškove i velikim trudom, proputovao cijelu Dalmaciju, da ponovno pregleda sve javne i privatne biblioteke i sravni sa sakupljenim materijalom iz prvoga putovanja, te izvede potrebite popravke. Tada je opet pošao u Padovu, gdje je u velike bio pri ruci Riceputu.

Kad je pak Bizza postao nadbiskupom spljetskim, na povratku iz Rima, svratio se u Padovu, da ponovno vidi, dokle se je radom doprlo i da u ime svoje, a osobito Pape Benedikta XIV., koji bijaše uzeo na se pokroviteljstvo ovog djela, preporuči, da se brže igje k cilju i počme objelodanjivanjem crkvene povijesti Ilirika. Toliko je on zaslužan za *„Illyricum Sacrum“*, da ga Farlati nazivlje drugim otcem i stvoriteljem ovog znamenitog djela. *„Iure igitur ac merito haberi ac dici potest alter veluti parens et conditor Historiae Illyricae.“* (III. str. 558).

O Pacifiku Bizzi moglo se je dakle punim pravom reći, da je učeni Dalmatinac. Je li pak on onaj *„vir doctrina et eruditione insignis“*, koji je sastavio Rimski Katalog? Mislimo, da ne. — Farlati je smatrao Rimski Katalog veoma važnim i njegova sastavljača u velike zaslužnim za povijest solinskih biskupa, s čega ga na osobiti način hvali. Da je Bizza sastavio

ovaj Katalog, nema sumnje, da bi Farlati bio to istaknuo na njegovu veću slavu. On bi bio poznao Bizzin rukopis, a i inače bio bi Farlati doznao, da ga je on sastavio. Kada Farlati ovo nigdje ne spominje, niti u Predgovoru prvog sveska, koji je upravio nadbiskupu Bizzi, niti u prvom svesku, gdje govori o svim Katalozima, a napose i osobito o Rimskom, niti u životu njegovu, o komu već mrtvu piše pri koncu trećeg sveska, tada ne možemo Pacifika Bizzu smatrati sastavljačem Rimskog Kataloga.

Tko je dakle sastavio Rimski Katalog?

Cijenimo, da za ovaj posao nije bio nitko drugi sposobniji, niti se nitko nije mogao dati na ovo djelo, i teško da bi se itko bio usudio da ovu neurednost rasčisti i uredi, nego samo ili Riceputi ili Farlati. Mi držimo veoma vjerojatnim, da Rimski Katalog nije nitko drugi sastavio, nego jedan od ove dvojice. Njima je trebalo čvrsta temelja i oslona, na kome da razviju crkovnu povijest Solina. Pošto su oni na temelju do onda poznatih izvora dobro proučili našu prošlost, te pregledali sve Kataloge solinskih i spljetskih biskupa, oni su nastojali, da sve ovo urede, te da razborito, i ako ne historički tačno, popune sve praznine. Da se ovomu Katalogu dade većega auktoriteta u svijetu, prozvalo ga se je Rimskim, te o njemu Farlati veli, da je sastavljen „*ex Archivis Romanis*". Ali je značajno, da dok o drugim Katalozima Farlati govori potanje gdje, kada, kako i na čemu su napisani, ob ovomu Rimskomu, najvažnijemu, ne govori ništa, da li se samo poziva na neku *škedu* našastu megju svojim rukopisima „*declarat schedula quaedam in meis Collectaneis Mss. reperta cum hac nota: „Catalogus Romanus ex Archiviis Romanis, puta Indice Archivi Avenionensis, Actis Consistorialibus antiquis, Actis Consistorialibus novis, seu libris Provisionum Apostolicarum.*" (Illyr. Sacr. I. p. 329.).

Da još bolje dokažemo, kako ovaj Rimski Katalog nije sastavljen po Aktima iz rimskih Arkiva, istaknuti ćemo i činjenicu, da u Arkivima vatikanskim nije nitko ni prije ni kasnije Farlatija našao kakvih podataka za kronologiju solinskih biskupa, ni za onu poznijih vijekova, a kamo li za prvo doba kršćanstva.

Ali o svemu ovome najvažniji i najveći dokaz našoj tvrdnji, nalazimo u Rimskom Katalogu iz koga se vidi, kako je Far-

lati, ili njegov predšasnik Riceputi, postupao pri uregjenju Kataloga solinskih biskupa.

U svim Katalozima poslije Justina, desetoga biskupa po redu, dolazi Glycerij, koji je sigurno biskupovao god. 474. Glycerija, bivšeg rimskog cara, nije se moglo prenijeti u drugi ili treći vijek. Justina da, jer o njemu Farlati ne zna ništa stvarna. Samo nadgrobni njegov natpis, koji je nazad nekoliko godina bio otkriven u Solinu, svjedoči nam, kako smo već dokazali, da je ovaj biskup biskupovao V. ili VI. vijeka. Sastavljač Rimskog Kataloga promislio je, da može Justina prebaciti u pred Dioklecijanovo doba, a s njime i sve ostale biskupe, koji su u trim spomenutim Katalozima pred njim ubilježeni. Na ovaj način sa Justinom i njegovim predšasnicima došlo se do god. 229. Da se popuni praznina do god. 474., t. j. do Glycerija, umetnulo se dvadeset i jednoga biskupa, i baš one biskupe, koji u svim trim Katalozima B, C, D, slijede redom iza Teodora, koji bi po Farlatu, imao biti zadnji biskup solinski. Jedino je nadodan početkom V. vijeka Esychij, jer se je znalo, da je njemu pisao Papa Zosim i da je bio u dopisivanju sa sv. Augustinom. Na ovaj način Esychij je bio potrostručen. Nadodalo se još Maxima od god. 340. do 350., jer je iz crkvene povijesti bilo poznato, da su ovomu biskupu raskolnici Sardicejskoga Koncila, držana g. 342—3. pisali pismo. Na ovaj način i Maxim biva potrostručen. Za ova dva biskupa, koja su morala biti nadodana, izostavljena su dva od onih biskupa, koji su bili u Katalozima upisani poslije Teodora.

Iza Glycerija dolazi u Rimskom Katalogu petnaest biskupa; skoro onoliko ih i onim redom, kako nose ostali Katalozi. Ovako se je došlo u ovom Rimskom Katalogu do 48 biskupa, dok ih spljetski Škematizam nosi 47, jer ovaj izostavlja Honorata, koji je bio poslije smrti Natala izabran biskupom Solina, ali ne bio nikad posvećen, budući se je, kako je bilo rečeno, dao Maxim silom izabrati, pa i ne čekajući papine privole, dao odmah posvetiti.

Sa četrdesetisedam ili četrdesetiosam biskupa moglo se je popuniti šest vijekova i prikazati, da je crkovna hierarhija u Solinu od apoštolskih doba neprekidno kroz sve vijekove trajala, i to tako lijepo uregjeno, kakvim redom i tačnošću nijesu mogli najbolji povjesničari ni same rimske pape urediti. I kad ne bi bilo drugih dokaza, sama ova prevelika tačnost —

kako smo u Uvodu istaknuli — daje povoda, da se o vjerodostojnosti Rimskoga Kataloga sumnja. Samo katkad ne slažu se datumi ovoga Kataloga sa poviješću Farlata. Po svemu se vidi, da je to navlaš učinjeno, da se ne dozna za pravog auktora ovog Kataloga.

Ova naša tvrdnja, da je naime Riceputi ili Farlati sastavljač Rimskog Kataloga, nije baš po nje najlaskavija, te bi nam se moglo prigovoriti, da je naša hipoteza presmjela pri prosugjivanju ovih ljudi, inače veoma zaslužnih za našu crkovnu povijest. Mi ne tvrdimo, da je dobro ono, što su oni učinili; ali kad uzmemo u obzir ondašne zahtjeve viših i nižih krugova, a nada sve ondašne stanje povjesničke kritike, nemožemo ih sasvijem ni osuditi. Da dokažemo pak, da smo mi na pravomu putu, kada jednoga od njih smatramo sastavljačem Rimskoga Kataloga, navesti ćemo još i slijedeće činjenice.

Sam Farlati direktnim nam je dokazom, da je tobožnji Rimski Katalog radnja poznijih vremena i da, ako Farlati nije sudjelovao u ovoj radnji, a to je sigurno njemu bio veoma jasan sav ovaj posao, kao što je sada nama. Farlati (I. p. 647.) govoreći o Jurju biskupu solinskome piše: „*Porro inter Iustinum et Glycerium lacuna interjacet ducentorum et fere quinquaginta annorum, ad quam explendam revocari oportet Episcopos illos amplius viginti, quos hi Catalogi infra sextum saeculum rejectos anteponunt Theodoro, quo cum excidium Salonae urbis aetate conjungitur. Sunt autem hi Justinianus, Antoninus, Maximus II., Agapitus, Ioannes I., Georgius I., Theodorus I., Ioannes II., Frontinianus I., Ioannes III., Petrus I., Marinus I., Martinus I., Maximus II., aut Marinus II., Theodorus II., Petrus II., Leo I., Ioannes IV., Ioannes V., Petrus III., quibus addi opportet Hesychium III., Ioanni IV. & Ioanni V. interjectum, quem aliqui Catalogi praemittunt. Ita fiet, ut Salonensium Antistitum continuatio seriesque ab Justino ad Glycerium nusquam interrupta perveniat. Praeterea hi Episcopi, quos modo recensui, nisi inter Justinum Glyceriumque collocentur, nusquam in ea serie locum aptum sibi congruentemque invenient*“.

Sam Farlati dakle kaže, da je trebalo uvrstiti ono dvadesetijednoga biskupa iza Teodora megju Justinom i Glycerijem, jer se drugdje nije moglo za njih naći shodna, ni zgodna mjesta. Ako su biskupi solinski Rimskoga Kataloga izvagjeni iz rimskih Arkiva, ako je ovaj „*ex optimis autem tabulis maximeque ad fidem faciendam idoneis*“ iscrpljen (Farlati I. p. 329.), tada nije trebalo

govoriti o shodnosti i zgodnosti, da se ono dvadesetijednoga biskupa uvrsti megju Justinom i Glycerijem. „*Optimae tabulae maximeque ad fidem faciendam idoneae*“, našaste u rimskim Arkivima, bile su više nego dovoljne da utvrde i dokažu, kako je red onog dvadesetijednog biskupa baš na svom mjestu, prama povjesničkim činjenicama, megju Justinom i Glycerijem. Ali kada se je Farlati utekao shodnosti, „*nusquam in ea serie locum aptum sibi congruentemque invenient,*“ a ne Rimskim *Tabulae*, da dokaže poregjaj ovih biskupa, sumnja je, da li su te *Tabulae* uopće opstojale. (Vidi još Farlati I. p. 329. sl.; I. 490. i II. str. 114.).

Vrijedno je još opaziti, da dok Farlati nosi i manjih fragmenata nekih Kataloga solinskih biskupa, (I. str. 343 sl.) ne tiska niti jedne *Tabulae*, na temelju koje se je mogao Rimski Katalog razlogom i nekim temeljem sastaviti. Naravna je ne samo sumnja, dali i tvrdnja, da, ili ovih *Tabula* nije bilo, ili se iz njih nije moglo zaključiti ono što Rimski Katalog hoće.

Da se još bolje uvjeri čitatelj o slaboj historičnoj vrijednosti Rimskog Kataloga, da je on naime kompilacija shodnosti i zgodnosti, a ne povjesničkih činjenica, izvagjenih iz *Tabula* rimskih Arkiva, i da je jasno, da je cijela ova rabota bila poznata vrlo dobro Farlatu, te joj on sam kumovao, ako nije i glavnim začetnikom bio, pa da se njega kao pisca djela *Illyricum Sacrum* ima poglavito smatrati za ovo odgovornim, navest ćemo njegove riječi iz prvog sveska ovog djela. Smatramo potrebitim pozabaviti se nešto više ovim Katalogom, jer je on od mnogih smatran, kao osnovan na dokumentima rimskih Arkiva, te služi i danas ne samo za Škematizam spljetske biskupije jednoč solinske, nego još i kao dokaz, da je hijerarhija bila utemeljena u Solinu u prvom vijeku kršćanstva, i da je Dujam u njoj prvi biskup i učenik sv. Petra Apoštola.

Farlati (I. p. 317.) kaže, da se Katalog Rimski razlikuje od drugih triju Kataloga B, C, D, jer da ova tri iza Justina prelaze odmah na Glycerija, na god. 474., dočim Rimski megju Justinom i Glycerijem umeće dvadesetijednoga biskupa. Jedanaest prvih biskupa nije moglo biskupovati 400 godina, t. j. od druge polovice I. do preko polovice V. v. „*Praeterea non est verisimile Episcopos non amplius undecim per annos circiter quadringentos Ecclesiae Salonitanae praefuisse . . . Ut vero Episcopi illi, quos Catalogus Romanus Justino, et Glycerio interposuit, in eas aetates utri-*

que interjectas optime quadrant, sic convenire nequeunt in ea posteriora saecula, quibus illos caeteri Catalogi adscribunt. Biskupi ubilježeni za Glycerijem u trim Katalozima slažu se, osim koje male razlike, sa Katalogom Rimskim: „*At post Theodorum cui Romanus Catalogus subdit excidium Salonae, et Spalatensem Sedis Pontificiae translationem, alii omnes Catalogi Episcopos illos recensent, quos Romanus inter Justinum et Glycerium constituit, a tertio videlicet, quarto, et quinto infra sextum saeculum dejectos*". Zatim Farlati kaže, kako je Maxim bio biskupom još početkom sedmoga vijeka, pa nastavlja, da je apsolutno isključeno, da su u 40 godina, što je moglo najviše proći od Maxima do razorenja Solina, biskupovala dvadesetitri biskupa, koje Katalozi B, C, D, donašaju zajedno sa Frontinijanom i Teodorom poslije Maxima. „*Atqui quadraginta annorum intervallum longe angustius est, quam ut tres et viginti Episcopos, (totidem enim sunt adjecti Frotiniano et Theodoro) in illud includi possint; nisi forte singulorum Episcopatum ne unius quidem biennii spatio prorogandum putes, quod etiam a verisimilitudine, non solum a veritate abhorret. Cum igitur Episcopi illi circiter duo et viginti aetatis illius, quam caeteri Catalogi iisdem attribuunt, angustiis excludantur, multo rectius illos a septimo saeculo amotos partim ad tertium, partim ad quartum quintumque saeculum ante Glycerium revocaveris*".

Farlati čisto i bistro kaže, da jedan dio biskupa, što Katalozi nose poslije Teodora, najbolje pristaje „*optime quadrant*" megju Justinom i Glycerijem i da ovi ne mogu stati iza Teodora, jer je od ovoga do razorenja Solina ili nikakvo ili veoma kratko razdoblje, pa da ih s toga isključuje iz ovoga mjesta kratki prostor vremena: „*angustiis excluduntur*". Dakle ovdje se govori jedino o „*optime quadrant*", o „*angustiis excluduntur*", ali nigdje ni iz daleka ne spominju se te *Tabulae* rimskog Arkiva, koje bi mogle posvjedočiti, da onim biskupima patri mjesto megju Justinom i Glycerijem, a ne poslije Teodora. Kakvu dakle historičku vrijednost može da ima Rimski Katalog? Ako pak Farlati nije našao megju rukopisima nikakva dokaza za vjerodostojnost Rimskoga Kataloga, kako je to, da on, koji je dao pisati na stotine pisama na sve strane, gdje je mislio, da može što naći o Iliriku, nije se obratio u Rim, da ga tkogod o tim *Tabulae* obavijesti ili štogod iz njih prepiše? Nije li i on sam znao, da sve to ne opstojii, pa da je uzalud bilo tražiti i pisati?

Iza kako je auktor Rimskoga Kataloga uredio po svoju solinske biskupe, ostalo mu je jošte petnaest biskupa iz onih triju Kataloga B, C, D. Što da s ovim uradi? Kako u prvo doba kršćanstva nije bilo crkvene hijerarhije u Solinu, tako je ne bijaše ni u Spljetu za više decenija, iza porušenja Solina. Solinjani, poslije nego Avari porušiše njihov grad, razbjegoše se većim dijelom po otocima, a pribjegoše u Dioklecijanovu palaču valjda za preko sto godina kasnije, nego li to tradicija bilježi.[106] I stopro bi tada bila uregjena crkvena hijerarhija u Spljetu. Za to i u Spljetu, kao i u Solinu, nalazimo prazninu crkvene hijerarhije za preko jedan vijek. Ova praznina bi popunjena sa ono petnaest biskupa, koji su bili upisani iza zadnjega biskupa u Solinu, po Katalozima, Teodora; isto tako, kako je praznina u solinskim biskupima za prvih vijekova, bila popunjena sa onim biskupima, koji su bili pretekli iza istoga Teodora. Za sada ne ćemo da ob ovomu pitanju raspravljamo, jer bi nas ovo odvelo daleko, t. j. megju spljetske biskupe, a mi raspravljamo sada samo o solinskim. Trebalo je ipak ovo istaknuti, jer spomenuta tri Kataloga i ove biskupe — ubrojene od Rimskog Kataloga i od Farlata megju spljetske — bilježe megju solinske biskupe, te ih stavljaju pred Ivanom Ravenjaninom, kao prvim nadbiskupom spljetskim, koji bi bio god. 650. prenio kosti sv. Dujma i Staša iz Solina u Spljet.

Koje razloge navagja Farlati, s kojih se je moralo ovo petnaest biskupa dati Spljetskoj crkvi, a ne Solinskoj, kako nose Katalozi B, C, D? Bilo je naravno očekivati, da će se Farlati pozvati na Rimski Katalog i dokazati kako onaj, koji ga je sastavio, morao je te biskupe ubrojiti megju spljetske, jer je za to našao dokaza u Rimskom Arkivu. Ali Farlati ni ne spominje Rimski Arkiv, ni njegove *Tabulae,* već evo kako on razlaže: *„Nec vero tres illi priores Catalogi* (B. C. D.) *hos solum Episcopos tres ac viginti Theodoro subjiciunt ante Salonitanum excidium, sed alios praeterea ad quindecim Episcopos in easdem quinquaginta annorum angustias compellunt, videlicet Martinum, Forminum, Georgium, Ioannem, Vernaculum, Dometum, Theodorum, Vitalem, Petrum, Leonem, Ursum, Petrum, Georgium, Maximum & Theodorum, quocum cladem Salonitanam conjungunt. Ita fit, ut fere quadraginta Episcopis annos non amplius quinquaginta*

[106] Bullett. di arch. e storia dalm. 1904. str. 78. sl.

adscribant, id quod omnis verisimilitudinis fines longe multumque transgreditur. Sed multo aptius ad seriem & successionem Chronologicam congruentiusque, Auctor Catalogi Romani quindecim illos Episcopos Salonae captae eversaeque postposuit, & Salonitanae ademptos, ecclesiae Spalatensi restituit. Quare omnes illos fere quadraginta Antistites, quos alii Catalogi post Natalem, Maximum, Frontinianum, Theodorum recensent, & ante Salonitanam calamitatem constituunt, bifariam dividas oportet, & priores quidem, videlicet Justinianum cum reliquis supra nominatis, Glycerio praepositos ecclesiae Salonitanae; caeteros vero, scilicet Martinum, Forminum, quos paullo ante dixi, Salonitano excidio postpositos, ecclesiae Spalatensi cum Romano Catalogo attribuas necesse est". (Farlati I. 318.)

I ovdje su za Farlata dokumenti, ili rimske *Tabulae*, kako ih on zove, *multo aptius ad seriem .., congruentiusque . . . necesse est;* zgodnije je za red .., bolje se slaže . . . potrebito je . ., da ono petnaest biskupa, koje Katalozi B, C, D meću megju solinske biskupe, budu ubrojeni u spljetske. Kako malu, da ne rečemo nikakvu vrijednost imaju za povijest ti dokumenti sastavljeni s razloga „*aptius*", „*congruentiusque*", „*necesse est*", to je jasno.

Ali mi imamo još vijesti, i to dosad neobjelodanjenih, o Katalozima solinskih biskupa uopće, a napose pak o sastavku Rimskoga Kataloga.

U Biblioteci Conte Fanfogna-Garagnin u Trogiru, megju ostalim rukopisima, čuvalo se je do nedavno nekoliko rukopisnih svezaka gragje za „*Illyricum Sacrum*".[107] Deseti Svezak

[107] Rukopisni materijal Farlatijeva *Illyricum Sacrum*, o kojemu je ovdje govora, ima svoju osobitu povijest. O njemu govori *Praefatio* u *Illyricum Sacrum* T. I. str. XIII. sl.; Coleti *Martyr. Illyricum* Venetiis 1818. str. 16., Valentinelli *Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro* p. 17. sl.; Kukuljević, *Putne uspomene* str. 45.; Faber M. *Zur Entstehung von Farlati, Illyricum Sacrum* u „*Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina III. Bd. Wien 1896.;* Jelić Dr. L. *Raccolta di documenti* itd. *u Bullettino dalm.* 1894 str. 55; F. Bulić *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1902. *Supplemento* od Coleti-a; g. 1904. str. 174. sl.; g. 1905. p. 208.

U Arkivu ove obitelji Fanfogna-Garagnin u Trogiru, čuvali su se do god. 1908. uz ostale rukopise, neki svesci pod raznim naslovima, u kojima je ponajviše gragja za crkvenu povijest Solina i Spljeta. Ovaj je materijal ravnatelj Muzeja Don Frane Bulić višekrat pregledao, osobito god. 1898. (sr. V. i VI. Izvješće „Bihaća", hrvatskoga društva za istraživanje domaće povijesti u Spljetu, str. 31.). Pošto su ova *Collectanea* sadržavala takogjer dio materijala upotrebljena za Illyricum Sacrum, on je bio odlučio,

ovih rukopisa nosi naslov: Salonitana et Spalatensia Sacra.[108]

da sve ovo nabavi za Arkiv c. k. Arheološkoga Muzeja u Spljetu. U tu svrhu, iza mnogogodišnjega usmenoga dogovaranja, nastavilo se god. 1903. uredovno dopisivanje sa obitelji Fanfogna-Garagnin, koje se je opet proteglo više godina. Nego ove godine 1903. prodao je Conte Ivan Dinko Fanfogna tajno Codex *Historia Salonitana* Tome Arcidjakona — (cfr. Rački, Thomas Archidiaconus — Historia Salonitana. Bilješka mjesto predgovora pod f) — za svotu od 10.000 kruna, nepoznatoj osobi u Beču, kako je on to ispovijedio ravn. Buliću god. 1910. God. 1905. bi prodana za svotu od 3000 K potpuna zbirka Statuta gradova Dalmatinskih Biblioteci kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, a to jer Ministarstvo za Bogoštovlje i Nastavu u Beču nije nugjalo nego 2800 Kr., da se ova zbirka nabavi za Spljetski Muzej. (Sr. Br. 65, 73, 76, iz g. 1903,; br. 18, 29, 30, 35, 36 iz g. 1904.: br. 6, 23 god. 1905. megju Spisima c. k. Konservatora u Spljetu). God. 1910. bijahu iznenada i tajno prodana kr. Arkivu Zemaljske Vlade u Zagrebu, uz ostali materijal, sva navedena Collectanea i materijal Illyricum Sacrum (Sr. Br. 69, 75, 77, 98, 104 iz god. 1910.; br. 14, 15, 49, 75. 84, 95 iz god. 1911.). Od Arkiva Zemaljske Vlade pisci mogli su imati najvećom pripravnošću sveske potrebite za ovu radnju, t. j. IV, VIII, IX, X Salonitana et Spalatensia Sacra. Budi i ovdje izrečena srčana hvala kr. Zemaljskome Arkivu u Zagrebu. — Kako su pak ovi rukopisi, koji su služili za gragju „Illyricum Sacrum", dospjeli u obitelj Fanfogna-Garagnin, nije poznato. No treba napomenuti, da je jedan član spomenute obitelji i to upravo Ivan Luka Garagnin bio spljetski nadbiskup god. 1763.—1780. Farlati je njemu posvetio IV. svezak svoga djela, kao nadbiskupu spljetskomu i gorljivu zagovaratelju, da što prije izagje ovo djelo „... *quod supremum Ecclesiae Dalmaticae Pontificatum adeptus verbis benignissimis ostendisti, quam Tibi cordi esset Historia Illyrici Sacri, ultro et libentissime pollicitus, nihil abs te ad eam conficiendam adjumenti et subsidii defuturum* ..." (Illyr. Sacr. IV. str. V.). Radi njegovih zasluga, valjda njemu ili kasnije njegovoj obitelji, Coleti je, od preko 300 rukopisnih svezaka, što ih je bilo, darovao nekoliko, kako je to i drugim činio. A od ovih zadnjih sačuvala su se samo četiri gori navedena u Arkivu Fanfogna-Garagnin.

[108] Ovaj svezak X. rukopisa ima 219 listova raznog formata. Od lista 1—96 stranice su duge 29 cm, široke 20 cm, a tako isto od 155 do kraja. Sa listom 97 počimlju kraće stranice, i tako ide dalje do lista 154. Ove su duge 20 cm. široke 14 cm. Ove mjere nijesu baš tačne za sve listove, jer megju većim i manjim listovima, gdjegod se po koji razlikuje od ostalog formata. Paginacija je učinjena od kr. Zemaljskog Arkiva u Zagrebu, kada je rukopis dospio u njegovo vlasništvo. Pri ovoj paginaciji nije Arkiv pazio na kronologiju, ni na red stranica prema predmetu, što ga jedna stranica i njezina susljedna imaju, nego je gledao samo na materijalni red te se je paginiralo onako, kako su se stranice našle, kada je svezak dospio u kr. Zemaljski Arkiv. Većinom je red u paginaciji pravi, ali nije svagdje tačan, jer je koji list iskidan s mjesta, pa se pri paginaciji nije našao na svom mjestu, ili pak u starije doba, kada je rukopis bio u knjige uvezan, nije se uvijek pazilo na red, kojim su ove stranice bile pisane.

Ovaj X. svezak nosi mnogo Kataloga solinskih biskupa. Mi ćemo ovdje sve ove nabrojiti, ali ne ćemo se potanje s njima baviti, niti ćemo iznijeti razlike, koje megju njima opstoje, jer svi nose imena biskupa, koja su nam poznata iz Kataloga B, C, D. Jedino ćemo istaknuti, i to kao veoma važnu činjenicu, u koju se kategoriju ima uvrstiti svaki od ovih Kataloga: da li u prvu kategoriju, t. j. u one Kataloge, koji su napisani bez drugotne svrhe i namjere, i u kojima je sačuvana stara jezgra popisa solinskih biskupa, t. j. iza biskupa Justina slijedi neposredno Glycerij, te su Natal i Maxim na 22. ili na 25. mjestu, kako je u Katalozima B, C, D, E; ili se pak imaju ubrojiti u drugu kategoriju, jer su napisani prema nekom stanovitom cilju, pa je megju Justinom i Glycerijem umetnuto preko dvadeset biskupa, kako nosi Rimski Katalog.

1. Na listu 97 ovoga X. Sveska i slijedećim stoji: *Chatalogus Salonitanorum Pontificum.* To je *Chronicon Pontificale Salonitanum et Spalatense,* koji Farlati donaša u prvom svesku na str. 397. sl. Ovaj katalog spada u prvu kategoriju.

2. Na listu 108 počimlje Katalog Ponzonijev na talijanskom jeziku: *Nomenclatura Ecclesiae Spalatensis, olim Salonitanorum Praesulum. Ex Collecc. Ponzonianis,* dok je u Farlata tiskan latinski na str. 327. (Naš Katalog D). I ovaj spada u prvu kategoriju.

3. Na listu 111. napisan je Katalog: *Antistites Salonitani,* u komu su samo solinski biskupi, njih 47 na broju. Za ovim slijede na listu 114: *Archiepiscopi Spalatenses.* Ovaj Katalog spada u drugu kategoriju. Na listu 122. dolazi: *Catalogus Ducum et Regum Dalmatiae et Croatiae,* što na naš predmet ne spada.

4. Na listu 125.: *Catalogus II. ex historia Salonitana Codicis Biniani* (Begna, naš E.) Ovaj spada u prvu kategoriju. Teodor je 24.-i biskup Solina, a za njim dolazi 25-i Ivan Ravenjanin. Fali dakle u njemu ono 40 biskupa iza Teodora, što ih nalazimo u Katalozima B, C, D.

5. Na listu 127: *Catalogus III. Raphaelis Levacovich Croatae Archiepiscopi Ochridiani.* Spada u prvu kategoriju.

Catalogus IV. a Joanne Lucio confectus S . . . Nema biskupa solinskih, nego samo spljetskih.

6. Na listu 130: *Catalogus V. apud N. A Cutheis de gestis* . . . (naš Katalog C). Tiskan u Farlata na str. 324. a u Lučića na str. 385. Spada u prvu kategoriju.

7. Na listu 133. (v. Tabl. XXII.) *Noster Catalogus;* a olovkom je dodano i to poznijom rukom *a.* Spada u prvu kategoriju, ali nema onih biskupa iza Teodora.

8. Za njim, na listu 135, (v. Tabl. XXIII.) *Catalogus noster*, i ovdje poznijom rukom i olovkom dodano je *b.* Ovaj je uregjen prama Rimskom Katalogu, te ga se ubraja u drugu kategoriju.

9. Na listu 139, Katalog bez ikakva naslova, ali je ostavljeno dosta prostora, da se je naslov mogao napisati. Spada u prvu kategoriju.

10. Na listu 141, opet Katalog kao i predšasti. I ovaj je prve kategorije.

11. Na listu 143: *Memoria Archiepiscoporum Salonitanae ecclesiae.* Spada u prvu kategoriju.

12. Na listu 145. Bez ikakva naslova kao 9 i 10. Spada u prvu kategoriju.

13. Na listu 147. Kao i predšasti. Spada u prvu kategoriju.

Na listu 152 Katalog bez naslova, ali samo spljetskih biskupa.

Ovo je sve na rukopisu malog formata, 20×14 cm.

Na rukopisu velikog formata počimlju Katalozi sa listom 155.

14. Tu stoji: (v. Tabl. XXIV.) *Nomina Archiepiscoporum olim Salonitanae nunc Spalatensis ecclesiae.* Spada u prvu kategoriju. Važne su dvije opaske napisane sa strane drugom rukom, a glase: „*NB. Non dice Catalogus Series Ordo ecclesiae ma Nomina: il che indica aver conosciuto, o almeno dubitato il Collettore che questa Collezione di nomi non sia perfettamente disposta secondo la serie de tempi*". . . . „*NB. La confusione nacque da questo, che li Nomi di questi Arcivescovi saranno stati raccolti da più particolari Catalogi il primo da N. sino ad St. Il. 2º da St. sino ad H. Il. 3º di H. A. e quello che li pose asieme in uno poco intendeva di storia, e cronologia aveva confuso le parti; preponendo le posteriori all' anteriori, mosso forse dal nome di Glicerio, che per l' eccellenza del soggetto Santo e ex Imperatore aveva anche questo Carattere differente voluto preporre agli Incogniti*".

Na str. 157 nastavlja se Rimskim Katalogom, ali su tu sami spljetski biskupi.

15. Na listu 161 *Nomenclatura Presulum Sctae Ecclesiae Salonit. Spalatensis.* Spada u prvu kategoriju.

16. Na listu 162 *Nomina Archiepiscoporum olim Salonitanae nunc Spalatensis Ecclesiae. Haec extant apud Hieronymum Bernardo Presbyterum Spalatensem... Archidiaconum.* Spada u prvu kategoriju.

17. Na listu 165. *Catalogus Antistitum Salonitanorum.* Ubraja se u drugu kategoriju.

18. Na listu 166, ispod jednog epigramma, koji ne spada na naš predmet, čita se: *Memoriale Archiepiscoporum Salonitanae Ecclesiae.* Spada u prvu kategoriju.

19. Na listu 169: *Memoria Archiepiscoporum Salonitanorum et Spalatensium.* Ubraja se u drugu kategoriju. Na ovom listu, sa strane, prama imenu s. Dujma, napisano je: *Pars I. ex Dypticis Salonitanis.* Iza imena Petrus, a pred imenom Glycerija, čita se: *Pars 2a ex antiquis ecclesiae Salonitanae Monumentis.* Pred imenom Ivana Ravenjanina, a uvijek sa strane, čita se: *Pars tertia ex vetustioribus ecclesiae Spalatensis memoriis.*

20. Na listu pak 85 rukopisa, velikog formata, počimlje Rimski Katalog pod naslovom: (v. Tabl. XXV.) *Pontifices Salonitani et Spalatenses a quodam Dalmata ab archiviis Romanis collecti.* Dakako da ovaj spada u drugu kategoriju.

Ovim smo nabrojili sve Kataloge, što ih nosi spomenuti Svezak X. Salonitana et Spalatensia Sacra, u kr. Zemaljskom Arkivu u Zagrebu.

Od ovih dvadeset Kataloga ništa manje nego petnaest spada u prvu kategoriju, t. j. u onu, u kojoj iza Justina dolazi odmah Glycerij, te od Dujma do Teodora, pod kojim bi porušen Solin, nema nego najviše 26 biskupa. Iza njih dolazi onaj skup od kakvih 40 biskupa, za koje niko ne zna, da su ikad kao taki opstojali. Ove su prepisivači prepisali, kako rekosmo, bez drugotnih svrha i namjera, pa zato, i ako su ovi Katalozi mutni, a to se ipak kod njih razabire ono, što je staro, istinito, nepomućeno; vidi se jezgra tih Kataloga, koja počimlje Dujmom a svršava Teodorom, te obuhvaća jedno 24—26 biskupa. Ono što slijedi, pridodano je, ali tako različito od jezgre, od istine, da je dosta danas pogledati dobro, da se namah razumije, što je u njima istinita, a što neistinita.

Katalozi druge kategorije sastavljeni su po stalnom pravilu, doista nipošto kritičnom, ali ipak po nekom redu. Tu vlada načelo shodnosti i zgodnosti *aptius congruentiusque*, ali ipak vlada

neko načelo; te nije to prosto prepisivanje, nego neumjesno sastavljanje Kataloga i kronološko poregjenje biskupa.

Za mnoge Kataloge prve kategorije kaže se odakle su prepisani: iz *Chronicon Spalatinum,* iz rukopisa Ponzonijeva, iz Kodeksa Begnina, Levakovića, A Cutheis itd., a za one druge kategorije nemamo ni cigloga, za koga se kaže da bi bio prepisan. Nijesu prepisani nego sastavljeni.

O Katalogu Rimskom, 20.-mu na broju, govorili smo dosta, te ne treba da se više na nj osvrćemo. A ono, što se je reklo, vrijedi i za sve Kataloge druge kategorije, jer su svi sastavljeni prama jednom cilju, a ne naprosto prepisani.

Još ćemo samo opaziti da se Katalog Rimski u svesci X. nastavlja na listu 157. sa spljetskim biskupima. Ovaj Katalog svršava u rukopisu sa biskupom Stjepanom Cupilli, koji je biskupovao od god. 1708.—1719., uprav kao i Rimski Katalog u prvoj svesci „Illyricum Sacrum". U rukopisu nalazimo i nasljednika Stjepanova, biskupa Ivana Krstitelja Laghi; ali to je nadodala druga ruka veoma sitnim rukopisom. Začudno je, da dok je I. sv. *Illyricum Sacrum* izišao godine 1751., ipak Rimski Katalog svršava sa Stjepanom Cupilli (1719.), a ne navagja njegove naslijednike Ivana Krstitelja Laghi g. 1720.—1730., ni Antuna Kadčića g. 1730.—1746., pa ni samog Pacifika Bizzu, koji je postao biskupom g. 1746. i komu je, kako vidjesmo, sam Predgovor posvećen.

Zašto sve ovo? Nije li se i ovim htjelo dati veće snage Rimskom Katalogu, kao da bi bio sastavljen od nekog učenog Dalmatinca na temelju rimskih *Tabulae?*

Prije nego nastavimo našim opaskama ob ovim Katalozima, moramo se osvrnuti na dvije primjedbe, koje je druga ruka napisala na Katalogu navedenu pod br. 14. (v. Tabl. XXIV.)

Važne su one dvije primjedbe, jer nam pokazuju put, kojim je išao onaj, koji je htio ispravljati Kataloge solinskih biskupa. On je imao pred očima ovaj Katalog pod br. 14, koji spada u prvu kategoriju, te je vidio, da ne odgovara onomu kronološkomu redu, koji je on zamislio, da mora da bude u Katalogu solinskih biskupa. On je cijenio da je i sam sakupljač („Collettore") ovog Kataloga ili bio osvjedočen, ili bar dvojio o valjanosti kronološkog reda solinskih biskupa. On izvagja svoje primjedbe iz naslova, koji je dotičnik dao onomu Katalogu: veli *Nomina, Imena,* Nadbiskupa jednom

solinske a sad spljetske crkve, a ne kaže *Catalogus, Series, Ordo*, a to s razloga što je barem posumnjao o njihovu kronološkomu redu.

Da je sakupljač ovog Kataloga bio siguran, da je kronološki red solinskih biskupa u ovomu Katalogu dobar, bio bi mu dao naslov *Catalogus . . ., Series . . ., Ordo . . ., Archiepiscoporum olim Salonitanae nunc Spalatensis ecclesiae*, t. j. *Katalog . . ., Serija . . ., Red . . ., nadbiskupa jednom Solinske sada Spljetske crkve.* Ali on nije to učinio, nego je stavio u naslovu *Nomina*, t. j. *Imena*, jer imena biskupa solinskih jesu tu, ali nijesu kronološki poredani. Ovako je mislio pisac primjedbe.

Pisac primjedbe, poslije nego je ovu prvu općenitu opasku učinio, u drugoj navagja razlog, s kojega je on cijenio, da je pometnja nastala, t. j. da biskupi nijesu poredani onako kako su kasnije u Rimskom Katalogu poredani bili. Po njemu nastala je pometnja stoga, što su imena ovih nadbiskupa bila sakupljena iz raznih posebnih Kataloga: prvi od *N.* do *St.*; drugi od *St.* do *H.*; treći je pak od *H. A.*[109] Ovo se bez dvojbe odnosi na ulomke Kataloga, koji su bili napisani u ovom sveščiću, ali mi ne možemo o njima ništa izvjesna reći, jer ovaj dio rukopisa nije u ovomu X. svesku potpun. Ovaj sveščić počimlje sa listom 44 (paginacija X. sv. str. 155. — v. Tabl. XXIV.) kako je pri vrhu ubilježeno. Pisac primjedbe kaže nadalje, da se je onaj, koji je ova imena biskupa skupa sastavio, malo razumijevao u povijest i u kronologiju, te je izmješao pojedine dijelove i pretpostavio posljednje stvari, t. j. posljednja imena biskupa onim koji su imali doći pred njima. Pisac primjedbe cijeni, da je sakupljač imena biskupa učinio to radi Glycerija, jer da je njega kao bivšeg cara i sveca mislio da mora pretpostaviti ostalim nepoznatim biskupima.

Pisac primjedbe mislio je dakle, da su Katalozi prve kategorije nastali ovako. Bilo je više popisa Kataloga solinskih biskupa. Netko je htio sastaviti kronološki popis solinskih biskupa, te je počeo prepisivati redom od Dujma pa dalje. Kada

[109] Ova se dva slova odnose samo na jedan Katalog, jer ovdje nije rečeno *da . . . ad*, kako je u prvom i drugom dijelu, nego *di H. A.* Ovdje se dakle govori o jednom Katalogu, a taj bi mogao biti A Cutheis-ov (naš C.), jer se na str. 130 rukopisa X. sveske nalazi Katalog A Cutheis-a, u kojemu je *A* veoma slično onome *A* u ovoj primjedbi, a tako isto slovo *H* ispred *A* u primjedbi, sliči onome *H* ispred *A*, A Cutheis-ova Kataloga.

je došao do Justina i njega prepisao i time dovršio prvi posebni Katalog (koji on označnje sa slovima od *N.* do *St.*), nije znao kako će dalje. Imao je pred sobom još preko četrdeset biskupa, podijeljenih u dva Kataloga, pa se mislio, bi li nastavio sa Justinijanom, Antoninom itd., ili Glycerijem. Opazio je, da je Glycerij bio car, da je svet,[110] a da su mu drugi nepoznati, pa je zaključio, da iza Justina mora doći Glycerij, poznata i znamenita osoba, a za njime dakako sve one osobe, koje su bile u drugom posebnom Katalogu, označenu sa slovima od *St.* do *H.*, a od kojih su još neki, kao Stjepan, Natal, Maxim bili poznati. Za ovim Katalogom došao je na red treći Katalog, u kome su imena nepoznatih biskupa i to Katalog nekog *H. A.* I tako Justinijan, Antonin i nasljednici dogjoše iza Teodora, posljednjega solinskoga biskupa, mjesto da dogju iza Justina, a pred Glycerijem, kako je pisac primjedbe umišljao da moraju doći. — Ova je primjedba veoma naivna, kada njezin pisac hoće da protumači, kako je nastao Katalog prve kategorije, ali je s druge strane veoma važna, jer u ovoj primjedbi uvigjamo zamisao neke nepoznate osobe, koja je vidjela potrebu da se imena biskupa solinskih moraju ispremješati, ako se je htjela ispuniti solinska hijerarhija za šest vijekova i da se pred Glycerijem, koji je bez svake sumnje biskupovao drugom polovicom četvrtoga vijeka, mora umetnuti nekoliko biskupa, da se ispuni ona velika praznina, koja je zijala megju Justinom i Glycerijem. Ono prvih jedanaest biskupa, koji počimlju Dujmom a svršavaju Justinom, ne mogu ispuniti četiri vijeka, naime od druge polovice prvog do druge polovice četvrtog vijeka. A za ovaj posao dobro je došlo ono četrdeset imena nepoznatih osoba, koja su bila ubilježena iza Teodora, a baš jer su nepoznata — *Incogniti* — moglo ih se je metnuti, gdje se htjelo.

Nego pogjimo malko dalje i svratimo pozornost na Kataloge pod br. 7. i 8. Ono što je nepoznata osoba primjetila Katalogu br. 14 i time pokazala put, kojim se ima ići, da se solinski biskupi kronološki poredaju, to je netko izveo u spomenutim Katalozima br. 7. i 8. Ovaj je najprije sastavio onaj pod br. 7 i nazvao ga *Noster Catalogus.* Iz njega je istrijebio one biskupe, koji

[110] Sanctus, svet, bio je službeni epitet, koji se davao u ono doba biskupima, Papi i drugima, a da se time nije htjelo proglasiti dotičnika svecem, kako smo višekrat opazili.

dolaze iza Teodora, tako da u njemu nema solinskih biskupa nego samo dvadesetidva. Ovaj Katalog spada u prvu kategoriju. Možemo spomenuti da su i prvi spljetski biskupi u njemu veoma slabo zastupani: za Ivanom Ravenjaninom stoje ubilježena samo četiri biskupa, a peti je *Petrus III.*, koji bi po godini stavljenoj uz njegovo ime, bio umro g. 840. Ovaj je *Noster Catalogus,* kako ga nepoznati pisac zove, čist od svake primjese.

Pošto je nepoznati pisac imao pred sobom historični Katalog solinskih biskupa, koji je on sastavio, izlučivši biskupe upisane poslije Teodora, dao se na sastavljanje drugog Kataloga, držeći se naputaka napisanih od pisca primjedaba u Katalogu br. 14. U njemu se pojavljuju biskupi, koji su bili upisani iza Teodora i od tih je dvadesetijedan umetnut megju Justinom i Glycerijem, a ostali su poredani iza Ivana Ravenjanina, da napune prazninu spljetskih biskupa za sedmoga, osmoga i djelomice devetoga vijeka. Ovaj je katalog *Catalogus Noster*, dočim je prvi, kako vidjesmo, nazvan *Noster Catalogus.* Nije ni ovaj naziv, ova naime razlika sa *Noster,* sprijeda ili straga, bez značenja. Ovime je htio pisac da naglasi razliku megju jednim i drugim Katalogom. Onaj je uopće Katalog solinskih biskupa i za to je na prvom mjestu *Noster,* ali ovaj drugi od njega je sastavljen, on se je oko njega trudio, njegova je ovo svojina, pa da to jače istakne, iza *Catalogus* stavlja *Noster*. Ovaj nije nipošto prepisan, on je uregjen prema stanovitom cilju sastavljača, kako ga je potakao pisac primjedaba u Katalogu br. 14.

Nameće se sada samo po sebi pitanje: tko je napisao onu primjedbu? Tko je sastavio ova dva zadnja Kataloga? Nema sumnje, da su one dvije primjedbe izvor i povod ovih dvaju Kataloga i da je po svoj prilici jedna te ista osoba sastavila primjedbe i uredila Kataloge. Iz rukopisa, jer je različit, to ne proizlazi, ali razliku u rukopisu lako je shvatiti, kako ćemo odmah vidjeti.

Nepoznata osoba, koja je jedno i drugo uredila, koja je dakle postavila temelj Rimskom Katalogu, nemože biti, kako rekosmo, nego ili Riceputi ili Farlati. Ali baš — što je uprav začudno — nepoznajemo rukopisa Farlatijeva. Od čovjeka, koji je toliko napisao, nije se sačuvao ni cigli dokumenat njegovom rukom potpisan, da bismo mogli sigurnošću prepoznati njegov

rukopis.[111] Rukopis Riceputijev poznamo i od njega donašamo jednu sliku (v. sl. XXVI.) Taj ne sliči rukopisu ni jednog ni drugog Kataloga, pa ni rukopisu onih dviju primjedaba, ali to još ne znači, da Riceputi ne bi mogao biti auktor onih dvaju Kataloga. Pri sastavljanju „Illyricum Sacrum-a" i pri sakupljanju materijala za ovaj teški posao, imali su Riceputi i Farlati mnogo pomagača. Kad je ili jedan ili drugi sastavljao *Noster Catalogus* i *Catalogus Noster*, sigurno je imao dosta muke, dok ga je kraju priveo. Nije to išlo tako lako, da je odmah iz pera gotov izašao, da na njemu nije trebalo ništa ispravljati, da je odmah bez pogrješaka napisan, kako ga nalazimo u X. svesku. Htjelo se je posla, dok je ovako izašao, pa ga netko u čisto prepisao, a to je mogao učiniti koji pomagač Riceputijev ili Farlatijev. Za to kažemo, ne može se po samomu rukopisu suditi, i da bismo poznavali čiji je on, tko je sastavljač ovih dvaju Kataloga.

Da li je ovoj radnji oko uregjenja spomenutih Kataloga sudjelovao i Pacifik Bizza, koji, kako vidjesmo, bijaše u velike zaslužan za „Illyricum Sacrum", nije nam poznato. Pobrinuli smo se kod Spljetske biskupske Kurije, da potražimo koji njegov rukopis. Ali premda je deset godina biskupovao, pa kao biskup i kao učenjak mnogo toga napisao, nijesmo našli nego samo dva rukopisa i to neznatne vrijednosti, na kojima je jedino potpis P. Bizze, njegovom rukom napisan. Kako je vidjeti iz potpisa (v. Tabl. XXVII.) ne sliči njegov rukopis ni rukopisu primjedaba, ni onomu Kataloga pod br. 7. i 8.

Dakle primjedbe u Katalogu br. 14 dale su povoda, da se sastave *Noster Catalogus* i *Catalogus Noster*, a na temelju ovog zadnjega ne bijaše teško sastaviti Rimski Katalog. Nadodani su pape i vladari, koji su vladali za doba solinskih biskupa i stvar bijaše gotova.

Iz ovoga što iznijesmo, jasno je, da su Katalozi druge kategorije, a po tom i Rimski Katalog, sastavljeni radi shodnosti i zgodnosti — *aptius congruentiusque,* — a ne na temelju povjesničkih dokumenata.

Spomenuli smo još Katalog biskupa Šimuna Begne (naš E). I ob ovom moramo reći dvije riječi.

[111] Usprkos istraživanjima u Arkivima Mletačkim i Padovanskim nijesmo mogli naći nijednog potpisa Farlatijeva. Sr. Spise c. k. Arheol. Muzeja u Spljetu pod br. 134,174 iz god. 1912.

U ovomu Katalogu nema nego 25 solinskih biskupa. Kao što u svakom, tako i u ovomu Teodor[112] je zadnji biskup, te bi pod njim bio pao Solin. Iza Teodora stoji u ovom Katalogu napisano: „*Diu sedes vacat*"; „dugo je bila stolica ispražnjena". Za ovom opaskom dolazi Ivan Ravenjanin, koji bi, poslije propasti Solina, bio prenio biskupsku stolicu u Spljet. Nema dakle u ovom Katalogu ono trideset do četrdeset biskupa, koje nalazimo u Katalozima B, C, D, i F. Biskup Begna, koji je živio koncem XV. i polovicom XVI. v., nije sigurno sastavio ovaj Katalog. Kritika historička bijaše jako slaba u ono doba, da bi biskup Begna bio mogao vidjeti ono, što ni Riceputi, ni Farlati, ni Coleti, ni drugi nijesu mogli ni kasnije vidjeti, da je naime ono 40 biskupa poslije Teodora samo pljeva, koja se mora potpuno istrijebiti iz Kataloga solinskih biskupa. Nije biskup Begna poznavao povijest Solina, niti se šnjom bavio, kao što gornji pisci, tako, da je mogao i pomisliti da oni biskupi poslije Teodora nijesu nikad biskupovali u Solinu. On je bez dvojbe imao pred očima koji stari Katalog, u kome nije bilo nego 25 solinskih biskupa. Konstatiranje ove činjenice veoma je važno. Nije puki slučaj da fali u ovom Katalogu baš onaj broj biskupa, za koje i mi kažemo da su kašnje umetnuti, e da se popuni nastala praznina. Nemože se pak reći, da je krivnjom prepisivača nestalo onih biskupa iz Begnina Kataloga. Nevjerojatan bi bio ovaj slučaj, da su baš iščezli iz Kataloga oni biskupi, za koje i mi kažemo da moraju iščeznuti. Ovo se dade protumačiti, ako se pretpostavi, da je kolao u staro doba Katalog solinskih biskupa, koji ih nije nosio nego 25, a ovi od prilike popunjuju vrijeme, za koje mi dokazasmo da je trajala crkovna hijerarhija u Solinu.

Nastalo bi sada pitanje, odakle dolazi ono 40 biskupa, koji nijesu nigda bili biskupi u Solinu. Kada bi se ovo pitanje riješilo, tada bismo bili sasvijem na čistu sa solinskim Katalozima. Ovako i ako je stvar u glavnom riješena, ipak nije sva potpuno do kraja izvedena. Odgovor na gornji upit ne bi ništa pomogao hijerarhiji solinskih biskupa, ali bi kritika njegovih Kataloga bila potpunija.

[112] V. Jagić, Tomko Marnavić als Fälscher des angeblich im J. 1222 geschriebenen glagolitischen Psalters u *Archiv für slavische Philologie XXXIII.* (1911.) *Bd.*, I.—II. Heft, str. 132.

Nastojali smo da i ovo pitanje riješimo. Tražili smo izvor onim imenima biskupa i cijenimo da smo im ušli u trag, i ako nemožemo dokazati odakle svaki pojedini dolazi.

Nije vjerojatno, da bi netko bio naprosto uzeo nekoliko latinskih imena osoba, te ih pridodao Katalogu solinskih biskupa, namjerom da popuni vijekove, koji su ostali prazni, kada se Dujma i naslijednike prenijelo u prve vijekove kršćanstva. Ta nepoznata osoba lako da je našla sva ona imena negdje skupa i to po svoj prilici u *Diptychima* solinske Crkve (Mrtvine), pa ih pridodala solinskim biskupima.

Bio je običaj bilježiti u Diptychima crkvenim, uz imena svojih biskupa i ona okolnih biskupija. Prema ovomu običaju, bila su upisana na pr. u Diptychima Trijerske crkve imena mnogih biskupa, koji nijesu biskupovali u ovoj crkvi. Iz ovakih Diptycha Trijerske crkve ušla su u Katalog njezinih biskupa ništa manje nego 22 imena, koja ne pripadahu Trijerskoj crkvi, nego valjda susjednim, usko spojenim sa ovom crkvom.

Kako u Trijeru, tako se je i drugdje dogodilo. Nijesu se samo uvrštavali u Diptyche susjedni biskupi, nego i glasovitiji iz drugih udaljenijih biskupija.[113]

Stoga smo mnijenja, da se je i sa Katalogom solinskih biskupa zbilo ono što Kraus cijeni da se je dogodilo sa Katalogom Trijerskih biskupa. Iza uspomene biskupa solinskih bijahu upisani u Diptychima neki biskupi, po svoj prilici odličniji, okolnih biskupija. Stariji kroničari, koji su prepisivali solinske biskupe, nijesu megju ovima pomiješali druge biskupe, kako to nije uradio ni onaj iz koga je Begna prepisao. Ali pozniji prepisivači nijesu shvatili ovu razliku, pa su iza biskupa solinskih, prepisali ostale biskupe, kao da su i ovi bili biskupi Solina. A nijesu tako lako ni mogli shvatiti ovu razliku, kada su pretpostavljali da je hijerarhija u Solinu trajala šest vijekova. Dapače ona imena su im dobro došla, da popune prazninu. Tih imena bilo je mnogo, jer bijaše, kako smo vidjeli, više biskupija, koje su pripadale Solinskoj nadbiskupiji. Ovaj preveliki broj biskupa stavio je Farlata u taku nepriliku, da ih je morao razdijeliti, te neke dati solinskoj, druge spljetskoj crkvi. U ovom mnijenju, da su naime ona imena biskupa drugih crkava iz rimske dobe, utvrgjuje nas i činjenica, da su

[113] Kraus, Realencyclopaedie der christl. Altertümer. I p. 367.

sva ona 30—40 imena samo latinska. Da su ova imena pridodana s koje druge strane, sva je prilika da bi se bilo uvuklo i koje slavensko ime iz IX. ili X. v. Ali ovo nije slučaj. Vjerojatno je dakle, da su to imena iz Diptycha solinskih, i to imena crkvenih dostojanstvenika, biskupa, pa valjda i kojeg Pape, jer se je i ove običavalo upisivati u Diptyche.

Još nam je napomenuti da je u Katalogu Begninu takogjer praznina u spljetskim biskupima i to od razorenja Solina do god. 890., do biskupa Justina. Katalog Begnin, kako već rekosmo, dolazi do god. 1184. I po ovome dalo bi se zaključiii, da je ovaj Katalog veoma star, po svoj prilici najstariji od svih do sada poznatih.

Iz svega što rekosmo može se zaključiti, da Kataloge solinskih biskupa mi ne posjedujemo u njihovim nepomućenim izvorima, ali oni pisci koji su poznijih vijekova na njima radili i preuredili ih, imali su ipak pred očima stare Kataloge solinske crkve, koji su s neznanja prepisivača više ili manje tačno do nas doprli, a nijesu plod proste maštanije. Legenda, koja je sve više maha uzimala u Spljetu, početkom srednjega vijeka, da je Crkva solinska apoštolskoga porijekla, metnula je u nemalu nepriliku prepisivače Kataloga zbog malog broja biskupa. Da se prama razdoblju od šest vijekova, kroz koje je tobože trajala biskupija u Solinu, urede Katalozi, prepisivači su nadodali, iza zadnjih historičnih imena biskupa u Solinu, preko drugih trideset, za koje nitko ne može posvjedočiti, da su ikad u Solinu biskupovali, ali su po svoj prilici bili biskupi drugih dalmatinskih gradova, pa kao takovi ugjoše u Diptyche solinske crkve, a odatle, za srednjega vijeka, u Kataloge solinskih biskupa.[114]

[114] Nama je poznat veoma mali broj dalmatinskih biskupa, izim Solina, iz rimske dobe. Skoro smo sve spomenuli, govoreći o prvom i drugom solinskom Koncilu držanim g. 530. i 533. Kad još nadodamo Feliksa (g. 381.) i Sabinijana (g. 593.) za Zadar, a za Dubrovnik Fabricijana (g. 530.) i Florentia (g. 600.), tada smo gotovi. Nijedno od ovih imena biskupa ne nalazimo u broju onih četrdeset. Imena Petrus, Ioannes, Gregorius veoma su općenita, a da bi se iz njih dalo zaključiti, da su to imena rimskih papa Petra, Ivana i Grgura. No treba uzeti u obzir, kako već napomenusmo, da poznamo veoma malo biskupa suffraganeja solinskog metropolite i nadbiskupa. Stoga razloga ne može se ustvrditi, da ono nijesu imena biskupa onih biskupija, koje su pod solinsku nadbiskupiju spadale.

Sami dakle Katalozi solinskih biskupa, kritično proučeni, svjedoče nam ono, što nam iskopine solinske od više godina jasnim i gromkim glasom dovikuju, da je naime kršćanstvo u Solinu sa hijerarhijom počelo tek drugom polovicom III. vijeka.

Solinski biskupi izredaše se evo ispred naših očiju u tako velikom broju, kako ga je teško naći i kod mnogih slavnijih biskupija staroga kršćanskoga svijeta. Ne samo, nego mi dokazasmo na temelju kritičnog proučavanja, da Solin u svojim Katalozima biskupa posjeduje jezgru starih Diptycha. A ovi su ostanci veoma rijetki, tako da se malo koja Crkva može s njima podičiti.

I ovim dovršujemo ovu radnju, kojom će se čitatelj biti osvjedočio, da, i ako ugasismo, kako je u Uvodu rečeno, koju svijećicu malih kapelica, ili uništismo koju tradiciju glede dobe postanka crkvene hijerarhije u Solinu, da s druge strane, kronološkim poredajem solinskih biskupa, rasvjetlismo tamni put crkvene povijesti staroga Solina, i učvrstismo njezine bitne temelje te nametnusmo istinitost ove vjeri mnogih naših, a i mnogih učenih ljudi u Evropi. Oko ove osi i okosnice moći će se s vremenom pisati kršćanska povijest ovoga grada. Quod est in votis!

Ispravljamo ovgje samo neke krupnije pogrješke, koje su se pri tiskanju potkrale:

U I. svez. na str. 26. redak 23.—24.:
O ovim trima natpisima *čitaj:* Od ovih triju natpisa.

U III. svez. na str. 228. redak 11.:
Na trim Kapitulima *čitaj:* Na trim kapitelima.

Str. 228. redak 15.—17.:
da se ima tumačiti S*[anctus]* niti bi se ovako mogao tumačiti onaj S od Petrus *čitaj:* da se ima onaj S od Petrus tumačiti S*[anctus]*, nije ni to vjerojatno.

Str. 230. redak 21.:
da te je predobila *čitaj:* te da je predobila.

Str. 236. redak 18.:
Tab. XXI. *pridodaj:* sl. 1.

Str. 239. redak 2.:
Tabl. XXII. *popravi:* Tabl. XXI. sl. 2.

Str. 240. redak 28.—29.:
znamenitije od Spljeta i Solina *čitaj:* znamenitije od Solina.

Str. 241. Opaska ima doći gori u tekst te glasiti: Priglavljujući dakle Kronotaksu, dajemo prema ovoj radnji u slijedećemu obrascu Popis Solinskih biskupa.

Pri kraju III. sveske u vrhu stranice, riječi: Prilog A moraju izostati. Pod Prilog A u ovoj radnji dolazi Spljetski Škematizam, donešen već pod ovim slovom u prvomu svesku.

Uvjeti valjanog braka katolika.

Piše: Dr. I. A. Ruspini.

Namjera nam je ispitati i ustanoviti osnovno načelo, po kojem se prosugjuje valjanost braka katolika za gragjanski naš forum.

I.

1. Po članku X. konkordata[1]) nadležna je jedino crkva da izda zakone i sudi o ženidbi katolika, dok je država nadležna samo glede gragjanskih pravnih posljedica. Kako je vidjeti, luče se u tom članku dvije strane ženidbe: ženidba u sebi i gragjanske pravne posljedice. Prvo spada isključivo u područje i djelokrug crkve, a drugo isključivo u područje i djelokrug države; prvo je predmet isključivog zakonotvorstva i sudovanja crkve, a drugo predmet isključivog zakonotvorstva i sudovanja države. Na ženidbu u sebi, t. j. na njenu valjanost odnosno nevaljanost, utječu lih crkveni propisi, dok propisi gragjanski utječu lih na gragjanske pravne posljedice. Jedini adekvatni razlog valjanosti braka katolika jest njegovo suglasje sa crkvenim propisima, kao što je i jedini i adekvatni razlog nevaljanosti braka katolika njegovo nesuglasje s crkvenim propisima. Gragjanski stoga propisi nemaju nipošto vrijednosti i značaja ženidbenih zapreka za brak katolika (impedimentum dirimens matrimonii), već ga mogu samo zabranjivati (impedimentum impediens matrimonii), lišavati ga gragjanskih pravnih posljedica i ustanovljivati kazne proti prekršiteljima tih zabrana.

[1]) Quum causae ecclesiasticae omnes et in specie, quae fidem, sacramenta, sacras functiones nec non officia et jura ministerio sacro annexa respiciunt, ad Ecclesiae forum unice pertineant, easdem cognoscet judex ecclesiasticus, qui perinde de causis quoque matrimonialibus juxta sacros Canones et Tridentina cumprimis decreta judicium feret civilibus tantum matrimonii effectibus ad judicem saecularem remiissis".

U navedenom je sadržano temeljno načelo našeg zakonodavstva o ženidbenim stvarima katolika. To je načelo kao temeljno te mjerodavno pridržano i provedeno u zakonu za ženidbe katolika i u patentu od 8. listopada 1856., kojom se zakon za ženidbe katolika uvodi.

2. Prva stavka patenta od 8. listopada 1856. izriče svrhu, radi koje se zakon za ženidbe katolika izdaje. Svrha mu je: „Da se propisi gragjanskog prava postojeći za ženidbe katolika u sklad dovedu s naredbama katoličke crkve". Pošto po propisima katoličke crkve na valjanost braka katolika utječu lih njeni, a nipošto gragjanski propisi, te pošto po izričitoj izjavi gragjanskog zakonodavca nazočni zakon svrhu imade, da se gragj. propisi u sklad dovedu sa propisima crkve, to je očito, da nazočni zakon ne može sadržati nijednog gragjanskog propisa, kojemu bi pripadao utjecaj na valjanost braka katolika.

U istoj stavci veli se dalje: „Mi smo ... radi svrhe čl. X., sadržanog u našem ugovoru, što ga sa sv. stolicom sklopismo, zaključili glede ženidbenih stvari katoličkih naših podložnika, u koliko iste spadaju u područje zakonotvorstva gragjanskoga, izdati niže navedeni zakon . . . " Zakonom se dakle ovim provagja čl. X. konkordata. Članak pako taj, kako smo gore vidjeli, sadrži ustanovu, da gragjanski propisi nikako ne utječu na valjanost braka katolika. Doslijedno tomu ne može ovaj zakon (t. j. zakon za ženidbe katolika) sadržavati ikakov gragjanski propis, kojemu bi pripadao utjecaj na valjanost braka katolika. — U citiranoj se stavci naglasuje ujedno, da su predmetom ovoga zakona ženidbene stvari katolika „u koliko iste spadaju u područje zakonotvorstva gragjanskoga". Tu se očevidno luči strana gragjanske ženidbe (gragjanske pravne posljedice, zabrane, kaznene ustanove) od crkvene (valjanost braka), te izriče, da nazočni zakon radi lih o gragjanskoj strani, t. j. da u njem sadržani gragjanski propisi nikako ne utječu na samu valjanost braka katolika.[2])

---

[2]) Na isti se način luči u § 1. zak. za žen. kat. strana gragjanska zaruka od crkvene: „*Da li u prigodi kojoj imade vjeridba, zatim kolik je upliv istih vjeridba, da se iz njih izvesti mogu zapreke ženidbene*: odlučuje o tom sud duhovni. Da li i na koliko iz vjeridbe nastaje pravna obveza na naknadu štete kakove: odlučuje o tom redoviti sudac po §§. 45. i 46. obćega gragjanskoga zakona i s obzirom na zabrane, sadržane u zakonu ovom.

3. Istaknuto pravno stanje odrazuje se u člancima uvodnog patenta od 8. list. 1856. Tu je govora o „kaznama i pravnim štetama", njem. „Rechtsnachtheile" (čl. III); o „moćima gradjanskima", njem. „bürgerliche Wirkungen der Ehe" (čl. VI.); o „raspustu gragjanske ženidbe", njem. „Trennung der bürgerlichen Ehe" (čl. VIII.); o „gragjanskim pravnim posljedicam" (čl. VII.); o „gragjanskim pravnim razmjerima" njem. „bürgerliche Rechtsverhältnisse" (čl. IX.). Sve su to izrazi, koji najodlučnije i najjasnije ističu i upućuju na čisto gragjansku stranu ženidbe.

Isto se odrazuje u paragrafima zakona za ženidbe katolika. Tu je govora o „kaznama (§§ 35. 77.). o „gragjanskim (pravnim) posljedicama" (§§ 31. 47. 51. 55. 72.), o „gragjanskim pravima" (§ 52.). o „gragjanskim pravnim zahtjevima" (§ 55.), o gragjanskim pravnim razmjerima" (§§ 44. 46. 48. 70.). I ovi izrazi očevidno upućuju na čisto gragjansku stranu ženidbe.

Mnogi članci uvodnog patenta i paragrafi zak. za žen. kat. donose propise o predmetima, čiji je značaj i čisto gragjanska narav tako očita te je izvan svake sumnje, da dotični propisi smjeraju samo na gragjansku stranu ženidbe. Tu je govora o „pogodbama (ugovorima) ženidbenima, njem. „Ehepacte" (čl. VI. §§ 34. 47. 72. 77.), o „nasljednom ugovoru", njem. „Erbvertrag", (§ 47. 77.), o „nasljednom pravu i pravu na plemstvo" (§ 34.), o „imovini" (čl. X. §§ 34. 47. 52. 71.), o „imetku (čl. VII.), o „pristojnom uzdržavanju (§§ 47. 48. 58. 63. 69. 71.), o „obskrbljivanju djece" (§ 52.), o „otšteti" (§ 52.), o „razlučenom stanu" (§ 69.), o „tražbinama i rasprama odnosećima se na imovinu" (§ 64.), o „tražbinama na imovinu" (§ 69.), o „rasprama glede imovine" (§ 70.), o „pravu na zakonito nasljedstvo" (§ 70.) o „posljednoj volji" (§ 77.).

4. Gragjanske uvjete braka sadrže §§ 4. 5-7. 10. 11. 12. 13. 14. 21. 22. 76. zak. za ženidbe katolika. Uvjeti su to dopuštenog, a ne valjanog braka, kako se to jasno vidi iz samog teksta, gdje se rabi izraz „nesmije" ili ekvivalentan, te se tako domašaj i vrijednost gragjanskog propisa ograničuje lih na ženidbenu zabranu, koji nikako ne utječe na valjanost braka katolika. Isporede li se ovi paragrafi sa §§ 48. 49-50. 54. 61. 67. 69. i 74. 58. o gr. zak.[3]), razabrati će se, da su se dotadanje

[3]) § 48.: „ . . . nedorasli nemogu se valjano oženiti". § 49.: „Maloljetnici . . . nesposobni su . . . valjano oženiti se". § 50.: „Da bi se mogli valjano oženiti maloljetnici . . ." § 54.: „Zakoni politički odregjuju, s kojimi

gragjanske ženidbene zapreke u zakonu za ženidbe katolika prometnule u gragjanske ženidbene zabrane.

5. §§ 42. 48. 43. 44. 45. zak. za žen. kat. odregjuju nadležnost sudova glede pitanja valjanosti braka katolika.[4]). Po § 42. u savezu sa § 48. sudi lih kat. crkveni sud o valjanosti braka, koji je ili od uvijek čisto katolički ili je takovim barem u času, kada se parnica provagja. Isto vrijedi po § 43. za brak, koji je u vrijeme sklapanja, a ujedno i u vrijeme parnice mješovit. „A fortiori" vrijedi ustanova § 43. za brak prvobitno čisto katolički, a u času parnice mješoviti. Po §§ 44. i 45. zvan je jedino kat. crkveni sud, da riješi za kat. stranku pitanje o valjanosti braka, koji je u času sklapanja čisto nekatolički bio, a mješovit je u času parnice. — Katolički crkveni sud može, kako se to po sebi razumijeva, pri prosugjivanju valjanosti braka uporaviti lih kat. crkvne propise. To je i gragjanski naš zakonodavac predobro znao, pak je ipak izrekao, da je u upitnim slučajevima i u ozna-

osobami vojničkimi . . . ne može se valjano sklopiti ženitba . . ." § 61.: „Zločinac . . . ne može valjano oženiti se". § 67.: „Ženidba nevalja megju dvije osobe, koje su učinile megju sobom preljubočinstvo . . ." § 69.: „Za valjanost ženidbe ište se takogjer napovijed . . ." § 74.: „Da valja napovijed i odtuda zaviseća valjanost ženidbe, dovoljno je . . ." § 58.: „Muž našavši ženu noseću od drugoga može osim slučaja naznačenoga u § 121., iskati, da se ženidba proglasi da nije tvrda".

[4]) § 42.: „O valjanosti ženidbe katolika odlučuje onaj sud duhovni, koji je nadležan po zakonih crkve katoličke". § 48.: „Ako dvie osobe, koje su se uzele kao kršćani nekatolički, pregju na vjeru katoličku, tad, ako nastane pitanje o valjanosti ili nevaljanosti ženitbe, odlučuje ženitbeni sud katolički". § 43.: „O valjanosti ženitba, koje se sklapaju medju kršćani katoličkimi i nekatoličkimi, može, dok jedan ženitbeni drug spada crkvi katoličkoj odlučivati samo katolički sud ženitbeni". § 44.: „Ako od dva ženitbena druga, koji su se uzeli kao kršćani nekatolički, pregje jedan na vjeru katoličku, neće time stranka nekatolička biti priječena, poslužiti se svojim pravom pobijanja po zakonu ženitbenom i pred sudom ženitbenim, kojemu je usljed vjeroispoviedanja svoga podčinjena, a može se i valjanost ureda radi izviditi po istom zakonu i po istom sudu. Presuda izrečena o valjanosti ženitbe, bit će odlučna pri prosugjivanju gragjanskih pravnih razmjera. Nego ako presuda glasi, da ženidba nije valjana imat će se ista posredovanjem zemaljskoga načelstva saobćiti crkvenom sudu katoličkoga ženitbenoga druga, da isti sud riješi, na koliko može izrečena presuda biti obvezatna za savjest pomenutoga druga ženitbenoga". § 45.: „Stranki, koja je prešla na vjeru katoličku, bit će prosto, pred svojim crkvenim sudom poslužiti se onim pravom pobijanja, što joj ga daje zakon crkveni. A i prosto je sudu ovomu, ureda radi izviditi valjanost ženitbe.

čenom opsegu, o kojem govore spomenute ustanove §§ 42. 48. 43. 44. i 45. zak. za žen. kat., nadležan da sudi o valjanosti lih kat. crkveni sud. Tim je samim najodlučnije istaknuo, da gragjanskim propisima ne pripada nikakav utjecaj na valjanost braka katolika.

6. §§ 3. 18-19. i 20. zak. za žen. kat. pružaju osobito jasne i jake dokaze za tvrdnju, da je naš gragjanski zakonodavac svoje propise udesio prema gore izloženom temeljnom načelu čl. X. konkordata i posvemašnjem suglasju s njim.

Po § 3. ne smije se nijedan katolik u monarkiji (sada: Hrvatskoj i Slavoniji) ženiti, ako njegovom braku na putu stoji crkvena ženidbena zapreka.[5]) Zakonodavac veli „nesmije", a ne veli „ne može sklopiti valjanog braka", premda je i po njegovom shvaćanju brak katolika nevaljan, ako mu na putu stoji kakova crkvena ženidbena zapreka. Zašto dakle ne veli „ne može sklopiti valjanog braka"? Razlogom jest, što u područje zakonotvorstva gragjanskoga ne spada donijeti propise o uvjetima braka katoličkoga. Uvjeti valjanosti kat. braka dobivaju svoju posebnu moć jedino po crkvenom zakonu; s njim jedinim stoje, s njim jedinim padaju. Gragjanski propisi svi, — dakle i oni, koji nešto propisuju, što je po crkvenom pravu uvjet valjanosti braka katolika, — ne utječu na samu valjanost; sva je njihova moć u tom, da ženidbu zabranjuju.[6])

§§ 18 i 19 govore o formi sklapanja braka te odregjuju pred kim se ima dati očitovanje privoljenja na ženidbu. Zakonodavac veli u § 18: „očitovanje privoljenja ima se učiniti pred župnikom vjerenika ili vjerenice (razumijeva se: katoličkim), a u § 19: „Pri ženidbah megju kršćanima katoličkimi i nekatoličkimi ima se očitovanje učiniti pred duhovnim pastirom katoličkim. Iznimki od ovoga pravila ima mjesta u onih krajevih carevine, za koje je sv. stolica izdala naputak od 30 travnja 1841.; u području ovih krajeva ima se kao zakonito smatrati privoljenje, koje po vjerenicih bude učinjeno pred duhovnim pastirom stranke nekatoličke i u nepritomnosti župnika katoličkoga". Istaknuta

[5]) „Nesmije nijedan katolik ženiti se u carevini Austrijskoj drugčije, nego držeći se svih propisa, što ih zakon crkveni ustanovljuje glede valjanosti ženitbe".

[6]) Jednaki se dokaz izvesti dade iz izraza „nesmije" odnosno „zabranjeno je" upotrebljenog po gragj. zakonodavcu u čl. V. i X. uvodnog patenta, te iz stilizacije § 74. zak. za žen. kat.

ovdje forma je po crkvenom pravu bitna forma sklapanja braka, t. j. forma, o kojoj ovisi sama valjanost braka. Zašto ne rabi gragj. zakonodavac izraz, koji bi brakove sklopljene u opreci sa opisanom formom označivao nevaljanima? Razlogom jest, što gragjanski zakoni propisuju formu, koja je bitna, ali je ne propisuju kao bitnu.[7]) Propisati bitnu formu kao takovu spada u isključivi djelokrug i područje crkve.

§ 20. govori o sklapanju ženidbe po punomočniku te zahtijeva za takovo sklapanje a) dozvolu vladinu, b) posebnu punomoć s oznakom osobe budućeg ženidbenog druga, c) neopozvanu (punomoć) u času sklapanja. Crkveno pravo zahtijeva za valjano sklapanje braka po punomoćniku: *α)* posebnu punomoć s oznakom osoba budućeg ženidbenog druga i *β)* neopozvanu (punomoć) u času sklapanja. Očito je, da § 20. ne postavlja uvjet pod a) kao uvjet valjanosti. Za uvjet pod a) veli gragjanski zakonodavac: „treba za to izhoditi dozvolu u načelstva zemaljskog“ (njem. soll). Za uvjet pod b) veli: „ima se izdati osobita punomoć itd.“ (njem. soll). Izrazi „treba“ i „ima se“ (njem. soll) imadu isto značenje i domašaj, pa zato ne može uvjet pod b), u koliko je propisan gragjanskim zakonom, biti uvjetom valjanosti braka. Uvjet pod c) uvodi naš gragjanski zakonodavac ovim riječima: „Wird die Vollmacht vor Schliessung der Ehe widerrufen, so ist sie (t. j. punomoć) zwar ausser Kraft gesetzt, aber der Machtgeber bleibt für den durch seinen Wiederruf verursachten Schaden verantwortlich“.[8]) Prema tomu ovisi o uvjetu pod c) trajanje valjanosti punomoći. O uplivu toga uvjeta na samu valjanost braka ne sadrži § 20. nikakove ustanove.[9]) Ovakovo sustavno i skrupulozno biranje izraza pokazuje,

[7]) Posve drugačije izrazuje se § 38. Naputka: „Za valjanost ženidbe iziskuje se, da vjerenici pred vlastitim župnikom od obje ili od jedne stranke ... izjave privoljenje svoje. Nego u onih krajevih carevine, za koje je sveta Rimska stolica izdala naputak od 30. Travnja 1841., neće neprisutnost katoličkoga župnika pri ženidbah megju katolici i kršćani nekatoličkimi biti dovoljna, da bi radi nje ženitba bila nevaljana“ i o. gr. zakon: „Za valjanost ženidbe ište se ... svečano očitovanje privoljenja“ (§ 69.) ... „pred urednim duhovnim pastirom vjerenika i vjerenice“ (§ 75.) ... „pred župnikom katoličkim“ (§ 77).

[8]) Donosimo njemački tekst, jer je hrvatski u ovoj važnoj stavci površan i netočan.

[9]) Posve drugačije izrazuje se § 76. o gr. zak.: „Svečano očitovanje privoljenja može se učiniti po punovlastniku; ali treba izmoliti dopuštenje

kako je naš gragjanski zakonodavac svu skrb onamo upravio, da što jasnije i odlučnije istakne, da je lih crkva vlasna postavljati uvjete valjanosti braka, a on sam da niti hoće niti postavlja uvjeta valjanosti.

7. Poznata je uska sveza, u kojoj stoji zakon za ženidbe katolika sa Naputkom za duhovne sudove.[10]) Ista ih je osoba u isto vrijeme izdala, najme Othmar Rauscher, tada knez-biskup Sekavski, a kasnije kardinal i nadbiskup bečki. Pri tom služio je Naputak kad podloga i uzorak za zakon za ženidbe katolika, a i konačna redakcija zakona za ženidbe katolika uslijedila je prema konačnom tekstu Naputka. Ova uska sveza opravdava zaključak, da je osnovno načelo Naputka takogjer osnovnim načelom zakona za ženidbe katolika (u pogledu valjanosti kat. braka).[11])

Temeljno (osnovno) načelo Naputka sadrže §§ 12. 69. i 95.[12]) § 12. izriče, da valjanost ženidbe ovisi lih o božjem i crkvenom zakonu. § 69. izriče, da država svojim propisom ne može zapriječiti valjanost braka. § 95. izriče, da je jedino crkveni sudac vlastan odlučiti o valjanosti braka (razumijeva se: lih prema božjim i crkvenim zakonima), a gragjanski sudac da može odlučivati jedino o čisto gragjanskim posljedicama.

Prema ovim §§ Naputka ovisi valjanost (kat.) braka lih o crkvenim zakonima, a nikako i nipošto o gragjanskima. Pošto je, prema rečenom, osnovno načelo zakona za žen. kat. istovjetno

---

u načelstva zemaljskog, i naznačiti u punovlašću osobu, s kojom se ženidba ima sklopiti. Ženidba skopljena bez toga osobitog punovlašća nevalja. Ako je punovlašće porečeno prije sklopljene ženitbe, ženitba istina nevalja, ali vlastodavac odgovara za štetu prouzročenu svojom porekom".

[10]) Sr. Wolfsgrueber, Jos. Othmar Card. Rauscher, S. 135.—154.

[11]) § 3. zak. za žen. kat. upućuje izrično na Naputak.

[12]) § 12.: „Sklopiti savez, koji će u istinu ženidba da bude, nesposobni su svi oni samo, o kojih zakon Božji i crkveni izjavljuje, da su za to nesposobni". § 69.: „Sveta je dužnost kršćanima, izkazivati oblasti državnoj onu pokornost, koju nas sam Gospod uči po apostolu svojem. Tim točnije ima on ispunjavati one zakone državne, koji brižljivo nastoje oko toga, da se uzdržava red ćudoredni. Premda dakle oblast državna nemože naredbami svojimi priečiti, da se megju kršćanima sklopi valjana ženitba, zato ipak nije dopušteno Austrijskom državljaninu, u nemar metati one propise, što ih Austrijski zakon ustanovljuje glede gragjanskih posljedica, koje su sa ženitbom skopčane." § 95. „Stvari ženitbene spadaju pred crkvenoga sudca, koji je vlastan suditi o valjanosti ženitbe i o dužnosti, koje iz nje izviru. O čisto gragjanskih posljedica odlučuje oblast državna".

s osnovnim načelom Naputka, ne može zakon za ženidbe katolika sadržavati nikakove gragjanske ustanove ili propisa, kojemu bi pripadao utjecaj na valjanost braka.

8. Da osvijetlimo odnošaj našeg gragjanskog zakona o ženidbi katolika napram zakonu crkvenom, poslužiti ćemo se prispodobom. § 34. o. gr. zak. ustanovljuje, da se pravna sposobnost inozemaca prosugjuje po zakonima njihove domovine (države).[13]) Ova je ustanova općenita i načelna te se odnosi i na one inozemne zakone, koji su nastali nakon što je § 34 o. gr. zak. u krepost stupio. Inozemne zakone ne stvara i ne dokida naš zakonodavac, već odnosna država; pravovaljano stvoreni ili promijenjeni po odnosnoj državi mjerodavni su za prosugjivanje pravne sposobnosti dotičnih državljana na području našeg zakonodavca. Slično je s našim ženidbenim pravom. U čl. X. konkordata usvojio je gragj. naš zakonodavac načelo da su jedino crkveni zakoni mjerodavni za prosugjivanje braka katolika. Crkva, a ne država, odregjuje što je crkveni zakon, ona ih stvara i mijenja; pravovaljano stvoreni ili promijenjeni crkveni zakoni mjerodavni su za valjanost braka katolika u državnom forumu.

II.

Ne možemo mimoići poteškoću, koja se proti našem razlaganju i dokazivanju iznosi. Dovodimo ju u onom ruhu, u kojem se u najnovije vrijeme pomolila, a glasi ovako:[14]) „Država nije crkveno ženidbeno pravo priznala valjanim i u gragjanskom forumu u onom obliku, u kojem se ono nalazi „in corpore juris canonici“ i u ostalim formalnim izvorima kanonskog prava, nego u jednom posebnom konkretnom obliku, u kojem ga je kao „Naputak za duhovne sudove“ sa „Zakonom za ženidbe katolika“ kao državni zakon proglasila ces. patentom od 8. listopada 1856., koji je i danas još u banskoj Hrvatskoj u potpunoj zakonskoj moći. Samo u slučajevima, za koje ne ima odredbe u „Naputku“ priznaje se mjerodavnim opće crkveno pravo (od § 251. Nap. za duh. sud.) . . . Država

[13]) „Sposobnost osobna tudjinaca preduzimati pravne poslove prosudjuje se u obće polag zakona mjesta, pod kojimi tudjinac po svojem prebivalištu, ili ako neima pravoga prebivališta, po svojem rodjenju kao podanik stoji...“

[14]) Vd. Glasnik bisk. bos. i sr. g. 1912. br. 11. str. 89. op. i.

je staro crkveno pravo u posebnom konkretnom obliku formalno učinila državnim zakonom i kao takav ga promulgirala, dok toga u pogledu novoga crkvenoga prava nije učinila".

Poteškoća ova upire se na dvije činjenice: što je Naputak objelodanjen u državnom zakonskom listu i što se u § 3. zak. za žen. kat. izrično upućuje na Naputak.

1. U drž. zak. listu objelodanjen je cijeli Naputak. Uzme li se izraz „objelodanjenje" u smislu proglašenja zakona (promulgatio legis), pripadati će svima ustanovama Naputka značaj formalnog gragjanskog zakona. Ovakovom shvaćanju protivi se sam oblik nekih ustanova Naputka. Vd. § 1.: „Krist Gospodin povratio joj je prvobitnu čast i učinio ju sakramentom novog zavjeta". § 22.: „Ako kršćani nekatolički misle, da se razdriješiti može vez ženidbeni, to crkva žali one, koji su u bludnji takovoj, ali ne može dopustiti, da bi bludnja oskvrnjivala svetost zakona njezinoga". § 56.: „Dočim je crkva u svakom obziru skrbiti htjela za dostojanstvo i za čistoću ženidbe, nije joj se probitačno činilo, odviše umnožavati broj zaprieka rastavljajućih". § 66.: Crkva odurava ženidbe megju kršćani i takovimi, koji su se odmetnuli od kršćanstva. Tako isto kori ona ženidbe medju katolici i nekatoličkimi kršćani i odgovara svoju djecu od ženidba takovih. § 75.: „Pristoji se, da ženik i nevjesta prije nego što će pred licem crkve sklopiti savez za sve dane života svoga, savjest svoju očiste svetootajstvom pokore i da pobožno prime tielo Gospodinovo. Dok ne dobiju duhovničkog blagoslova u domu Božjem, neka zajedno nestanuju u istoj kući". — Protivi se takom shvaćanju i sadržina ustanova nekih §§ Naputka. Čas prije navedeni § 66. sadrži crkvenu zabranu mješovite vjere, § 57. impedimentum impediens sponsalium, § 58. impedimentum impediens voti, § 59. impedimentum impediens temporis clausi, § 67. interdictum ecclesiae, § 74. zabranu crkvenu vjenčati one, koji ne znaju temeljne istine kat. vjere. Sve su ovo čisto crkvene zabrane, a nisu nikako i gragjanske ženidbene zabrane. § 20. izriče, da postojeći ženidbeni vez tvori ženidbenu zapreku, a § 21. ustanovljuje, da se izvršena ženidba kršćana razriješuje samo smrću. Ove ustanove nije gragjanski zakonodavac, kako svi priznavaju, usvojio u toj općenitosti.

Iz činjenica dakle, što je Naputak objelodanjen u drž. zak. listu, ne smije se zaključiti, da je tim samim postao formalnim državnim zakonom.

2. U § 3. zak. za žen. kat. upućuje se na Naputak ovima riječima: „Ustanove crkvenoga zakona ženidbenoga mogu se viditi iz Naputka, koji je za duhovne sudove u carevini odregjen i zakonu ovom priklopljen.“ U njemačkom glasi ta stavka: „Die Bestimmungen des kirchlihen Ehegesetzes sind aus der für die geistlichen Gerichte des Kaiserthumes bestimmten und diesem Gesetze beigefügten Anweisung zu entnehmen“. Izraz „sind zu entnehmen“ može značiti“, „mogu se viditi“, kako to hrvatski tekst donosi, a može i značiti „imaju se uzeti“. U prvom slučaju otpala bi svaka poteškoća, zato ćemo se baviti samo drugim. U tom slučaju odredio bi bio zakonodavac, da se crkveni ženidbeni propisi uzeti imaju iz Naputka. Ta se odredba nikako ne odnosi na cijeli Naputak, t. j. na sve ženidbene propise u njem sadržane, kako se to vidi iz rečenoga pod II. 1., a jasno je i iz izreke prve § 3., gdje je govor samo o onim ženidbenim crkvenim propisima, koji se odnose na valjanost braka katolika;[15]) razabire se to i iz toga, što je zakon za žen. katolika namijenjen gragjanskim sudovima,[16]) za koje imadu praktičnu vrijednost samo propisi crkveni o valjanosti braka. Upitna dakle stavka § 3. zak. za žen. kat. odnosi se samo na one crkvene propise, koji se tiču valjanosti kat. braka.[17])

Ustanoviv ovo, iznijeti ćemo najprije naše tumačenje upitne odredbe, a zatim navesti razloge, koji isključuju protivničko.

Kada se je 8. list. 1856. izdavao zak. za žen. kat., bili su pravno-valjani propisi crkvenog ženidbenog prava o valjanosti braka katolika sabrani u Naputku za duh. sudove. Jamstvo je za to pružalo strukovno mnijenje najuvaženijih rimskih kanonista i bogoslova,[18]) nadalje list[19]) papinskog puno-

[15]) „Nesmije ... ženiti se ... nego držeči se svih propisa, što ih zakon crkveni ustanovljuje glede valjanosti ženitbe...“

[16]) Čl. II. uvodnog patenta: „Od dana, kojega započme krepost zakona ovoga, imadu svjetovni (gradjanski i vojnički) sudovi propisa istoga zakona držati se kao pravila pri raspravah, koje su im timi propisi doznačene“.

[17]) Sr. Pachman u Heimerl's Vierteljahres-schrift f. Rechts und Staatswissenschaft, 1859. Bd. 1. S. 85—86.

[18]) Otštampano na koncu Naputka te glasi: „Praesentem instructionem quam Celsissimus et Reverendissimus Princeps Archiepiscopus Vindobonensis Joseph Othmarus Rauscher exaravit, pro singulari, qua praestat modestia, nobis exhibuit, ut privatum nostrum de ea judicium aperiremus. Hujusmodi benignitati respondere cupientes, diligentiori quo valuerimus examini opus

moćnika i nuncija Viale-Prelà, koji je uslijedio na otpis[20]) punomoćnika vladarevog, zatim list[21]) istoga Viale-Prelà na biskupe monarkije i konačno suglasni zaključak biskupa mo-

subjecimus, et pro rei veritate declaramus nihil in eo nos invenisse, quod vel sacrorum Canonum praescripto, vel Apostolicarum Constitutionum ordinationibus, vel probatorum Doctorum sententiis conforme non sit. Quamobrem opus summo labore ac sapientia elucubratum, merito futurum confidimus, et in vastissimis Imperii Austriaci regionibus, ubi in usum fuerit inductum, sacrae aeque ac civili Reipublicae benevertat. Romae die 4. Maii Anni 1855. Aloysius Tomasetti S. Theol. et I. U. Dr., Hannibal Capalti S. Theol. et I. U. Dr., Petrus Becks Praep. generalis S. I., Laurentius Valenzi S. Theol. et I. U. Dr., Laurentis Nina I. U. Dr."

[19]) Literae Eminentissimi Card. Viale-Prelà d. d. 18. Aug. 1855. u Coll. Lac. Tom. V. col. 1236: „. . . [6]) Apprime mihi notum est, quanti momenti sit desiderium, quod in pluries memoratis litteris pansum est circa instructionem matrimonialem; non diffiteor pro bono rei esse vel maxime optandum, ut nulla suboriatur difficultas et hoc sensu ad S. Sedem scribam".

[20]) Literae Princ. Archieppi Viennensis ad Pronuntium Aplicum Card. Viale-Prelà d. d. 18. Aug. 1855. u Coll. Lac. Tom. V. col. 1234.: „. . . [6]) Augustissimus Imperator attentis, quae per Austriam obtinent, circumstantiis necessarium omnino ducit, ut tribunalia ecclesiastica in imperio cuncta in pertractandis causis matrimonialibus accurate observent instructionem, cu quantus labor impensus sit Eminentia Vestra Reverendissima novit. Plane confidit, in gravissimo hoc negotio nullam suborituram fore difficultatem".

[21]) List od 2. veljače 1856.: „Articulo X. Conventionis die 18. elapsi mensis Augusti initae statuitur inter alia, Causas Matrimoniales ad forum ecclum pertinere, de iisdem judicium ab Ecclo judicio esse ferendum, juxta modum in eodem articulo expressum. Non opus est, ut indicem, quantae sint utilitatis, quae in memorato articulo statuuntur, sed facile est intelligere, vel maxime optandum, quin immo plane necessarium esse, ut in pertractandis causis matrimonialibus perfecta vigeat uniformitas in omnibus tribunalibus ecclicis, quae de memoratis causis judicium ferre debeant. Ut rei tanti momenti esset debito modo consultum, Emus Cardinalis de Rauscher, summo studio, summaque cura quandam circa res matrimoniales Instructionem exaraverat, neque aliud quam ipsius rei bonum prae oculis habens, suumque plerisque Imperii Austriaci Archiepiscopis opus subjecerat, petens, ut ipsi suam circa illud sententiam panderent. Neque his contentus fuit Emus Card. de Rauscher, sed cum Romam se contulisset, praefatam Instructionem quinque ex praestantioribus canonistis romanis subjecit, qui fide et sacrorum Canonum doctrina in urbe eminent et in magna aestimatione penes Ipsam Sanctam Sedem sunt, quique re diligentiori . . . etc. Exemplar memoratae Instructionis ad Dominationem Tuam Illmam ac Rmam hisce meis litteris adjicio, praeclarissimorum autem Canonistarum, quos superius innui, auctoritati innixus, haud ambigo declarare meo quidem judicio Episcopis Imperii Austriaci omnia et quaecumque in praefata Instructione continentur tuta conscientia sequi posse".

*

narkije sabranih u Beču g. 1856., kojim su odlučili uvesti Naputak pri crkvenim ženidbenim sudovima.[22]) Na temelju svega ovoga mogao je gragjanski naš zakonodavac posve siguran biti, da su u Naputku sabrani i sadržani pravno-valjani crkveni propisi o uvjetima valjanosti braka katolika, pak je dosljedno tomu i mogao naložiti svjetovnim sudovima, neka ustanove crkvenog zakona o uvjetima valjanoga braka katolika uzmu iz Naputka, u koju im je svrhu u drž. zak. listu pružio njegov tekst. Ovo je jedini prirodni i ispravni smisao upitne stavke § 3. zak. za žen. kat. i lih ovakovim tumačenjem može se uzdržati nužni sklad te stavke i sa prvom izrekom § 3. i sa ostalima §ima i sa temeljnim načelom cijeloga zak. za žen. kat. sa čl. X. konkordata.

Protivničko mnijenje kosi se sa svim onim, što smo pod I. 1.-8. naveli,[23]) baca na gragj. zakonodavce ljagu neiskrenosti i nedosljednosti najgore vrsti, pošto je po tom mnijenju, ako se ispravno u zadnjim konsekvencijama shvati, zapravo i u istinu na koncu konca za valjanost braka katolika mjerodavno ne pravo crkveno, već gragjansko; prikazuje ženidbeno pravo katoličko petrefaktom i njegovo stanje nakon konkordata nepovoljnijim, nego što je (u ovoj poli monarkije) ikada prije bilo, te ga tako stavlja u pogledu samostalnosti i neovisnosti (od gragj. zakonodavstva) ispod grčko-istočnog ženidbenog prava u nas.

[22]) Conventus episcoporum Austriae a. 1875. Acta. n. XXXV. (u Coll. Lac. Tom. V. col. 1235.): „Vel maxime optandum, quin immo necessarium plane est, ut in pertractandis causis matrimonialibus perfecta vigeat uniformitas in omnibus tribunalibus ecclesiasticis, quae de memoratis causis judicium ferre debeant. Quae cum ita sint, Episcopi congregati instructionem de causis matrimonialibus pertractandis ab Eminentissimo Cardinali Archiepiscopo Viennensi exaratam judicibus ab ipsis deputandis normam constituent".

[23]) Formalne gragj. ženidbene zapreke isključuje napose još § 55. zak. za ženidbe katolika, gdje se ustanovljuje da i svjetovni sudovi imadu prosugjivati valjanost braka „po zakonu crkvenomu", nadalje § 36., gdje se za otpust ženidbene zapreke traži samo oprost crkveni (sr. §§ 37. 38. 21. zak. za žen. kat. glede otpusta formalnih gragj. ženidbenih zabrana) te čl. III. IV. i X. uvodnog patenta, gdje fraza „dok je (još) vladalo gragjansko pravo" pokazuje, da danas za katolike ne ima u pogledu uvjeta valjanosti braka gragjanskih propisa, ili što je isto, formalnih gragj. ženidbenih zapreka.

Što su učili Agnoete?

Historijsko-dogmatska studija u savezu s pitanjem: da li je Kristova čovječja duša bila podvržena ignoranciji.

Napisao: Dr. Josip Marič.

(Svršetak.)

III.

Lebreton priznaje dakle, da je auktor djela: „De Sectis“ (Leoncije) pridijevao neznanje Kristovoj čovječjoj duši. On se poziva na posljedni dio Leoncijevoga svjedočanstva, koji glasi: „Mi pako velimo, da nije od potrebe o tom na daleko istraživati. Radi toga se ni sinod (kalcedonski) nije bavio ovom dogmom. Izim toga treba znati, da se čini, e da mnogi od Otaca, gotovo svi, vele da je (Krist) bio podvržen neznanju. Ako se naime veli, da nam je u svemu istobitan (*ὁμοούσιος*), kao što smo i mi podvrženi neznanju, očito je, da je i on bio podvržen neznanju. I sv. Pismo veli o njemu, da je napredovao ... u mudrosti etc.“[125])

Na to nadovezujem: Ako Lebreton na temelju spomenutoga svjedočanstva tvrdi, da je Leoncije pridijevao neznanje Kristovoj čovječjoj duši, to on — hoće li da ostane vjeran logici i historiji — mora da prizna, e su i Agnoete pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši. Drugim riječima: Hoće li Lebreton da ostane vjeran logici i historiji, mora bezuvjetno da napusti svoje naziranje o nauci Agnoeta. Ostane li pako kod svoje tvrdnje, da su naime Agnoete učili, e je božanska narav Kristova, smiješavši se s čovječanskom naravi izgubila svoje sveznanje, tada mora priznati, da je i Leoncije istu nauku ispovijedao. Neće li ovo posljednje da prizna, — kao što de facto i ne priznaje, ne smije da ustvrdi ni ono prvo.

Da je moja argumentacija valjana, pokazuje očito cijelo Leoncijevo spomenuto svjedočanstvo. Velim cijelo svjedočan-

[125]) Migne, P. G. sv. 86(1). str. 1264.

stvo, jer nas na cijelo Leoncijevo svjedočanstvo upućuje ! početak odsjeka, što ga Lebreton navodi. Početak taj — kako vidjesmo — glasi: „Mi pako velimo etc."

„Agnoete ispovijedaju," veli Leoncije, sve što i Teodozijanci. Razlikuju se u tomu, što Teodozijanci poriču, da je **čovječanstvo** Kristovo *(τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ)* bilo podvrženo neznanju, dok to Agnoete tvrde".[126]) Neposredno iza toga Leoncije spominje dokaze, što su ih Agnoete navodili, da utvrde neznanje u Kristovoj čovječjoj duši. „U svemu nam je (Krist), vele (Agnoete) sličan *(ἔοικεν)*. Ako smo mi podvrženi neznanju, očito je, da je i sam podvržen neznanju. I sam u evanđeljima veli, da nitko nezna za dan i za čas (posljednjega suda), ni Sin osim jedinoga Oca... Sve to, vele, znakovi su neznanja".[127]) Za tim se Leoncije osvrće na „druge" koji su udarili na Agnoete i branili Kristovo čovječanstvo od neznanja tumačeći sebi u prilog mjesta iz evanđelja, što su ih Agnoete navodili za sebe. Na to nadovezuje Leoncije tekst, što sam ga gore iznio i na koji se Lebreton pozivlje: „Mi pako velimo etc".

Leoncije je dakle prihvatio nauku Agnoeta. On ju je poput Agnoeta motivirao istim dokazima. Što više: Leoncije navodi izričito za tu nauku sv. Oce. Ako je dakle Leoncije pridijevao neznanje Kristovoj čovječjoj duši — što Lebreton priznaje — to su i Agnoete pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši.

Lebreton jednostavno s vida pušta prvi dio Leoncijevoga svjedočanstva, a da mu ne pobija historičke vrijednosti, jer se protivi njegovom mnijenju o nauci Agnoeta. Drugi dio... koji je u bitnoj svezi s prvim dijelom... spominje, jer drži, da je u prilog njegovoj tezi, prema kojoj je posve slobodno pridijevati neznanje Kristovoj čovječjoj duši.

Iz ovoga se svega lasno razabire, da Lebretonova teza o nauci Agnoeta pada, uzme li se na oko cijelo svjedočanstvo Leoncijevo. Zabaci li Lebreton cijelo Leoncijevo svjedočanstvo, zabacio je i podlogu na temelju koje tvrdi, da je Kristovoj čovječjoj duši slobodno pridijevati neznanje. Prihvati li drugi dio, mora prihvatiti i prvi dio i tako opet pada njegova teza o nauci Agnoeta, jer Leoncijevo svjedočanstvo odveć očito

[126]) Ib. str. 1261.
[127]) Ib. str. 1264.

dokazuje da su Agnoete pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši.

I tako sam potpunoma objasnio snagu Leoncijevoga svjedočanstva o nauci Agnoeta. Postavio sam se na Lebretonovo stanovište i dokazao da Leoncije pridijevajući neznanje Kristovoj čovječjoj duši, ispovijeda nauku Agnoeta!

Eulogije, patriarha aleksandrijski od 580.—607., pobornik ortodoksije u boju s monofizitizmom napisao je uz druga djela i 11 rasprava *(λόγος)* dogmatsko-polemičkoga značaja. Jedna od ovih rasprava napisana je protiv Agnoeta. Focije ju je imao u rukama te joj zabilježio sadržaj „Sveti Eulogije", veli Focije, „ističe, da Gospodin naš Isus Krist nije bio podvržen neznanju... dana i časa posljednjega suda... niti po čovječanstvu, a mnogo manje po božanstvu".[128]) Čovjek bi na prvi mah mislio, da Eulogije imade pred očima heretike, koji neznanje pridijevaju Kristovom božanstvu, te kao da hoće Eulogije reći: Niti čovječanstvu Kristovu nije slobodno pridijevati neznanje, a kamo li njegovoj božanskoj naravi, što vi Agnoete učite. Međutim argumenat, što ga Eulogije navodi i prigovori, na koje se osvrće i koje riješava. bjelodano dokazuju, da Eulogije ima posla s protivnicima, koji pridijevaju neznanje isključivo Kristovoj čovječjoj duši.

„Niti će naime čovječanstvo," veli Eulogije, „združeno nedokučivoj i substancijalnoj mudrosti u jednu hipostazu biti podvrženo neznanju bilo česa, kao što niti sadanjih stvari tako ni budućih; niti može biti krivo što je rekao (Krist): Omnia, quaecumque habet Pater, mea sunt — ako ne će (Agnoete) pripravni na svaku smjelost i Oca okriviti s neznanja".[129])

Čovječanstvo dakle Kristovo nije podvrženo neznanju, jer je hipostatski ujedinjeno s nedokučivom i substancijalnom mudrošću. A da je čovječanstvo Kristovo doista hipostatski ujedinjeno s nedokučivom i substancijalnom mudrošću, do-

[128]) *Ὁ δὲ ἱερὸς Εὐλόγιος οὗτος οὔτε κατὰ τὸ ἀνθρώπινον πολλῷ δὲ μᾶλλον οὐδε κατὰ τὸ θεῖον ἀγνοεῖν τὸν Κύριον*... Migne, P. G. sv. 103. str. 1081.

[129]) *Οὔτε γὰρ τὸ ἀνθρώπινον, εἰς μίαν ὑπόστασιν συνελθὸν τῇ ἀπροσίτῳ καὶ οὐσιώδει σοφίᾳ ἀγνοήσει ἄν τι, ὥςπερ οὐδὲν τῶν παρόντων, οὕτω δή οὐδὲ τῶν μελλόντων* ... Ib.

kazuje Eulogije Kristovim riječima, kojima Krist za sebe veli: „Omnia, quaecumque habet Pater, mea sunt". Ne može biti nikakove dvojbe o tome, da je prvi i glavni cilj Eulogijev' da čovječanstvo Kristovo brani od neznanja. Dokaz što ga temelji na spomenutim Kristovim riječima služi Eulogiju samo u toliko, u koliko hoće da poluči svoj prvi i glavni cilj. Nedokučiva i substancijalna mudrost Kristova je ono vrelo, iz kojega njegova čovječja duša crpe svoje znanje svih sadanjih i budućih stvari. A razlog, zašto čovječanstvo Kristovo u njegovoj nedokučivoj i substancijalnoj mudrosti to znanje crpe je u tomu, što je čovječanstvo njegovo u jednu hipostazu združeno s nedokučivom i substancijalnom mudrošću.

Ogledajmo posljedice, do kojih vodi po mnijenju Eulogijevom nauka Agnoeta o ignoranciji Kristove čovječje duše.

Čovječanstvo bi Kristovo moglo jedino zato biti podvrženo neznanju, što ne bi hipostatski združeno bilo s nedokučivom njegovom i substancijalnom mudrošću. U tom bi slučaju slijedilo, da ni Otac nije nedokučiva i substancijalna mudrost, jer Krist veli: „Omnia quaecumque habet Peter, mea sunt". Drugim riječima: Krist kao nedokučiva i substancijalna mudrost tako nužno saopćuje svojoj čovječjoj duši znanje svih sadanjih i budućih stvari, da bi eventualna ignorancija njegove čovječje duše morala imati svoj osnov jedino u ignoranciji božanske njegove naravi — dakle i u ignoranciji Oca nebeskoga. Tko prema tomu pridijeva neznanje Kristovoj čovječjoj duši, okrivljuje s neznanja samoga Oca nebeskoga.

Do ove konsekvencije Agnoete nijesu došli, jer Eulogije veli: „... ako ne će, pripravni (Agnoete) na svaku smjelost i Oca okriviti s neznanja". U ovoj konsekvenciji nailazim na temelj, na kojemu Eulogije gradi svoj dokaz protiv Agnoeta. Predočuje im ovu konsekvenciju, dozivlje im u pamet, da je Krist supstancijalna i nedokučiva mudrost, te im nastoji dokazati, da čovječanstvo Kristovo, radi hipostatskog ujedinjenja s nedokučivom i substancijalnom mudrošću mora da bude dionikom znanja svih sadanjih i budućih stvari, jer bi inače valjalo reći, da je i Otac Bog poput Krista Boga podvržen neznanju. Evo razlog zašto malo niže veli Eulogije: „Kristu nije slobodno pridijevati neznanje niti s obzirom na božansku niti s obzirom

na čovječansku njegovu narav, budući da bi to bila krivnja pogibeljne drskosti".[130])

Uza sve to pitamo se ipak, zašto Eulogije u početku veli: „... da Gospodin naš Isus Krist nije bio podvržen neznanju ni po čovječanstvu, a mnogo manje po božanstvu?" To je teza, to je nauka, koju Eulogije postavlja u početku, a dokazom je, što sam ga razvio, niže objelodanjuje i utvrđuje. Predpostavljajući Eulogijevu argumentaciju tvrdim da Eulogije onim riječima da kaže: Ako već čovječanstvo Kristovo nije podvrženo neznanju, jer je hipostatski sjedinjeno s nedokučivom i substancijalnom mudrošću, a fortiori njegovo božanstvo ne može biti podvrženo neznanju, budući da je božanstvo Kristovo sama nedokučiva i substancijalna mudrost u sebi. Ove je riječi mogao Eulogije upraviti na Agnoete baš u koliko su pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši, jer njima nije htio drugo reći nego: „... Gospodin naš Isus Krist nije bio podvržen neznanju niti po čovječanstvu — što vi Agnoete izričito tvrdite — niti po božanstvu — što izričito ne velite, ali po mom sudu, kako ću to pokazati, iz vaše nauke slijedi".

Da su Agnoete pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši, dokazuju također prigovori i poteškoće, koje Eulogije riješava imajući pred očima nauku Agnoeta. „Enimvero." veli Focije, „hoc quod dixit Salvator: Ubi posuistis Lazarum? eo dixisse ait (Eulogius,) ut id praesentes Judaei scirent, illorumque memoriam firmaret.... Docet atiam alia de Christo dicta per figuram, alia secundum rei veritatem. Figurate dicitur ille pro nobis peccatum et maledictum factum esse; neque enim fuit quidquam illorum. Sed sicuti caput sibi vindicat ea, quae sunt reliqui corporis, ita Christus ea, quae corporis sunt, sibi assignat, Secundum rei veritatem autem dicitur homo factus, et esuriisse et sitiisse et id genus similis. Quod si ergo quis velit dicere eum figurate et anaphorice aliquid ignorare, in quantum corpus eius aut natura humana, cuius ipse caput est, sine ignorantia non est.... Interogat et Iesus daemonium: Quod tibi nomen est? et illud respondet: Legio mihi nomen est, quia multi sumus. Quin et caecos interrogat: Quid vultis faciam vobis? Et quomodo

130 ... *οὐτὲ γὰρ κατὰ τὴν θεότητα οὔτε κατὰ ἀνθρωπότητα τὴν ἄγνοιαν λέγειν ἐπ' αὐτοῦ θράσους ἐπισφαλοῦς ἠλευθέρωται* ... Ib., str. 1084.

non patet hae non ex ignorantia dicta fuisse, sed a daemonibus quidem querit, quanta sit obsidentium multido, ut discipulis ostendat, se iam multis esse superiorem et fidem illorum confirmet... Caecos aute interrogat, ut petitionem ab illis eliciat. Illud autem de extremo iudicii die dictum, quod illum nemo novit, neque angeli, neque Filius nisi solus Pater, id quidam ob eam rationem dictum existimant, ut discipuli, quotidie cogitantes diem ultimum immnere, semper vigilarent. Sed nihil obstat, quominus etiam hoc figurate dictum interpretemur... Sunt qui censeant illum dixisse, quod ignoraret ultimum diem, ut humanae naturae proprium sugnum declararet et ostenderet non quod ipse ignoraret: absit.[131])

Ovim riječima dodaje Eulogije: „Kristu nije slobodno pridijevati neznanje niti s obzirom na božansku narav niti s obzirom na čovječansku njegovu narav, budući da bi to bila krivnja pogibeljne drskosti." Zatim se Eulogije utiče i sv. Ocima, ali ne da protiv Agnoeta obrani od neznanja „božansku Kristovu narav" ili „cijelo njegovo biće" nego Kristovu čovječju narav. Tako se pozivlje na sv. Ćirila i Gregorija Teologa, da dokaže, e bi se Kristu kao čovjeku moglo pridijevati neznanje, kada bi se njegova puka čovječanska narav posmatrala, kada bi se uzela u obzir sama zasebe. Što se pako tiče nekih Otaca, koji kano da favoriraju Agnoetama, primjećuje Eulogije, da su dotični sv. Oci imali na umu braniti protiv Arijanaca božansku Kristovu sveznajuću narav — dok se izjave njihove o čovječjem znanju Kristovu nemaju držati decizivnima. „Ako tko reče," svršava Eulogije, „da su Oci anaforički govorili (pridijevajući neznanje Kristovoj duši) odobrit će bogobojazniju misao."[132])

Ovaj odgovor Eulogijev na poteškoće i prigovore, što su ih Agnoete iznosili protiv znanja Kristova, dokazuje dakle, da je Eulogije u polemici s Agnoetima branio čovječju dušu Kristovu od neznanja. Krist kao puki čovjek ne bi znao n. pr. za dan posljednjega suda. Krist je za nj' znao, jer nije bio puki čovjek; jer je njegova čovječanska narav hipostatski sjedinjena bila s božanskom naravi. Dakle su Agnoete, protiv koji se Eulogije borio, neznanje pridijevali Kristovoj čovječjoj duši.

[131]) Ib., str. 1081—83.
[132]) Ib., str. 1084.

Sada hoću da se osvrnem na tvrdnje što ih iznosi dr. Schmid o svjedočanstvu Eulogijevu. „Auch Eulogius," veli dr. Schmid, „ist vor allem bemüht, Christus in seiner Ganzheit genommen und vorab die Gottheit Christi vor dem Vorwurfe des Nichtwissens in Schutz zu nehmen. Dies zeigt die in den Worten an et Patri ,.. ignorantiam adscribent enthaltene Gleichstellung Christi mit Gott dem Vater sowie die Argumentation, die in dem Satze liegt: Neque falsum esse potest, quod dicit: Omnia, quaecumque habet Pater, mea sunt."[133]) Ovu će tvrdnju iz svjedočanstva Eulogijeva samo onaj izvesti, tko spomenuto svjedočanstvo veoma površno ogleda. Izlagajući Eulogijevo svjedočanstvo pokazao sam, da ova tvrdnja nije istinita kao ni ona dra Scheebena, koji veli: „... auch manche gegen dieselben (d. h. Agnoeten) vorgebrachten Argumente der V. V. beziehen sich an sich nur auf die Gottheit..."[134]) Pokazao sam, da je prvi i glavni cilj Eulogijev, da čovječanstvo Kristovo obrani od neznanja. Dokaz, što ga temelji na spomenitim Kristovim riječima služi Eulogiju samo u toliko, u koliko hoće da poluči svoj prvi i glavni cilj.

Dr. Schmid navodi još jedan dokaz za svoju tvrdnju, prema kojoj se iz Eulogijeva svjedočanstva ne da zaključiti, da su Agnoete pridijevali neznanje isključivo Kristovoj čovječjoj naravi. „Dies zeigt ferner", veli on: „der Hinweis auf den arianischen Streit und das damit verbundene Zugeständnis, wornach in jenem Streite manche Orthodoxe Väter sich damit begnügten, der höheren Natur d. i. der Gottheit Christi die Allwissenheit zu sichern, ohne sich um die Tragweite seines menschlichen Wissens ängstlich zu bekümmern,"[135]) I ovdje vidimo. da dr. Schmid navodeći spomenute riječi odaje veliku površnost, kojom je posmatrao Eulogijevo svjedočanstvo. Istina je, da se Eulogije osvrće na sv. Oce, koji su se borili protiv Arijanaca — ali samo u toliko, u koliko su ovi sv. Oci branivši Kristovu sveznajuću narav govorili o znanju (rsp. neznanju) Kristove čovječje duše. Eulogije navodi razlog radi kojega se čini, da su neki od sv. Otaca priznali neznanje u čovječjoj duši Kristovoj — ali ujedno kako vidjesmo dodaje, da će onaj „odobriti bogobojazniju misao", ako reče, da su sv. Oci

[133]) Op. c. str. 662.
[134]) Op. c. str. 179.
[135]) Ib.

(pridijevajući neznanje Kristovoj čovječjoj duši) anaforički gosorili. Eulogije se pozivlje na sv. Ćirila i Gregorija Teologa, da dokaže, e bi se Kristu kao čovjeku moglo pridijevati neznanje kada bi se posmatrala puka njegova čovječanska narav, kada bi se ona uzela u obzir sama za sebe. Agnoete su se pozivali na sv. Oce arijanskoga doba i to je s razlogom zašto Eulogije o njima govori. I baš sama činjenica kao i način, kojim Eulogije u borbi s Agnoetima govori o sv. Ocima, što su se borili protiv Arijanaca, ne samo da ne dokazuje tvrdnje dra Schmida, nego upravo to, da su Agnoete pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duše. Tko svestrano ogleda Eulogijevo svjedočanstvo, lako će razabrati, da dr. Schmid ne bi svoje gornje tvrdnje ni izvesti mogao iz spomenutoga svjedočanstva, da Eulogije nema pred očima protivnike, koji su pridijevali neznanje isključivo Kristovoj čovječjoj duši.

I Dr. Pohle se osvrće na Eulogija. „Während schon Leontius von Byzanz", veli on, „in seiner Polemik gegen die Agnoeten die älteren Väter — man zitiert Athanasius, Basilius, Gregor von Nazianz und Ciril von Alexandrien — als wertlose Traditionszeugen preisgeben zu sollen glaubte, brachte hingegen Eulogius zur Entschuldigung jener Väter vor..."[136]) Iz ove tvrdnje slijedi samo to, da je Eulogije ispričavao izjave Otaca, što su se borili protiv Arijanaca, u koliko su se te izjave odnosile na znanje respective neznanje Kristove čovječje duše. Inače bi valjalo prihvatiti historički absurd: da Eulogije ispričaje izjave sv. Otaca, u koliko su protiv Arijanaca branili sveznanje Kristove božanske duše!

Prof. Lebreton postupa maćuhinski i s Eulogijevim svjedočanstvom. On iscrpljuje samo doktrinalni sadržaj toga svjedočanstva, te prema tomu ne izvodi konsekvencije gledom na svoju teoriju o nauci Agnoeta. Lebreton mukom prelazi preko toga. Uostalom — sa stanovišta historije — doktrinalnoga sadržaja spomenute Eulogijeve rasprave nije moći prihvatiti, ako se ne prizna, da je Eulogije protiv Agnoeta ne samo branio od neznanja Kristovu čovječju dušu, nego dokazivao i njeno relativno sveznanje. Cijela uopće Eulogijeva rasprava nema smisla,

---

[136]) Op. c. str. 138.

ne prizna li se, da su Agnoete pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši.

Dr. Schmid, Pohle i Lebreton potvrdjuju dakle nehotice moje izlaganje i Eulogijeva svjedočanstva, **prema kojemu se Agnoete pridijevali neznanje isključivo Kristovoj čovječjoj duši.**

Papa Gregorije Veliki (590.—604.) je upravio Eulogiju posebno pismo, u kojemu potpuno odobrava njegov istup protiv Agnoeta. Veli Gregorije: „quia de doctrina vestra contra haereticos qui dicuntur Agnoitae, fuit valde quod admiraremur; quod autem displiceret, non fuit. In eodem autem sensu iamdudum communi filio nostro Anatolio diacono plurima scripscram. Ita autem doctrina vestra per omnia Latinis Patribus concordavit, ut mirum mihi non esset, quod in diversis linguis Spiritus non fuerit diversus... Unde et hoc intelligi subtilius potest, quia incarnatus unigenitus, factusque pro nobis homo perfectus in natura quidem humanitatis novit diem et horam iudicii, sed tamen hunc non ex natura humanitatis novit. Quod ergo in ipsa novit, non ex ipsa novit, quia Deus homo factus diem et horam iudicii per deitatis suae potentiam novit... Diem ergo et horam iudicii scit Deus et homo; sed ideo, quia Deus est homo".[137])

Ove riječi očito dokazuju, da Gregorije piše protiv Agnoeta, u koliko su pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši. Gregorije Veliki poriče, da Kristova čovječja duša nije znala za dan posljednjega suda. Čovječja duša Kristova je za dan posljednjega suda znala, ako i nije sama po sebi bila dionikom toga znanja, budući da se tomu znanju ima tražiti razlog u hipostatskom ujedinjenju Kristove čovječje duše s Bogom.

Papa Gregorije potvrđuje ovaj svoj dokaz veleći: „Res autem valde manifesta est, quia quisquis Nestorianus non est, Agnoita esse nullatenus potest".[138]) Po sudu Gregorijevu jedino pristaša nestorijanizma može da bude Agnoetom, jer Nestorijanac priznaje u Kristu poput dviju naravi i dvije osobe (poriče hipostatsko ujedinjenje naravi u Kristu) te čovječjoj osobi Kristovoj može pridijevati neznanje. Tko pako prihvati hipostatsko ujedinjenje čovječje i božanske

[137]) Migne, P. L. sv. 77., str. 1097—1098.

[138]) Ib.

naravi Kristove, taj ne može da pripiše neznanje Kristovoj čovječjoj duši.

Gregorije razvija svoje dokazivanje poput Eulogija Čovječanstvo Kristovo znade za dan posljednjega suda, jer hipostatski združeno s mudrošću Božjom po kojoj je sve postalo i biva. Mudrost Božja Kristova tako nužno saopćuje vlastitoj čovječoj duši, kada će nadoći čas i dan posljednjega suda, da bi eventualno neznanje Kristove čovječje duše u tom pogledu moglo imati svoj razlog u neznanju same mudrosti Božje. Zato veli Gregorije: „Nam qui ipsam Dei Sapientiam fatetur incarnatam, qua mente valet dicere esse aliquid quod Dei sapientia ignoret? Scriptum est: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt. (Io. 1, 1.) Si omnia, procul dubio etiam dies iudicii et hora. Quis ergo ita desipiat, ut dicere praesumat quia Verbum Patris fecit quod ignorat"?

„Scriptum quoque est", veli nadalje Gregorije, „Sciens Iesus quia omnia dedit ei Pater in manus (Io. 13, 3). Si omnia, profecto et diem iudicii et horam. Quis ergo ita stultus est, ut dicat quia accepit filius in manibus quod nescit".[139]) Krist ovdje kao čovjek ispovijeda, da je sve primio od Oca t. j. sve, što se odnosi na njegovu zadaću i poslanstvo. Kako pak Krist ima da bude i sucem, nužno je, da i znade i za čas i dan posljednjega suda.

I Gregorije Veliki dakle drži hipostatsko ujedinjenje Kristove čovječje duše s božanskom mudrošću kao razlog, radi kojega čovječja duša Kristova ne samo da nezna dana i časa posljednjega suda kao i drugih stvari, koje su isticali Agnoete, nego je u nje uopće i relativno sveznanje. Ovo relativno sveznanje Kristove čovječje duše ima barem onaj opseg, što ga iziskuje Kristovo poslanstvo i zadaća.

Da i Gregorije u Agnoetima vidi protivnike, koji pridijevahu neznanje Kristovoj čovječjoj duši, dokazuju i prigovori te poteškoće, koje on Agnoetima riješava. „De eo vero", veli Gregorije, „quod scriptum est: Quia diem et horam neque Filius, neque angeli sciunt (Marc. 13, 32.), omnino recte vestra sanctitas sensit, quoniam non ad eumdem filium, iuxta hoc quod caput est, sed iuxta corpus eius quod sumus nos, est

[139]) Ib.

certissime referendum. Qua de re multis in locis idem beatus Augustinus eo sensu utitur (Quaest. lib. 73, qu. 60., lib. 1. de Trinit., c. 12., in psalm. 6, init., in psalm. 34 serm. 2.) . . . Sicut enim nos diem laetum dicimus, non quod ipse dies laetus sit, sed quia nos laetos facit, ita et omnipotens filius nescire se dicit diem, quem nesciri facit, non quod ipse nesciat, sed quia hunc sciri minime permittat. Unde et Pater solus dicitur scire, quia consubstantialis ei filius, ex eius natura qua est super angelos, habet ut hoc sciat, quod angeli ignorant. Unde et hoc intelligi subtilius potest, quia incarnatus unigenitus, factusque pro nobis homo perfectus, in natura quidem humanitatis novit diem et horam judicii, sed tamen hunc non ex natura humanitatis novit. Quod ergo in ipsa novit, non ex ipsa novit, quia Deus homo factus diem et horam judicii per deitatis suae potentiam novit ... Itaque scientiam, quam ex humanitatis natura non habuit, ex qua cum angelis, creatura fuit, hanc se cum angelis, qui creaturae sunt, habere denegavit. Diem ergo et horam judicii scit Deus et homo; sed ideo, quia Deus est homo".[140])

Na druge prigovore odgovara slično. Gregorije nastoji poput Eulogija, da protiv Agnoeta obrani Kristovu čovječju dušu od neznanja.

Na koncu svoga pisma veli Gregorije Veliki Eulogiju: „Ad haec vero nihi idem communis filius Anatolius diaconus respondit aliam quaestionem, dicens: Quid si obiiciatur mihi, quia sicut immortalis mori dignatus est, ut nos liberaret a morte, et aeternus ante tempora fieri voluit temporalis, ita Dei sapientia ignorantiam nostram suscipere dignata est, ut nos ab ignorantia liberaret? Sed ad haec ei necdum respondi, quia gravi nuncusque infirmitate detentus sum. Iam nunc autem vestra coepi oratione convalescere, et ei, si ita perfecte convaluero, ut dictare valeam, adiuvante Domino, respondebo".[141])

Ovu su poteškoću sigurno iznosili Agnoete i Anatolije ište od pape njeno riješenje. Ova poteškoća dokazuje, da su Agnoete dobro razlikovali u Kristu vječno božanstvo i božansku mudrost od smrtne njegove i neznanju podložne čo-

140) Ib.
141) Ib. str. 1099.

viječje naravi. Potvrđuje to i sam Lebreton, kada se na ovo Gregorijevo mjesto osvrće veleći: „Dans cette doctrine objectée par Anatole on aura reconnu une idée chère à saint Athanase et à saint Cyrille; il est..."[142]) Atanazije i sv. Cyril razlikovati su sigurno u Kristu božansku i čovječansku narav. Stoji li nadalje, da su oni doista Kristu pridijevali neznanje, to je izvan svake dvojbe, da su imali na umu i govorili isključivo o čovječjoj naravi. Ako je prema tomu — kako to priznaje Lebreton — nauku Agnoeta moći prepoznati u nauci sv. Ćirila i Atanazija, to odatle slijedi, da su Agnoete pridijevali neznanje isključivo Kristovoj čovječjoj duši.

Po svoj prilici je Gregorije Veliki, htio da ex professo o toj poteškoći raspreda i Anatoliju sve potanje objasni, jer držim, da je svojim načinom dokazivanja u glavnim crtama već Eulogiju na stavljeni prigovor odgovorio.

Dr. Schmid primjećuje na dokazivanje Gregorijevo: „Doch ist unserem Urtheile nach diese Beweisführung nicht von der Art, dass sie uns nöthiget, den Ausführungen des grossen Paptes nach jeder Seite hin die strengste Deutung zu geben ... Demnach bietet uns die ganze Stelle keinen unentwindbaren Anhaltspunkt für die Behauptung: Nach Gregor ist auch die Lehre, die Christo einzig nach seiner niedrigeren oder menschlichen Seite ein einigermassen beschränktes Wissen beilegen möchte, als förmliche Ketzerei anzusehen".[143]) Na riječi Gregorijeve: „Omnia per ipsum facta sunt. Si omnia, procul dubio etiam dies iudicii et..." nadovezuje naime dr. Schmid: „Aber zugunsten des menschlichen Wissens Christi kann dieser Beweisgrund unmittelbar und in vorliegender Form nicht mit Recht geltend gemacht werden, da Christus ja nicht durch seine menschliche Weisheit und Macht die Welt geschaffen und den Weltlauf vorherbestimmt und geordnet hat".[144]) Dosljedan svom dojakošnjem izlaganju argumentacije Gregorija Velikoga priznajem istinitost tvrdnje dra. Schmida, ali poričem opravdanost gore spomenutoga rezultata, do kojega je on došao proučavajući Gregorijevo dokazivanje. Gregorije Veliki ističe, da je čovječja duša Kristova sama po sebi

[142]) Op. c. str. 462.
[143]) Op. c. Ib.
[144]) Ib., str. 668.

podvržena neznanju; ona je radi hipostatskog svoga ujedinjenja s božanskom mudrošću dionikom relativnoga sveznanja. Božanska mudrost, — što je Gregorija također ističe — je ono vrelo, iz kojega čovječja duša Kristova nužno crpa svoje relativno sveznanje. On dozivlje Agnoetima u pamet, da njihova nauka vodi do negacije sveznjanja Božjega. Jednom riječju: Gregorije iznosi potpunu nauku o znanju Kristove čovječje duše.

Drugom svojom primjedbom samo potvrđuje dr. Schmid moje izlaganje Gregorijevih misli. „Das zweite Argument", veli on, „das auf die Schriftworte: Sciens Iesus, quia omnia dedit ei Pater in manus, geht allerdings weiter. Wie diese Worte besagen, ist der Heiland nicht blos als Got Herr der ganzen Welt, sondern er ist auch als Mensch vom Vater zum Herrscher der ganzen Schöpfung bestellt worden. Nun ist es aber unannehmbar und höchst unpassend, dass ein so erhabener Herrscher sein Eigenthum und die Verhältnisse seines Reiches nicht nach allen Seiten hin genau und bis ins einzelnste kennen und durchschauen sollte".[145]) Dr. Schmid priznaje dakle, da Gregorije drugim svojim dokazom uzimlje u zaštitu znanje Kristove čovječje duše, ali radi svoje krive predpostavke o monofizitizmu Agnoeta nije kadar da nađe harmoničke sveze ovoga dokaza s prvim, kojim Gregorije brani Kristovo božansko sveznanje. On ne vidi pravoga razloga, zašto Gregorije protiv Agnoeta brani i Kristovo božansko sveznanje i zato jednostavno tvrdi, da su Agnoete poricali sveznanje Kristovom božanstvu. Dr. Schmid se hvata pojedinih dijelova Gregorijeve argumentacije i zato dolazi u sukob s cjelokupnim Gregorijevim svjedočanstvom.

Moje izlaganje pokazuje potpunu harmoniju u Gregorijevom dokazivanju.

Prema tomu je mnijenje dra Schmida o stajalištu Gregorija Velikoga prema Agnoetima posve krivo. Dr. Schmid priznaje, da je Gregorije Veliki Agnoete radi njihove nauke o Kristovu znanju osudio kao heretike. Kako sam pak ja iz svjedočanstva Gregorija Velikoga pokazao, da su Agnoete pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši, to odatle slijedi, da su Agnoete osuđeni kao heretici, jer su pri-

---

[145]) Ib., str. 668—9.

dijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši. Ovu tvrdnju potvrđuje opet i Lebreton, koji veli, da Gregorije Veliki poput Eulogija direkte osuđuje heretike Agnoete, te da im nasuprot stavlja nauku sv. Augustina o znanju Kristove čovječje duše.[146]) Iz ove tvrdnje, što je Lebreton iznosi iz svjedočanstva Gregorija Velikoga, izvodim, da su Agnoete pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši.

Sofronije, patriarha jeruzalemski (634—638. g.) anatematizira Temistija „oca i roditelja, te veoma opakoga širitelja ignorancije"[147]) i to u svom sinodičkom pismu, što ga je upravio bio na carigradskoga patriarhu Sergija (610—637.)[148]) Prema svjedočanstvu Sofronijevu učio je Temistije, da Krist nije znao za dan svršetka i suda „ne koliko bijaše vječni Bog, nego u koliko (je postao) bijaše pravi čovjek".[149]) Ako Sofronije i ne navodi direktnoga dokaza protiv Agnoeta, to ipak držim za jedno mjesto, da mu služi kao oružje u borbi s vođom Agnoeta Temistijem. Sofronije naime tvrdi, da Temistije, čini „Krista pukim čovjekom",[150]) kada tvrdi da Krist nije znao za dan svršetka svijeta i suda. Drugim riječima: Da je Krist bio puki čovjek, ne bi kano ni mi znao za dan svršetka svijeta i za dan suda. Krist je dakle znao za dan posljednjega suda, jer nije bio puki čovjek. Krist pako nije bio puki čovjek, jer je čovječja njegova narav hipostatski sjedinjena drugoj osobi presv. Trojstva. Krist je dakle znao za dan posljednjega suda, jer je narav njegova čovječanska hipostatski sjedinjena bila s božanskom osobom.

Mogao bi tko, imajući pred očima cijelo Sofronijevo svjedočanstvo o nauci Temistijevoj reći, da se iz Sofronijevoga svjedočanstva ne da ništa izvesti s obzirom na

146) Cet document (Gregorija Velikoga), comme le précédent (Eulogijev), condamne directement les hérétiques agnoètes, et leur oppose la doctrine augustinienne de la science humaine du Christ; Isp. op. c. str. 462.

147) *Θεμίστιος, ὁ τῆς ἀγνοίας πατὴρ, καὶ γεννήτωρ, καὶ σπορεὺς ἀθεσμότατος* .... Migne, P. G. sv. 87 (3). str. 3192.

148) Ovo Sofronijevo pismo odobrio je VI. opći crkveni sabor u Carigradu g. 680—681.

149) . . *ἀγνοεῖν τὸν χριστὸν οὐ καθὸ Θεὸς ὑπῆρχεν ἀΐδιος, ἀλλὰ καθὸ γέγονεν κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος* . . . . Ib.

150) *καὶ ψιλὸν αὐτὸν ἐσγαζόμενος ἄνθρωπον* . . . . Ib.

nauku Agnoeta. Sofronije naime odmah na početku veli, da je Temistije „otac i roditelj, te veoma opaki širitelj ignorancije bulaznio, e Krist, pravi Bog naš nije znao za dan suda..."[151]) Malo niže pako veli Sofronije — kako vidjesmo — da Temistije uči, e Krist nije znao za dan svršetka i suda „ne koliko bijaše vječni, nego u koliko (je postao) bijaše pravi čovjek". Dakle — moglo bi se zaključiti — Sofronije sam sebi protuslovi. Uzmemo li ova dva mjesta s kontekstom, lako ćemo otkriti, da Sofronije sebi ne protuslovi. Sofronije naime veli: ...Temistije je... bulaznio, e Krist, pravi Bog nije znao za dan suda, neznajući od Boga već odbačen, što tvrdi... Da je znao za snagu svojih riječi, ne bi bio iznio na javu smrtonosne ignorancije niti opakost ignorancije oduševljeno branio... ističući, da Krist nije znao za dan svršetka i suda ne u koliko bijaše vječni Bog, nego u koliko (je postao) bijaše pravi čovjek... i čineći ga pukim čovjekom..."[152]) Temistije dakle nije znao za zamašaj svojih riječi, kada je Kristu kao čovjeku pridijevao neznanje. Da je znao za zamašaj svojih riječi, nikada ne bi bio ustvrdio, da Krist kao čovjek nije znao za dan svršetka i suda. Pod tim zamašajem Temistijevih riječi, što ga one po mnijenju Sofronijevu imadu, ne mogu si prema kontekstu drugo pomisliti, nego da iz nauke Temistijeve slijedi, da Krist i kao Bog nije znao za dan svršetka i suda. To je i razlogom, zašto Sofronije u početku veli, da je Temistije bulaznio, e Krist pravi Bog naš nije znao za dan svršetka i suda. Ovu nauku kao groznu i pogibeljnu posljedicu Temistijeve tvrdnje o neznanju Kristove čovječje duše postavlja Sofronije u početku, a neposredno iza toga se izjašnjuje. Sofronije prema tomu brani Kristovu čovječju dušu od neznanja jednako, kako smo to vidjeli kod Eulogija i pape Gregorija Velikoga. Ili Krist kao Bog znade za dan svršetka i suda ili nezna. Ako znade, kao što de facto i znade, nužno saopćuje to svoje znanje svojoj duši čovječjoj, jer mu je hipostatski združena t. j. jer on kao čovjek nije „puki čovjek" kakovim ga čini Temistije, kada mu pridijeva neznanje. Ako Krist kao Bog ne saopćuje toga znanja svojoj čovječjoj duši, to odatle slijedi ili, da je Krist doista

[151]) ἀγνοεῖν χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν . . . . Ib.
[152]) Ib.

„puki“ čovjek ili da Krist kao Bog nezna za dan posljednjega suda, pa ne može ništa o tom ni saopćiti svojoj duši čovječjoj. Kako pako Agnoete ne će da budu Nestorijanci, jer oni prihvataju hipostatsko ujedinjenje božanske i čovječanske naravi u Kristu t. j. oni ne drže Krista „pukim“ čovjekom, to moraju i Krista kao Boga obijediti s neznanja, drže li, da Krist kao čovjek nije znao za dan posljednjega suda.

To bi prema kontekstu imala biti drugim riječima izražena argumentacija Sofronijeva protiv Temistija.

Iz svega ovoga slijedi, da po sudu Sofronijeva nauka Temistijeva u objektivnom smislu vodi do negacije sveznanja Kristova božanstva, ali slijedi ujedno i to, da je Temistije de facto pridijevao neznanje isključivo Kristovoj čovječjoj duši.

Gotovo jednako kao Sofronije govori o Agnoetima i sv. Izidor Sevilski († 634), najučeniji muž svoga doba i reformator znanosti, kada veli za Agnoete, da su učili, e Kristovo božanstvo nezna za dan i čas posljednjega suda.[153]) Sv. Izidor nije mislio time označiti direktnu i izričitu nauku Agnoeta nego njenu posljedicu. Izvodim to i odatle što Izidor na istom mjestu veli, da su Agnoete nastali od Teodozijanaca. Za Teodozijance pako znademo, da su ispovijedali „Riječ, koja je postala čovjekom, a da nije ništa izgubila od svoga božanstva . . .“[154]) Prema tomu nije slobodno jednostavno ustvrditi, da sv. Izidor krivo opisuje nauku Agnoeta, kako to veli Stentrup[155]) — nego treba dobro ogledati i svjedočanstva Eulogija, Gregorija Velikoga i Sofronija, da se otkrije smisao riječi Izidorovih.

Tako se Stentrup ni jednom riječju ne osvrće na Sofronijeve riječi, prema kojima je Temistije bulaznio „da Krist pravi Bog naš nije znao ... itd.“ Ne nastoji on, da te riječi u sklad dovede s drugim Sofronijevim riječima, prema kojima je Temistije neznanje pridijevao Kristu isklju-

---

[153]) Agnoetae a Theodosianis orti sunt; ex quibus agnoetae ab ignorantia dicti, quia perversitati, a qua orti sunt, id adiiciunt, quod Christi divinitatas ignoret futura et quae sunt scripta de die et hora . . . Migne, P. L., sv. 82 (3—4). str. 34.

[154]) Bog. Smotra g. 1912. sv. 2. str. 192.

[155]) Cf. op. c. str. 1109.

čivo kao čovjeku. Ne dovedu li se ova dva mjesta u sklad, tada valja priznati očito protuslovlje u Sofronijevom svjedočanstvu. On kao i svi drugi mukom prelaze preko toga.

Sofronije veli još na koncu, da je Temistije ispovijedao „jednu sastavljenu narav... Krista, Spasitelja našega".[156]) Premda je dakle Temistije priznavao u Kristu „jednu sastavljenu narav", to je ipak u toj „jednoj Kristovoj sastavljenoj naravi" razlikovao božanstvo od čovječanstva, te čovječanskoj Kristovoj naravi pridijevao neznanje.

Ogledajmo sada razloge, radi kojih se dr. Schmid žaca priznati, da su Agnoete s Temistijem na čelu — prema svjedočanstvu Sofronijevu — pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši.

„Themistius", veli dr. Schmid, „und seine Anhänger waren Monophysiten und nahmen als solche in Christus nur eine einzige Natur an".[157]) Da ovaj razlog ništa ne vrijedi, pokazao sam u drugom dijelu radnje, u kojem sam ispitao monofizitizam, što su ga ispovijedali Agnoete.[158]) Dr. Schmid se pozivlje i na riječi kardinala Hergenröthera, koje sam već u početku radnje naveo, te veli: „Wie wir Cardinal Hergenröther versichern hörten, wollten die Themistianer oder Agnoeten von einer Unterscheidung zweier Naturen bei Christus durchaus nichts wissen und das Nichtwissen von der einzigen durch die Vereinigung des Göttlichen und Menchlichen entstandenen oder nach der Menschwerdung noch fortbestehenden Natur ausgesagt sehen".[159])

Uzevši u obzir sve, što sam u drugom dijelu radnje dokazao o monofizitizmu, što su ga Severijanci ispovijedali, držim, da je lako i na ovaj prigovor odgovoriti. Bilo je naime Severijanaca, koji nijesu htjeli ništa čuti o tomu, da Kristova čovječja duša nije znala npr. za dan posljednjega suda. Među ovima, kako vidjesmo, ističe se Teodozije, koji je i pisao protiv Agnoeta, nakon što su radi svoje nauke o neznanju Kristove čovječje duše otpali od njega. Ovi Severijanci su govorili Agnoetima, da nije Kristu moći pridijevati

[156]) Ib.

[157]) Op. c. str. 659.

[158]) Isp. Bog. Smotra 1912. sv. 2. str. 177—190.

[159]) Ib.

neznanja, ako se ne prihvati, da su u njemu dvije naravi t. j. i dvije osobe, jer su Severijanci potpunoma **identificirali** ova dva pojma. Drugim riječima: Kristu kao čovjeku — govorili bi „ostali Severijanci" — nije moći pridijevati neznanja, ne prizna li se u njemu i čovječanska osoba, jer samo ova može biti subjektom neznanja. Ovo pako drugo ne znači nego da Kristu kao čovjeku nije moći pridijevati neznanja, ako se ujedno ne poreče hipostatsko ujedinjenje dviju njegovih naravi t. j. samo na stanovištu nestorijanizma moći je Kristu kao čovjeku pridijevati neznanje. Odatle slijedi, da je bilo Severijanaca, koji se nijesu usudili pridijevati neznanje Kristu kao čovjeku, jer su držali, da to nedopušta hipostatsko ujedinjenje čovječje naravi Kristove drugoj božanskoj osobi presv. Trojstva. Agnoete hoće da ostanu monofizite u izloženom smislu jer drže, da se Kristovoj čovječjoj duši može pridijevati neznanje, premda je hipostatski sjedinjena sa sveznajućom osobom božanskom. Prema tomu je činjenica, što je navodi kard. Hergenröther u prvom dijelu spomenutoga teksta, istinita, ali njegovo tumačenje te činjenice kao i drugi dio teksta, na koji se također pozivlje dr. Schmid, ne odgovara historičkoj istini.

Sofronije — kako vidjesmo — veli, da Temistije Krista čini „pukim čovjekom", kada mu pridijeva neznanje. „Diese Worte", veli nadalje dr. Schmid, „kann man im Sinne des Nestorianismus oder im Sinne des Monophisitismus deuten. Aber die Worte des Sophronius können auch und müssen thatsächlich, weil sie sich auf einen ausgesprochenen Monophysiten beziehen, in monophysitischem Sinne aufgefasst werden. So sagen sie: Temistius lässt infolge seiner falschen Theorie über die Menschwerdung die Gottheit Christi derart vor der angenommenen Menschheit aufgesogen oder derart in letztere hineingezogen werden, dass mit dem Verschwinden der göttlichen Eigenschaften schliesslich nur ein reiner Mensch zurückbleibt. So müsste schliesslich wir sagen nicht: der Gottheit im allgemeinen, wohl aber der Gottheit des Sohnes-allerdings nicht der ungetrübten, sondern blos der getrübten oder verwandelten Gottheit desselben der Vorwurf der Unwissenheit angeheftet werden".[160]) To bi eto imala biti nauka Temi-

[160]) Op. c. str. 660.

stijeva prema izvještaju Sofronijevu. Ovu svoju tvrdnju potvrđuje dr. Schmid Sofronijevim riječima: „...ne u koliko bijaše vječni Bog, nego u koliko b'jaše (je postao) pravi čovjek..."

Riječi: „...čineći ga (Krista) pukim čovjekom" imadu se uzeti u nestorijanskom smislu, a ne u monofizitističkom smislu. Monofizitizam, što su ga Agnoete ispovijedali, iziskuje — kako sam to pokazao — moje izlaganje Sofronijevoga izvještaja. Dr. Schmid se dakle uzalud pozivlje na monofizitističku ispovijest Agnoeta. Nadalje: one riječi ne označuju izričitu nauku Temistijevu nego posljedicu, do koje nauka Temistijeva po sudu Sofronijevu vodi, uzme li se u objektivnom smislu t. j. one riječi označuju negaciju hipostatskog ujedinjenja naravî u Kristu. Sofronije naime predbacuje Agnoetima nestorijanizam poput Gregorija Velikoga te „ostalih Severijanaca". I dr. Pohle veli: „Wirklich hat der Agnoetismus trotz seines monophysitischen Ursprunges eine innere Berechtigung nur auf dem... oder nestorianischen Standpunkte..."[161]) A Lebreton veli pozivajući se na Gregorija Velikoga: „...on ne conclura pas de là que les Nestoriens eux aussi étaient appelés agnoètes... mais que l' agnoetisme n' était logiquement compatible qn' avec le nestorianisme".[162]) Dakle se gore navedene Sofronijeve riječi imadu uzeti u nestorijanskom smislu, što sam ga već izložio kada sam razvijao Sofronijevu argumentaciju protiv Temistija. Izloženi smisao onih Sofronijevih riječi priznaje i dr. Schmid, kada veli: „Nach der ersten Deutung (uzmu li se naime one riječi u nestorijanskom smislu) würden sie besagen: Themistius zerreisst den einen Christus in zwei Personen und erniedriget so den Menschen Jesus als solchen zu einem einfachen Menschen, um ihm dann unter anderem auch die Unwissenheit beizulegen. Bei dieser Auffassung würde die Gottheit als solche allerdings vor jeder Erniedrigung und somit auch vor jedem Schatten einer Unwissenheit geschützt bleiben.[163])

Dosljedno nauka Agnoeta, kako je dr. Schmid crta na osnovu Sofronijeva izvještaja, ne odgovara historičkoj

[161]) Op. c. str. 137.
[162]) Op. c. str. 459.
[163]) Op. c. str. 660.

istini. Ta se nauka iz Sofronijeva svjedočanstva ne može izvesti. Dr. Schmid nije dokazao niti može dokazati, da Agnoete nijesu pridijevali neznanje „božanstvu uopće" nego „božanstvu Sina"; da nijesu pridijevali neznanje „nepomućenom božanstvu (Sina)" nego „pomućenom" Kristovom božanstvu ili božanstvu što se „pretvorilo" u čovječansku njegovu narav! Riječi Sofronijeve: „... ne u koliko bijaše vječni Bog, nego u koliko bijaše (je postao) pravi čovjek" isključuju nauku Agnoeta, kako je dr. Schmid izvodi iz Sofronijeva izvještaja. Smisao tih riječi, kako nam ga izlaže dr. Schmid ne može biti istinit, jer bi u tom slučaju Sofronije rekao bio apsurd ustvrdivši izričitim riječima, da Temistije nije pridijevao Kristu neznanja, u „koliko bijaše vječni Bog". Uostalom dr. Schmid na str. 673. već malo popušta. „Ja der Beisatz secundum quod veraciter homo factus zwingt uns fast, hierin eine Vertheidigung des menschlichen Wissens Christi zu finden". A u bilješci veli: „Wir wagen es nicht mit voller Bestimmtheit zu sprechen, weil die Worte des Sophronius gegen die Monophysiten gerichtet sind von denen einige meinten, die Gotheit sei in die Menschheit verwandelt worden und habe dadurch die Allwissenheit eingebüsst. Diesem Irthum gegenüber könnte Sophronius zunächst nur sagen wollen: Das ewige Wort hat seine Allwissenheit auch in der Menschwerdung beibehalten".[164]) Dr. Schmid je dakle postao malo neodlučan, jer ga smeta monofizitizam, što su ga ispovijedali Agnoete. Nije on istraživao taj monofizitizam, kao ni Lebreton ni Schell. Predrasuda ovih pisaca o monofizitizmu Agnoeta je razlogom, da jasna historička svjedočanstva krivo izlažu, te iznose neistinite tvrdnje o nauci Agnoeta.

Timotej, prezbyter carigradski svjedoči nam na 2 mjesta, da su Agnoete pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši. „Agnoete", piše Timotej, „koji vele, da Gospodin po svom čovječanstvu (*κατὰ τὸ ἀνθρώπινον*) nije znao... ni za dan svršetka".[165]) Na drugom mjestu veli Timotej:

---

[164]) Ib.

[165]) Migne, P. G. sv. 86 (1.) str. 41.

„... Agnoete tvrde, **da Bog Riječ sve znade, ali čovječanstvo, što mu je hipostatski združeno, mnogo toga nezna...**"[166]) Premda su dakle Agnoete ispovijedali „jednu Kristovu sastavljenu narav" — kako nam to i Timotej[167]) svjedoči — to su ipak učili, da je Krist kao Bog Riječ sve znao, a čovječanstvo njegovo da nije znalo mnogo toga.

Pripominjem, da ovo Timotejevo svjedočanstvo potiče iz početka 7. vijeka, te da je Timotej suvremenik Eulogijev (580—607) i Gregorija Velikoga (590—604).[168]) Ovo Timotejevo svjedočanstvo nije iznio nijedan od svih onih, koji su pisali o Agnoetima. Lebreton[169]) samo navodi mjesta, gdje se spomenuta Timotejeva svjedočanstva nalaze, ali mjesta sigurno nije pogledao, kako to dokazuje njegova teorija o nauci Agnoeta.

Navesti ću napokon još jedno svjedočanstvo o nauci Agnoeta, i to sv. Ivana Damascenskoga (†754): „Agnoete... Temistijanci...", veli Damascenac, „bezbožno uče, da Krist nezna za dan suda... Oni su sekta Teodozijanaca. Temistije, koji je bio začetnikom njihove hereze, ispovijedao je naime jednu Kristovu sastavljenu narav".[170]) Sv. Ivan Damascenski ne tumači ovdje, kako su Agnoete sebi zamišljali „jednu Kristovu sastavljenu narav". U tom pogledu ne veli Damascenac ništa drugo, nego da su Agnoete bili sekta Teodozijanaca, budući da su ispovijedali „jednu Kristovu sastavljenu narav". Od druguda valja dakle znati, kako su Teodozijanci — a s njima dosljedno i Agnoete — zamišljali sebi „jednu Kristovu sastavljenu narav".[171]) Dvostruku bi prema tomu pogrješku počinio svaki onaj, (kako to čine Aleksandar Natalis, dr. Schmid i Lebreton) tko bi tobože na temelju Damascenova svje-

---

166) *Σευηρῖται, οἱ καὶ 'Αγνοῖται· οἱ λέγοντες τὸν μὲν Θεὸν Λὸγον πάντα γινώσκειν, τὴν δὲ ἡνωμένην αὐτῷ καθ' ὑπόστασιμ ἀνθρωπότητα πολλὰ ἀγνοεῖν...* Ib., str. 57.

167) Isp. Bog. Smotra 1912. sv. 2. str. 192.

168) Isp. Bardenhewer, Patrologie, 1910. 3. izd. str. 497.

169) Op. c. str. 458.

170) *'Αγνοῆται, οἱ καὶ Θεμιστιανοί· οἱ ἀγνοεῖν ἀσεβῶς καταγγὲλλοντες τὸν χριστὸν τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως ..... Οὗτοι δὲ ἀπόσχισμα τῶν. Θεοδοσιανῶν εἰσιν. Ὁ γὰρ Θεμίστιος, ὃς ἐγένετο αὐτῶν αἱρεσιάρχης μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φὺσιν σύνδετον ἐπρέσβευεν.* Migne, P. G. sv. 94. str. 756.

171) Bog. Sm. 1912. sv. 2. str. 177—195.

dočanstva ustvrdio, da su Agnoete pridijevali neznanje „jednoj Kristovoj sastavljenoj naravi“. Prva bi se pogrješka sastojala u tomu, što bi Agnoetima imputirao monofizitizam, kojega Agnoete nijesu ispovijedali — unatoč tomu, što Damascenac izričito veli ... da su Agnoete ispovijedali isti monofizitizam kao i Teodozijanci. Drugo: krivo bi shvatio Damascenovo svjedočanstvo. Sv. Ivan Damascenski ne navodi one riječi: „Oni su (t. j. Agnoete) sekta Teodozijanaca. Temistije, koji je bio začetnikom njihove hereze, ispovijedao je naime jednu Kristovu sastavljenu narav“, da dokaže, e su Agnoete neznanje pridijevali neznanje „jednoj Kristovoj sastavljenoj naravi“ — dakle cijelomu Kristovomu biću — nego da su Agnoete sekta, što je nastala od Teodozijanaca.

Iz Damascenova se dakle svjedočanstva ne može izvesti, da su Agnoete pridijevali neznanje „jednoj Kristovoj sastavljenoj naravi“. Što više: Damascenac svjedoči — ako i **ne explicite,** a ono sigurno **implicite,** da su Agnoete pridijevali neznanje Kristonoj čovječjoj duši. On naime veli, da su Agnoete teodozijanska sekta. Znademo zato, da je među Teodozijancima nastalo bilo pitanje, da li je Krist kao čovjek bio podvržen neznanju, te da su neki, pozivajući se na različna mjesta sv. Pisma, uporno pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši i radi toga od Teodozija otpali te istupili kao zasebna agnoetska sekta.

To je pravi sadržaj Damascenova historičkoga svjedočanstva. Kako se jedno historičko svjedočanstvo dade iskriviti, pruža nam najbolji dokaz Aleksandar Natalis, koji veli: „Verum illi (t. j. Agnoete) ut ex eodem Damasceno colligitur, simpliciter et sine ulla distinctione divinae humanaeque naturae, ignorantiam Christo tribuebant; quia credebant divinitatem in humanitatem fuisse conversam“.[172]) Odveć je očito, da ova tvrdnja Aleksandra Natalisa nema nikakovoga osnova u Damascenovom svjedočanstvu o nauci Agnoeta.

Jednako je s drom Schmidom. Da je on malo savjesnije ogledao Damascenovo svjedočanstvo o Agnoetima, ne bi bio napisao: „Iohannes von Damascus schreibt über die Agnoeten ... Der Gegenstand des zugemutheten Nichtwissens ist hiemit genau bezeichnet; aber im übrigen ist der Sinn

[172]) Op. c. str. 496.

dieses Berichtes sehr unbestimmt. Wer schlechtin d. h. ohne nähere Erklärung behauptet: Christus weiss oder wusste Tag des Gerichtes nicht, der schreibt streng genommen dem Erlöser die fragliche Unwissenheit seinem ganzen und vollen Sein nach oder in allen Richtungen zu".[173]) Iz svega što sam o Damascenovu izvještaju istakao, lako je razabrati, da dr. Schmid imade krivo, kada veli, da je smisao Damascenova izvještaja jako neodređen; kada tvrdi, da su Agnoete prema Damascenovu izvještaju pridijevali neznanje cijelomu Kristovomu biću. Da je dr. Schmid bolje proniknuo u Damascenovov izvještaj, te mu savjesno iscrpio sadržaj, ne bi on bio iznio na vidjelo gore spomenute tvrdnje. Malo niže kao da dr. Schmid naslućuje pravi smisao Damascenova izvještaja o nauci Agnoeta: „Wir wollen", veli on, „indessen nicht in Abrede stellen, dass man aus den Worten des Damasceners auch den Gedanken herauslesen kann, es sei eine Gottlosigkeit, der Menschkeit Christi als solcher d. i. seiner Menschenseele die Kenntnis des Endes der Zeiten abzusprechen. Weil nämlich bei einem wohlbesonnenen Menschen der Gedanke, das göttliche Wissen zu beschränken, kaum aufkommen kann, so denkt derjenige, der bei Christus zwei unterschiedene Naturen annimmt, wenn er von Unwissenheit oder von Nichtwissen sprechen hört, ganz unwillkürlich blos an das menschliche Wissen. In diesem Sinne kann man sagen: Es liegt sehr nahe, den Bericht des Iohann von Damascus über die Agnoeten in Stentrups Sinne aufzufassen".[174]) Ovom tvrdnjom pokazuje dr. Schmid da je već udario pravim putem. Zamalo ga je zavela stranputicom predrasuda, što je ima o monofizitizmu Agnoeta jer veli: „Allein man darf nicht vergessen, dass die Agnoeten ausgesprochene Monophysiten waren, die als solche entwender von einem zweifachen Wissen Christi überhaupt nichts hören wollten oder wenigstens das doppelte Wissen des Gottmenschen nicht deutlich genug auseinanderhielten ... Der Bericht dieses berühmten Gewährsmannes lautet viel zu unbestimmt, als dass man behaupten könnte: Dem Damascener gilt auch jener unbedingt als Ketzer, der dem Erlöser zwar rücksichtlich seiner Gottheit volle Allwissenheit zuschreibt, aber von dessen menschlichem Wissen die Kenntnis

[173]) Op. c. str. 664.
[174]) Ib. str. 665.

des grossen Gerichtsages wenigstens zeitweilig ausgeschlossen sehen wollte".[175])

Do ovog rezultata ne bi dr. Schmid došao bio, da je na osnovu Damascenova svjedočanstva istraživao bio monofizitizam, što su ga ispovijedali Agnoete s Teodozijancima. Ni Lebreton se ne bi na Sv. Ivana Damascenova pozivao, da utvrdi svoju teoriju o nauci Agnoeta, da je kročio historičkim putem, te nastojao otkriti smisao „jedne Kristove sastavljene naravi" koju su prema izvještaju Damascenovu ispovijedali Agnoete.[176])

Pripominjem na koncu, da i Sv. Ivan Damascenac ne samo brani Kristovu čovječju dušu od ignorancije, nego joj ekvivalentnim izrazima pridijeva relativno sveznanje. Povodi se za Gregorijem Velikim, te tvrdi, da se razlog relativnom sveznanju Kristove čovječje duše ima tražiti u hipostatskom jedinstvu božanske i čovječanske Kristove naravi.[177])

* * *

Dokazao sam prema tomu, da su Agnoete, premda monofizite, ne samo mogli pridijevati nego de facto i pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši. Protivnici iznose kriva mnijenja o nauci Agnoeta, jer nijesu ispitali monofizitizma, što su ga Agnoete ispovijedali. Što im je drugo preostalo, nego svjedočanstva Leoncija, Eulogija, Gregorija Velikoga, Sofronija itd. prikazali u drugom svijetlu. Ja sam taj monofizitizam ispitao. Izložio sam historička svjedočanstva o nauci Agnoeta i pokazao, da su ta svjedočanstva u potpunom skladu s monofizitizmom Agnoeta. Što više: Prigovorima protivnika i drugim njihovim tvrdnjama dokazao sam, da su Agnoete pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši.

* * *

Gotovo je suvišno spominjati, da je moje riješenje agnoetskoga pitanja od znamenitosti za dogmatiku. Izložena svjedočanstva Eulogija, Gregorija Velikoga, Sofronija i Ivana Damascenskoga, koji su protiv Agnoeta bra-

[175]) Ib.
[176]) Op. c. str. 458.
[177]) Migne, Ib. str. 1084—85.

nili isključivo Kristovu čovječju dušu od neznanja, daju nam krasne dokaze tradicije za relativno sveznanje Kristove čovječje duše. Kristova čovječja duša — veli Eulogije, koji se pozivlje na sv. Ćirila i Gregorija Naziazenskoga — ne samo nije znala n. pr. za dan i čas posljednjega suda, nego je ona znala za sve sadašnje (dakle i prošle) i buduće stvari, jer je čovječanska njegova narav hipostatski združena bila s nedokučivom i substancijalnom mudrošću. Jednako uči papa Gregorije Veliki, koji navodi za sebe i latinske Oce. Krist kao čovjek je znao n. pr. za dan posljednjega suda, jer je čovječanska njegova narav bila hipostatski združena s Bogom. Kristova je čovječja duša bila dionikom relativnoga sveznanja, koje je imalo barem onaj opseg, što ga je iziskivalo njegovo poslanstvo.

Sofronije također uči, da je Krist kao čovjek znao za dan suda, jer kao čovjek nije bio puki čovjek t. j. jer je čovječja njegova narav bila hipostatski združena s božanskom osobom. Isti ostali Severijanci ili bolje Teodozijanci jednako argumentiraju protiv Agnoeta.

Na osnovu svega, što sam iznio o argumentaciji Eulogija, Gregorija Velikoga, Sofronija i dr. izvodim nadalje, da relativno sveznanje Kristove čovječje duše isključuje ne samo privativnu ignoranciju u Kristovoj čovječjoj duši uopće, nego i negativnu ignoranciju, uzmu li joj se za predmet dan i čas posljednjega suda i druge stvari, za koje su Agnoete tvrdili, da ih Krist kao čovjek nije znao.

Već odatle je lako razabrati, da spomenuta svjedočanstva imadu veću vrijednost, kada se očevidno znade, da su naperena protiv Agnoeta, u koliko su ovi pridijevali neznanje isključivo Kristovoj čovječjoj duši. Pogotovo pako stoji ova moja tvrdnja, uzme li se u obzir što sam dokazao, da su naime navedeni Oci Agnoete okrstili **hereticima,** što su neznanje pridijevali Kristovoj čovječjoj duši, a ne zato, što su pridijevali neznanje „jednoj Kristovoj naravi" ili „cijelomu Kristovomu biću". Potvrđuje to i dr. Schmid slijedečim riječima: „Dass durch diese Auffassung der agnoetischen Lehranschauungen (misli na svoje krivo mnljenje o nauci Agnoeta) die Folgerungen, die

man aus der kirchlichen Verurteilung derselben zugunsten des menschlichen d. h. des in der Seele ruhenden Wissens Christi zu ziehen pflegt, einigermassen abgeschwächt werden, liegt am Tage".[178])

Pošto su dakle Agnoete osuđeni kao heretici — što svi protivnici također vele — jer su pridijevali neznanje isključivo Kristvoj čovječjoj duši — što sam protivnicima bjelodano dokazao — to već odatle barem toliko slijedi, da katolički bogoslovac ne smije pridijevati Kristu kao čovjeku niti privativne ignorancije niti negativne ignorancije u izloženom smislu. Time pada mnijenje Bougauda, Lebretona, Schella, Loisya i drugih.

Prije negoli završim, hoću još da se osvrnem na neke tvrdnje Lebretona i dra. Schmida.

Ako su Oci šestoga, sedmoga i osmoga vijeka Agnoete držali hereticima, što su pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši, to bi se i oni sv. Oci morali posmatrati hereiicima (n. pr. Atanazije) koji su u borbi s Arijancima dopuštali, da Krist kao čovjek nije znao mnogih stvari. Kako se pako ne smije ustvrditi, da su spomenuti sv. Oci ispovijedali heretičku nauku, to odatle slijedi, da Agnoete nijesu bili osuđeni kao heretici, jer su pridijevali neznanje Kristovoj čovječjoj duši, nego „cijelomu Kristovom biću".[179]) To je povrh Lebretonove predrasude o monofizitizmu Agnoeta druga njegova misao vodilica, koja ga prati u istraživanju nauke Agnoeta.

Na to primjećujem: Samo se po sebi razumijeva, da ne može biti ni govora o suglasnoj nauci sv. Otaca prvih 5 vijekova u pogledu (znanja respective) neznanja Kristove čovječje duše. Potvrđuje to i sam Lebreton svojim djelom na str. 449—458. I dr. Schmid veli, da su sv. Oci arijanskoga doba spomenuto pitanje posmatrali kao: „eine offene Frage",[180]) wenigstens als ein erträglicher Irrthum"[181]) ili

[178]) Zeitschrift für k. Th. Innsbruck 1906. str. 294.

[179]) ...Ce document (Gregorija Velikoga), comme le précédent, (Eulogijev) condamne directement les hérétiques agnoètes, . . . on ne peut dire cependant que le sentiment de saint Athanase et de saint Cyrille soit condamné . . . Isp. op. c. str. 462.

[180]) Op. c. str. 662.

[181]) Ib.

„bequeme Ausflucht gegen die Einwürfe der Arianer".[182] Pokazuju nam to i različna tumačenja, što ih daju n. pr. o Mark. 13, 32. Origen, Bazilije, Augustin, Gregor Naziazenski i drugi.[183]

Protivnici se običavaju pozivati na Atanazija, Gregorija Velikoga i Cirila Aleksandrinskoga. Na to odgovara kardinal Billot: „... quacunque suppositione facta, auctoritates istae minime sufficerent ad conciliandam quamdam orthodoxiae speciem iis opinionibus quae Christo secundum hominem defectum scientiae attribuunt; tum quia veteres illi Patres unice solliciti fuissent de removendo defectu a Christi divinitate contra positionem Arianam quae sola tunc in controversiam veniebat, et de humanitate eius non data opera ac firma sententia, sed velut transmittendo argumenta fuissent locuti... — ...Verumtamen non est omnino cur concedamus Patres illos circa praerogativas assumptae humanitatis quocumque tandem modo haesitasse, licet non ita clare locutos eos in quaestione nondum agitata aequum sit admittere... Et ideo locutiones de ignorantia Christi secundum hominem, duplicem sensum ferunt: quatenus scilicet, vel ignorasset absolute et simpliciter, vel ignorasset solummodo quantum ex vi naturalis luminis humani intellectus. Porro multa sunt quae posteriorem hunc sensum apud Patres quorum auctoritas abiicitur, credibitem faciunt". U tom smislu tumače Eulogije i Gregorije Veliki izjave sv. Otaca arijanskoga doba. Eulogije se — kako vidjesmo — pozivlje izričito na sv. Ćirila i Gregorija Naziazenskoga. Isto tvrde Scheeben,[184] Stentrup[185] i Vacant.[186] Uostalom, dobro veli kard. Billot: „...non omnia quae veteres in quaestionibus nondum eliquatis dixerunt, possunt etiam postea, facta iam in Ecclesia doctrinae explicatione, tuto et catholice vel tradi vel defendi".[187]

[182] Ib., str. 663.
[183] Isp. Franzelin, op. c. str. 426—427. Pohle, op. c. str. 138.
[184] Op. c. str. 180.
[185] Op. c. str. 1124—1140.
[186] Dictionnaire de théologie catholique str. 586—596.
[187] Ib.

„Drittens“, primjećuje nadalje dr. Schmid, „wagen es auch die späteren Väter, wie Eulogius und Leontius, die gegen die Agnoeten geschrieben haben, nicht, die früheren Väter wegen dieses Zugeständnisses zu tadeln, noch haben sie dieses Zugestandnis ihrerseits ein für alle Male mit unwerkennbarer Entschiedenheit zurückgenommen“.[188]) Što se tiče Eulogija, to će svatko, koji je vidio, kako Eulogije piše protiv Agnoeta i kako on tumači izjave Otaca arijanskoga doba o znanju Kristove čovječje duše, priznati, da tvrdnja dra. Schmida nije ispravna.

Što se pak tiče Leoncija, to je izvan svake sumnje, da je njegovo djelo napisano prije svjedočanstva Eulogijeva i Gregorijeva. Oko 540. godine nastalo je pitanje među Teodozijancima o znanju Kristove čovječje duše. Leoncije nezna kako da istupi. Što više: Njemu se čini da sv. Oci isto uče. Čini mu se tako, jer nema jasne slike o nauci Otaca, budući da sv. Oci — kako veli kardinal Billot — „data opera ac firma sententia locuti non fuerint“. Da su Agnoete isto učili što i Arijanci — kako misli dr. Schmid — Leoncije bi se mogao bio protiv Agnoeta pozvati na sv. Oce Arijanskoga doba. Sigurno je, da Leoncije — čovjek veoma ortodoksan — ne bi tako pisao bio 40 godina kasnije, u doba naime Eulogija i Gregorija Velikoga.

[188]) Op. c. str. 671.

Odgovor na kritiku „Malta ili Mljet" o mojoj Meliti.

Piše: V. Palunko t. b.

III. Kopno.

Na str. 24. g. krit. kaže, da nije Pavao došao na Mljet nego na Maltu, jer bi inače bili vidjeli Albansko gorje i gore iznad i ispod Otranta. Ovaj je prigovor tako neslan, da ne zaslužuje nijedan odgovor: sol guarda e passa.

Odnosno na pokus Smith-ov o šumu valova, odgovorio sam potanko u Meliti na str. 32, 33 i 46; i neka prouči slučaj o Gödölö, p. 33.

Na str. 26. ne zna g. krit. što kaže, kada veli: Latinski morski „passus" (Vulg.) . . . To je točno jedna desetina njemačke i austrijske morske milje.

G. krit. navodi Balmer-a: leže pred nama službene pomorske karte okoline otoka Malte i Mljeta. — Čast g. Balmeru i njegovim kartama. Ali, ja sam svojom rukom mjerio dubinu na Mljetu. Dubine su na Mljetu i Malti one, što sam ih naveo u Meliti, str. 46 i 47; te sv. Luci odgovara dubina na Mljetu, a ni najmanje ne odgovara dubina na Malti.

Na str. 28. g. krit. navodi puno riječi da opravda, što mornari nijesu poznali Melitu; dapače na str. 29. zbija šale, što niti najmanje ne odgovaraju ozbiljnosti rasprave. Dokazi se hoću, s dokazima nadvor —, a ne uvrjedljive riječi i neslane šale!

G. krit. kaže, da je Pavao dosada upravo toliko poznavao Maltu, kao i Mljet. — Nije tako; Pavao je naravski poznavao Maltu, jer potpuno izobražen čovjek, a nije poznavao Mljet, jer otok nepoznat.

Na str. 30, 31 i 32. kritičar se napinje iz svih sila, da pobije moj sud o riječi barbari. Puno riječi i ništa drugo. Neka bolje prouči Melitu p. 36 i 37.

Na str. 33. kaže: da je tamo (na Malti) u zimsko doba poprečna temperatura od + 14° C., a gdjekada znade pasti živa i na jedanaest stupanja pače i niže. — Dobro, to je u zimsko doba; ali se naš slučaj nije zbio u zimsko doba, nego pri svrsi oktobra ili početkom novembra; a tada je velika razlika studeni od srca zime. Te je li u zimsko doba + 14° C., na svrsi oktobra ili na početku novembra bit će najmanje + 20° C. A sa + 20° C, osjeća li se taka studen, da se svakako treba od nje braniti vatrom? A sa + 20° C. smrzne li se zmija tako, da je kao drvo, dok je oganj ne ogrije? Da je g. krit. na ovo promislio, ne bi bio kazao, da se na Malti prvih novembra mrzne od leda, ma i mokri od vode, niti da se zmije ukorijepe od leda kao drvo!

Na str. 34. veli g. krit. . . . usugjuje se (Melita) pet puta apodiktično tvrditi, da na Malti ne može živjeti ni jedna zmija otrovnica. A dokaz za to? Nigdje ni jedne slovke. — Što će tome dokaz, pošto stvar u sebi daje dokaz. Svakako na Malti nema ljutica niti ih može biti. Ako na nekim našim otocima nema niti ih može biti, puno više ne može ih biti na Malti, koja ima i prah proti otrova: Per dimostrare poi che Malta attualmente e liberata da vipere velenose, indica la polvere della Cripta di S. Paolo, come prodigiosamente salutifera ai morsi di vipere velenose, in modo che se Malta ne somministra a tutto il mondo il contraveleno . . .[1] A na onim našim otocima[2] nema toga praška; ipak, donese li se na nje otrovna zmija, nestane je, kako kažu oni stanovnici; a nije Melita odviše naivna, niti računa na jako naivne čitatelje. Da zmija otrovnica ne može živjeti na Malti tvrdi učeni Patrizii . . . referunt (Maltesi), se tutos esse a bestiis venenatis.[3] A Cornelio a Lapide piše: Melitae ergo nullum maleficum serpentis genus nascitur, neque nocet aliunde invectum, imo

[1] **Can. Cap. Vinc. Caruana dei Conti Gatto Prct. Ap.** La Vipera Maltese. Malta. 1911. p. 41.

[2] Vidi Melita p. 40.

[3] **Caruana.** o. c. p. 43.

gleba melitensis antidotum est contra venena.[4] Dokaze je tražio moj kritičar; evo mu ih.

Stari Maltezi, čudeći se, što kod njih nema otrovnih zmija, govorahu, da ih je Erkul od njih sačuvao: — I nostri antenati avevano un culto speciale a questo dio falso (Ercole), perche tenevano di essere da lui salvati dal veleno della vipera.[5] Ovi stari bili su pogani, pošto su bili harni Erkulu; jer su kršćani bili zahvalni sv. Pavlu; dakle još prije kršćanstva, prije sv. Pavla, nije bilo ljutica na Malti, niti se itko spominjao kada ih je nestalo, pošto su to pripisivali Erkulu. Nije ih Erkul oslobodio od ljutica, pošto ih nikada nije niti bilo, pošto ih ona zemlja ne može održati.

Nastavlja g. krit.: Kada dogje vrijeme, te i Mljet bude brojio na jedan četvorni kilometar 647 ljudi, ne će nitko više ni spominjati taj prigovor. A ja kažem: neka Mljet bude imao na svaki četvorni kilometar i 1000 ljudi, opet će biti na Mljetu ljutica, ako ih se ne bi izkorijenilo na kaki umjetnički način, kako što su jur počeli; jer će opet biti brda i hridja, kamo će se leći ljutice; kako i danas ima na Malti na pretek brda, gdje bi se mogle slobodno leći ljutice.

Na str. 36. g. krit. piše: Za ove natpise (o Primusu, dobro znade „Melita", jer navodi knjigu Vigouroux-ovu, u kojoj su prepisani; ali mudro šuti o njima, jer je ubijaju u pojam. — Ja ne znam, kako bi okrstio ovako izvrčanje istine. Ne ću reći, da je neznanje; jer to nije moguće, pošto ima knjigu pod očima; a opet ne ću reći hotomično zavaravanje; jer mi se ne da na to ni pomisliti, u civilnoj osobi. — Neka nepristrani sude. Ja sam natpise u knjizi vidio, pošto mi je dragi Bog dao dobre oči, slava mu i hvala! a nijesam mudro šutio o njima, već sam ih naveo: e non πρότος o Primus di nome, come vorrebbe il dotto Vigouroux **nelle due iscrizioni** esistenti a Malta. Ako bolje zaviri u Melitu ovo će naći na p. 41, redak 7. A na njegovo tumačenje o princeps insulae, naći će odgovor na istoj stranici.

[4] **Cornelius a Lapide.** In Act. Ap. XXVIII. 5. **Ap. Coruana.** o. c. p. 44.

[5] **Carlo Micallef De Caro** nella Vita di S. Paolo, scrita in maltese nel 1907. Ap. **Caruana.** o. c. p. 44.

*

Na str. 37. g. krit. uspoređuje bolesnike na Meliti sa Isusovim djelovanjem u Palestini o ozdravljenju bolesnika. — Odgovaram: nego paritatem. — Tako isto, da li je bilo više lađa na Meliti, naći će, ako bolje prouči sv. Luku, a nešto i u Meliti na pp. 42 i 43.

Na str. 39. g. krit. piše krivo o Mljetu, kada veli: — Tu nema mjesta, kud bi se lađa zaklonila na dulje vremena, jer su svi zalivi izvrženi južnim i jugo-zapadnim vjetrovima. — Da ovo čuju naša djeca, popucala bi od smijeha. Reći, da na Mljetu nema zgodne luke za zimovanje, to je nešto kao da se kaže: nema u Slavoniji komada ravnice da posiješ šaku kukuruza. Neka mi oprosti na šali u ozbiljnom radu. Ali taka netačnost, ne može se progutati. Zgodnih luka na Mljetu, toliko ih je i takih, da ih je malo i u svemu Adrijatiku, gdje obiluju. Ta sama njihova imena to potvrđuju: Porto Cammera, Porto Chiave, Porto Palazzi itd.

G. krit. zove sitnicom: dadoše mu barbari, što im je za put bilo potrebno. — Nije sitnica; jer „necessaria" znači ono, bez šta ne može biti. — A zašto su necessaria ona, što im dadoše barbari? — Jer drukčije nije bilo moguće nabaviti. A to odgovara Mljetu, nipošto Malti.

Na str. 40. govori g. krit. Da je Pavao zimovao na Mljetu, bio bi satnik Julije prerezao Jadransko more, iskrcao se u Brundusiju . . . Dalje kaže, da sam jednom maltanskom kanoniku ovo pisao: Julije nije zato krenuo u Brundusij, jer se bojao da mu ne bi sužnji pobjegli na Apijevoj cesti. Bilo bi mnogo bolje reći, da se je Julije bojao, da mu sužnji ne bi na Apijevoj cesti poderali obuće. — Ovako izvrćati riječi, i još ih pratit nepristojnom šalom, dolikuje li se to mome kritičaru? Sudit će nepristrani, kada čuju moje riječi.

Opet dalje kaže, da sam ja rekao: da se je Julije bojao vjetrova, koji jednako duvaju u Jadranskom moru. — Zbilja, ne dà mi se vjerovati, da se može naći čovjek, koji ovako izvrće riječi, i još onu svoju nakazu prati bljutavim šalama: — Upravo mora da se divimo Melitinoj smionosti, kojom hoće da sipa pijesak u oči svojim čitateljima. Piše o Jadranskom moru kao da je u južnoj Americi, pa samo polarni putnici njime putuju. Zar cijele zime nema ni jed-

nog lijepog dana na Jadranskom moru? — Vidje li itko ikada šta slična! Vidi se odavle, kaki je moj kritičar.

Evo, što sam ja odgovorio na posve uljudno pismo prečasnoga kanonika Gauci — ta ljudi izobraženi znadu, kako pišu — u kome opaža, da bi bilo uputnije poći s Mljeta u Brundusij, pa kopnom u Rim, nego po moru, naokolo do Puteola. Ali, istodobno navodim i riječi moga kritičara, neka se svak može lako uvjeriti o njegovoj iskrenosti:

Moje riječi	Prevod g. kritičara.
Per andare a Roma da Brindisi, d'Inverno, con tanti prigionieri, mi sembra, che sarebbe píu facile la via per mare, sebbene piu lunga, che la via per terra, dove non sarebbe difficile la fuga di qualche prigioniero.[6]	Julije nije zato krenuo u Brundusij, jer se bojao, da mu sužnji ne bi pobjegli na Apijevoj cesti.

A glede brodarenja na Jadranskom moru, o čem g. kritičar diže toliku galamu, evo što sam pisao: — Ma lasciamo questo da parte. Avui un' altra difficolta, che si presenta naturalmente. La nave Alessandrina, che sverno a Meleda, non era a disposizione dei naufraghi, ma che cercava occasione propizia per sortire dall' Adriatico, e questo le si presento, quando, dopo i cattivi tempi soffio Bora. I prigionieri, non essendovi altro bastimento, approfittarono di questo. E, nel caso avessero cercato di essere sbarcati a Brindisi, il capitano della nave si sarebbe rifiutato, per non perdere l' occasione di sortire dall' Adriatico; poiche, se questo vento continuava per tre giorni, egli sarebbe a Siracusa, e se continuava anche le sole 24 ore, gia potrebbe essere fuori dell' Adriatico. Invece, deviando a Brindisi, perde un giorno di viaggio; e poi, se continua forte Bora, come sortire da Brindisi; e se torna scirocco o bonacia, come sortire dall' Adriatico? Certo, nessun capitano, in quella circostanza, si sarebbe adattato ad una deviazione

[6] Estratto dal Malta dei 30. Marzo 1911.

a Brindisi.[7] A sada bih molio g. krit. da mi naznači, gdje je ovdje našao, da se Julije bojao vjetrova koji jednako duvaju na Jadranskom moru? Dragi Bože! s kim da raspravljam!

Što dalje on piše o Sirakuzi; neka bolje prouči Melitu, pp. 51—53. Na str. 41. g. krit., neumjesno i neuljudno meni pripisuje neku netačnost Georgijevu! A što ga ja tu ulazim? Još nadodaje: Da „Melita" ovaj prigovor protiv Mljeta nekako zabašuri, utekla se nekakvom razlučivanju i mudrovanju. — Istina, svaki, koji se služi sofizmima, neprijatelj je razlučivanju i mudrovanju.

Još on spominje moj original. — Imam ga; a to su Djela Apostolska, što svakome preporučam, da ih, bez presuda, više puta pročita, i dobro se u nje zadube, pomolivši se prije Bogu; tada će se uvjeriti, da li je ona Melita, Malta ili Mljet?

Još govori, da bi bio sv. Luka označio gradove i gore Jadranskoga zaliva, da je pošao sa Mljeta. — Risum teneatis amici! To je egzegeza!

Na str. 42. g. krit. uspoređuje Maltu sa Korintom i sa Efezom, jer su se i u tim gradovima kočili poganski hramovi još dugo poslije Pavlova odlaska — te za to ne smeta što — je postojao na Malti hram Junonin i Herkulov. — Istina, ali, prem da su se u Korintu još poslije Pavlova odlaska, kočili poganski hramovi; opet je u isto doba cvala i kršćanska općina, još za živa Pavla, i u Korintu i u Efezu; čim, za kršćansku općinu na Malti za živa Pavla, i još nekoliko nakon njega, ne zna nitko za stalno.

Na str. 43. on piše: Istom godine 949. nabacio je Konstantin Porfirogeneta, da je Pavao bio na Mljetu. — Nije Porfirogeneta spisatelj, koji nabacuje, nego koji pametno piše. Zar da je on u Carigradu isisao iz prsta, da se je Pavao razbio na Mljetu, i to kategorično napisao, kao stvar svakome poznatu? Nije Porfirogeneta zavela riječ

[7] Ibid. — Pošto sam pročitao neslane šale moga skladnoga kritičara, hotio sam ovaj moj sud pokazati valjanu pomorsku kapetanu, koji je ostario na moru i kome je poznato brodarenje po Jadranskom moru kao na dlanu. A on se izrazio, da je ovaj moj sud posve tačan i izvrstan, da mu se ne može ništa prigovoriti. — Ovako stručnjak. A da neko ismijehava, koji ne zna niti da je more slano! Zbilja. Quod ignorant blasphemant.

Adrija. Ne da se onaki učenjak zavesti. Pa je i on znao, da se piše i govori, da je Pavao bio na Malti. Dapače je znao, da ima na Malti i svetišta na čast Pavlova dolaska. To je zastalno Porfirogenet dobro proučio, i rekao svoju čisto, bistro: to je ona Melita, kamo je i ljutica ujela sv. Pavla za prst, i otresavši je on, izgorje na vatri Ne govori Porfirogenet: da se tako misli, da tako neki kažu, da bi moglo biti, već kategorično kaže: ubi et vipera D. Pauli digitum mordens, ab eo excussa igne conflagravit.[8]

Nije istina, da današnji Mljećani ne drže se te predaje. Drže se tvrdo i oni i sva okolica; ako se pako neki protive, to je s razloga, što sam naveo u *Meliti* p. 55; ili za koji drugi razlog.

Na str. 44. veli g. krit.: da se kod „Cima di Meleda"... dubina mora protivi izvještaju sv. Luke. Ne protivi se; dapače se tačno slaže; a protivi se na Malti.

Što sam čuo o crkvici posvećenoj sv. Pavlu, čuo sam iz treće ruke; to mi je kazao O. Baldo Glavić, učeni i vrijedni župnik, za 7 godina u onom mjestu. — Što Giorgi nije znao za tu crkvicu; nijedno čudo. On je, kao benediktinski kaluđer, živio podno Mjeta; te, kao taki nije se šetao po otoku, za 30 milja dalečine, bez ikakva puta, kroz šume pune ljutica, nego se je bavio u samostanu u Lagu, knjigom i molitvom. A i tada bit će malo tko znao za tu razrušenu crkvicu.

Na str. 45. uspoređuje, g. krit. imena Pavla i Pave na Mljetu, sa imenima Ivana i Marije u nekim mjestima; mogao je slobodno kazati: mal da ne u svim mjestima. — Nego paritatem. — Imena Ivana i Marije svuda su poznata, ne tako imena drugih svetaca, te ne ni Pavla. U svakom mjestu, gdje je više imena nekih svetaca, ima neki razlog. Ili, da je to mjesto pod zaštitom onoga sveca, ili da je tu kakova bogomolja na čast onoga sveca; ili da je onaj svetac nešto vanredna učinio u onome mjestu. Na pr. u Dubrovniku ima puno muških imena Vlaho; jer je sv. Vlaho zaštitnik grada; a Vlaha nema u Splitu, već ima Dujama; jer je sv. Dujam zaštitnik grada, čim u Dubrovniku nema nijedan Dujam. Sada, zašto na Mljetu ima puno Pavla i Pava? Na Mljetu nema spomenika sv. Pavla. Nijedna parokija niti jedna crkva nije posvećena sv. Pavlu. Sve je zub vremena uništio. Samo što se nalazi jedan mali otok, sa južne

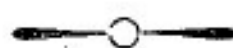
[8] Ovo navodi g. kritičar u „Malta ili Mljet" str. 43. u noti.

strane Mljeta. Ali vrijeme nije uništilo uspomenu sv. Pavla u srcima onoga dobroga naroda, koji svojoj djeci dragovoljno nadjeva ime Pavlovo. — Premda neka umišljena prosvjeta, u zadnje doba, može i to uništiti. — Još je opaziti, da u svoj okolici Dubrovačkoj ima po gdjekoje ime Pavao. To ime za ženske glasi, po talijansku, Paula, Pavla, Paulina; čim je na Mljetu ženska, Pava i Pavica, što znači, da je starinsko ime kod njih.

Sada g. krit. pita: tko ruši kršćansku predaju? Da li „Melita", ili „Život sv. Pavla...?" — Nije istina, da sam ja rekao, da Život sv. Pavla (moga kritičara) ruši kršćansku predaju, već sam kazao: distruggono la tradizione di Meleda, što će reći: ruše mljetsku predaju. Ali nije čudo, da g. krit. izvraća moje riječi, to mu je običaj. Ali, neka mi prosti, on je tim riječima debelu pogrješku dogmatičnu izrekao, zovući Mljetsku i Maltešku predaju, o sv. Pavlu, kršćanskom predajom. A zar da ne zna, da kršćanska predaja ide usporedno sa svetim Pismom, prem da je prvo sv. Pismo, a drugo predaja kršćanska. To su dva izvora katoličke vjere; te onaj, koji ne vjeruje u predaju kršćansku, jeretik je. A predaja Mljeta ili Malte o sv. Pavlu, to je predaja onih mjesta, ali nipošto kršćanska; te onaj koji ne drži do ove predaje, Mljetske ili Malteške, nije ni najmanje jeretik; može biti tvrdoglav, svojeglav, šupljoglav, ako ne shvaća razloge ili se od inada njima protivi; ali jeretik nije. A opet nije jeretik ni onaj, koji i izvali jednu jerezu od neznanja, ako tvrdokorno ne prijanja uza nju.

Nadodaje g. krit.: Sad će „Melita" vjerovati, da sam proučio razloge, s kojim moram istini za volju priznati, da se Pavao nije iskrcao na Mljetu. — Vjerujem, vjerujem, da se je puno trudio i nabavljao knjige i iz Splita, još u Aprilu 1911; i to je jedan dokaz, da prije nije bio proučio. A sada je proučio, ali nije izučio, nije otvorio oči da vidi istinu, da se je Pavao razbio na Mljetu. E, nije dosta imati knjiga i učiti ih . . .

G. kritičar nije pobio nijedan moj dokaz svojom kritikom, ali donekle mi je dao povoda, da sve to jasnije potvrdim istinu, da se Pavao razbio na Mljetu, a ne na Malti. Za to mu na ovome hvala. Na uvrjedama, što mi je izrekao, ne hvalim mu, ali mu ih opraštam. Melita.

O tajnoj ispovijedi.

Piše: Dr. Fran Barac.

Moli nas g. D. M. iz EN., da bismo „historičkim podacima, činjenicama i citatima pokazali, da li već u I. vijeku postoji tajna ispovijed".

Gospodin nam ne će zamjeriti, ako njegovu želju zadovoljimo ovom bilješkom:

1. Na pitanje, kako je tu stilizirano, danas je teško odgovoriti direktno, a strogo znanstveno. Tko zna, hoće li to biti ikad moguće. Zato historičari i dogmatičari odgovaraju indirektnim načinom. No indirektni dokaz nije zato, što je indirektan, manje vrijedan. Svjedok nam je matematika. Možemo dakle i mi upotrijebiti indirektni dokaz, pogotovu kad nam za direktni ne dostaje potrebne građe. Tako je i u konkretnom pitanju. Premalo nam je poznato listina, isprava i spomenika iz prvog kršćanskog vijeka, a da bismo bili podobni sasuti onako ko iz rukava čitavu pregršt „historičkih podataka, činjenica i citata", s kojima bismo jasno i izvjesno dokazali tajnu ispovijed već u I. vijeku. Ne smijemo kršćanske prošlosti mjeriti mjerom publicističke taštine XX. vijeka. Kršćanstvo treba, kao i sve drugo, proučiti iz onih prilika, u kojima je niklo, razvijalo se i postupno sebe uređivalo. No poznato je, da se prvi kršćani baš nijesu otimali za lovoriku literatstva. Evanđelje je trebalo propovijedati. I doista, prvi kršćani su pisali samo od potrebe, kad je koga na to ponukao kakav znameniti razlog. K tomu je u ono teško doba proganjanja bilo i zabranjeno govoriti (a kamoli pisati) o svetim tajnama (dakle i o ispovijedi), već za to, da se biserje ne baca pred svinje. Pored toga ne će biti pogrješka, ako kažemo, da su tajne ispovijedi bile rijetke, već poradi izvanredne savršenosti i heroičke svetosti prvih kršćana. Oni su općina svetih, koji čuvaju

krsno odijelo neokaljano do groba. Zato se često krijepe kruhom nebeskim. Kad napokon uzmemo pred oči, koliko je i pisanih spomenika prvog doba prosto izginulo, a da i ne dozivamo u pamet, kako možemo „prvi vijek“ kršćanstva računati istom od 35 godine po Kristu, i to sporadično rasijano po svem tada poznatom svijetu: bit će očito, da nemamo prava zahtijevati za svaku pojedinu kršćansku instituciju „činjenice i citate“ baš i jedino iz I. vijeka. Pogotovu vrijedi ovaj izvod, kad je govor o praktičkim uredbama, koje tako živo zasijecaju u življenje prvih kršćana. Gorušičino zrno, o kom govori Krist, jest njegova Crkva. Ona se razvija polako, dok ne izraste jako deblo, na koje će sjedati sve ptice zemaljske. No sve grane i grančice niču iz istog sjemena sićušne gorušice. Kad dakle i ne možemo za svaku pojedinu današnju kršćansku uredbu strogo znanstveno dokazati „činjenicama i citatima“, da je postojala baš takova i u prvom vijeku, dosta je, ako možemo indirektnim putem utvrditi, da je ta uredba nikla i razvila se iz onoga sjemena riječi Božje, što ga je zasijao sam Krist, zalijevali Apostoli, a uzgojila Crkva, zamjenica Kristova na zemlji. Princip, priznavati jedino ono, što se u tančine dade strogo dokazati iz prvih vijekova kršćanstva, poriče Crkvi pravo razvijanja, napredovanja, dakle i življenja. Iznijeli su ga protestanti i modernisti, da bi na taj način obrukali katoličku Crkvu, kad su već morali napustiti svoje prvotno načelo, da je jedino Sveto Pismo izvor kršćanske vjere. Ali Krist Gospodin nije ostavio za čuvara svoje nauke okaminu ili mumiju, već živi organizam, koji vodi Duh Sveti, da njegov nauk razvije „eodem dogmate, eodem sensu, eademque sententia“. (Vinc. Lirin. Commonit. c. 23. Rouet de Journel: Enchiridion Patristicum n. 2174.).

2. Isus Krist nije, istina, nigdje izrijekom naložio tajnu ispovijed. Ali je odriješitim i nedvoumnim riječima dao Crkvi vlast opraštati grijehe (Iv. 20, 22—23.): „Primite Duha Svetoga! Kojima oprostite grijehe, oprostit će im se, a kojima zadržite, zadržat će im se“. Tridentski sabor osuđuje svakoga, tko bi ove očite riječi naređenja sakramenta pokore drugojačije tumačio (Trid. Sessio XIV. c. 1. Denzinger Bannwart: Enchiridion Symbolorum etc. Editio XI. n. 894.). No Crkva treba da pravedno postupa s grješnicima, jer ona ne proglasuje samo oproštenje grijeha, već rasuđuje, komu će opro-

stiti grijehe, komu li ne će (Trid. S. XIV. c. 5. i 6. Denzinger n. 899. i 902.). Treba dakle da pokornik nekako očituje ili ispovijedi svoje grijehe, kako bi Crkva ispitavši sve podrobno ili barem najglavnije saznala, koliko je pokornik grješan i koliko je vrijedan oproštenja (Denzinger ib. 899.). Evo klice, što ju je zasadio Krist. Kako će se ta klica razviti, prepustio je Gospodin Crkvi. Ona treba da odredi, u kojoj će formi saslušati ispovijed, kako, kada i uz koje će uvjete izreći presudu odrješenja grijeha. Ove potankosti može Crkva i mijenjati. I doista povijest nas uči, da je pokornička disciplina bila u različito doba različita. (Isporedi: Funk, Bussdisciplin. Kirchenlexikon 2. C. 1561. U C. 1590. ima i potanja literatura.) Ali bit, ispovijed, bila je uvijek nužna, jer svećenik ne može izreći presude, a da ne zna o čem („sacerdotes iudicium hoc incognita causa exercere non potuisse" Trid. S. XIV. c. 5.). No kako je sakramenat pokore grješnicima poslije krštenja nuždan za spasenje, kao što je nekrštenim nuždan sam krst (Trid. S. XIV. c. 2. Denzing. n. 895.): morala je Crkva da od prvog početka uredi ispovijed tako, da bi svaki pravi pokornik mogao lako steći oproštenje grijeha. To je jamačno bila nakana i utemeljitelja G. N. Isusa Krista, jer inače ne bi imalo smisla, da Crkvi podijeli vlast opraštati grijehe. No tko će javno ispovijedati velike svoje, a tajne grijehe? Zar to ne bi bio izvor teške sablazni, nemira u porodicama (na pr. grijesi protiv VI. zapovijedi), svađe i neprijateljstva župljana, pogibli pokornika i t. d.? Sasvijem je dakle prirodno, što je Crkva naredila tajnu ispovijed, kad je htjela da postigne svrhu, spasenje grješnika, a spasenja nema bez oproštenja grijeha, a oproštenja grijeha opet nema bez ispovijedi. Dašto da izvanredna pokora, savršenost kajanja, gorljivo oduševljenje i herojčka samozataja mogu pojedinca nukati, da i javno ispovijeda tajne svoje grijehe, ne bi li tako dao Bogu javnu zadovoljštinu, a ljudima lijep primjer pokore. Crkva može to i dopustiti, kad nema nikakove pogibli, sablazni ili štete. Ali razborito ne može ona toga uopćeno i bezuslovno propisati. Zato i veli tridentski koncil (S. XIV. c. 5. Denzinger n. 901.): „Non est tamen hoc divino praecepto mandatum, nec satis consulte humana aliqua lege praeciperetur, ut delicta, praesertim secreta, publica essent confessione aperienda". Uopćeno dakle i redovno mogla je Crkva propisati od prvih vremena

jed no tajnu ispovijed. Tako tvrdi i tridentski sabor (l. c.): „Unde cum a sanctissimis et antiquissimis Patribus magno unanimique consensn secreta confessio sacramentalis, qua ab initio Ecclesia sancta usa est et modo etiam utitur, fuerit semper commendata..." etc., i u kanonu 6. (Denzinger n. 916.): „Si quis dixerit... modum secrete confitendi soli sacerdoti, quem Ecclesia catholica ab initio observavit et observat, alienum esse ab institutione et mandato Christi, et inventum esse humanum: Anathema sit". Dogmatički je dakle sigurno, da je tajna ispovijed Kristova naredba i da ju je katolička Crkva odiskona obdržavala.

3. Što će na to povijest? Iz spisa sv. Justina († 167.) očito je, da je rimska Crkva već u prvoj polovici drugog vijeka imala krsni simbol („apostolski"). U njem čitamo i ovo: „Credo... remissionem pecatorum — *πιστεύω... ἄφεσιν ἁμαρτιῶν* (Denzinger n. 2.) Tu se dašto ne govori o načinu, kako se opraštaju grijesi, ali se izrijekom ističe dogma, što je treba svaki katekumen prije sv. kršćenja da ispovijedi: vjerujem oproštenje grijeha. Prvi su dakle kršćani priznavali načelo, da se u Crkvi opraštaju grijesi. — „Didache seu doctrina duodecim apostolorum", napisana (O. Bardenhewer: Patrologie II. Aufl. S. 18.) posljednjih decenija prvog stoljeća kaže (4, 14.): „*Ἐν ἐκκλησίᾳ ἐξομολογήσῃ τὰ παραπτώματά σου* — In ecclesia confiteberis peccata tua" i opet 14, 1.: „Die dominica autem convenientes frangite panem et gratias agite, postquam delicta vestra confessi estis, ut sit mundum sacrificium vestrum — *προ ἐξομολογησάμενοι τὰ παραπτώματα ὑμῶν* (Rouet de Journel: Enchiridion Patristicum n. 3. i n. 8.). Ovo svjedočanstvo govori očito o ispovijedi grijeha, ali ne kaže, da li je to javna ili tajna ispovijed. No poslije onoga, što smo rekli za javno ispovijedanje, ne bi bilo baš neumjesno zaključiti i na tajnu ispovijed. Ali se to ne da strogo dokazati, kad je moguće, kako Kurtscheid opaža (Das Beichtsiegel. Freiburg 1912. S. 3.), da bi to bila samo općena ritualna ispovijed prije sv. pričesti, kako je na pr. danas naš „Confiteor". Pohleov razlog (Lehrbuch der Dogmatik 3. Aufl. III. S. 499.), što nema govora i o apsoluciji, ne osvaja me, jer se odrješenje sigurno dalo onomu, koga je Crkva pripustila ad fractionem panis poslije ispovijedi. Sigurno je, da tu nije govor o pukoj ispovijedi na samo „pred Bogom", kako neki vole reći, jer se izrijekom kaže „u crkvi" „u dan

Gospodnji" (u nedjelju) „kad se skupite na lomljenje hljeba na sv. pričest)." — I tako zvani „Barnabin list", napisan zadnjih godina (96—98. Funk. Bardenhewer l. c. S. 22.) prvog stoljeća opominje 19, 12.: „Ἐξομολογήσῃ ἐπὶ ἁμαρτίαις σου . . . — Confiteberis peccata tua. Non accedes ad orationem in conscientia mala". (Rouet de Journel l. c. n. 37.) Taj je list tako nesavezno napisan (od slabo nadarenog pisca, misli Bardenhewer l. c.), da je iz njeg teško iskresati koju nama u prilog. Jasno je, da opominje na ispovijed, već zato, da Gospod lakše usliša molitvu. Ali, kakova je to ispovijed, javna ili tajna, ne da se iz tog mjesta izvesti. No, kako je ovo zaključak lista, a malo naprijed (16, 8. Ronet de Journel n. 36.) govori o hramu Gospodnjem, što treba da ga u sebi izgradimo „stekavši odrješenje grijeha" Λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν: ne griješimo možda, ako svežemo te dvije misli, i ustvrdimo, da je tu govor o odriješenju grijeha, što ga stječemo u sakramentu pokore pomoću ispovijedi. — I Klement rimski govori u svojoj poslanici Korinćanima, da je bolje priznati grijehe, nego li srcem otvrdnuti (LI, 3. Hefele: Patrum Apostolicorum opera Tubingae 183S. p. 63.). Ali povod i svrha, poradi koje je ta poslanica pisana (koncem I. vijeka), kao i cijeli kontekst pokazuje, da Klement ovom prigodom ne misli na sakramentalnu ispovijed. On samo hoće da opomene Korićane, neka bi molili svoje glavare za oproštenje, što su im bili nepokorni. Dakako, da bi ovako skrušena pokornost rodila i posljedicom, da se onda i ispovijede. Ali se sama ispovijed, kako Pohle misli (l. c.), ne može iz ovog mjesta izvesti.

Time smo izbrojili i ocijenili vrijednost svih spomenika I. vijeka, koji nam barem štogod kažu o ispovijedi. Kako se vidi, rezultat je neznatan. Ali očito je ipak, da je Kristovo sjeme, koliko nam to ovi oskudni spomenici mogu svjedočiti, proklijalo, makar ga i ne razbiremo jasno. Ova svjedočanstva nijesu, istina, sama o sebi stringentna. Ali kad znamo najstroži zakon Crkve „nil innovetur", i najsvetije pravilo Otaca „profectus sit fidei, non permutatio" (Vinc. Lir. Common. 23. Rouet de Journel l. c. n. 2174.): lako nam je prosuditi znamenitost i ovih neznatnih aluzija. Prvi nam vijek sam za sebe ne pruža jasnih „činjenica i citata", da je već tada postojala t a j n a ispovijed. Ali nam glasno i jasno kaže, da su se kršćani ispovijedali i da im je Crkva grijehe opraštala. Iz doslije poznatih sačuvanih spomenika

ne da se zaključiti tajnost ispovijedanja, ali kako vidjesmo, ne može se sigurno izvesti ni to, da se baš javno ispovijedalo. No očevidno je, da su se prvi kršćani ispovijedali i da im je Crkva opraštala grijehe. Dakle je postojao sakramenat pokore. Kakova je bila forma toga sakramenta, saznat ćemo iz drugog, trećeg i kasnijih vijekova. Bitno se jamačno nije promijenila. Nad tim su bdjeli i vjernici i krivovjerci. A lako je bilo zamijetiti promjenu, jer se tu ne radi o kakovoj teoretskoj istini, već o teškoj dužnosti svakog grješnika, o dužnosti, što se protivi i ponosu uma i strastima srca. Kad bi se dakle uvela, recimo u II., III. ili IV. vijeku, tajna ispovijed, koje I. vijek ne bi bio poznavao, nema sumnje, da bi se porad toga rodili u Crkvi nemiri, koji bi svršili sa raskolom protivnika. Ako nam dakle drugi, treći i četvrti vijek jasno kažu, da je u njihovo doba bila u praksi tajna ispovijed, i ako o tom govore kao o sasvijem poznatoj stvari, a da ne spominju nikad nikoga, koji bi ustao protiv te općene prakse kao protiv nedopuštene novotarije: onđa mora i historičar da zaključi, kako je ova praksa puki nastavak i tumač prakse I. vijeka, iz kojeg nema za tajnu ispovijed tako očevidnih svjedočanstva. Drugim riječima: u tom nam događaju kasniji vijekovi (činjenice i citati) strogo dokazuju, da je i u I. vijeku postojala tajna ispovijed.

Načelo, da treba za grijehe činiti pokoru i to nesamo u sebi pred Bogom, već da ih treba i ispovijedati, jasno nam očituju: druga tako zvana Klementova poslanica (po svoj prilici propovijed nepoznatog autora iz polovine drugog vijeka) i Hermin Pastir, također djelo iz polovine drugog vijeka, znamenito baš za povijest pokore (Bardenhewer l. c. S. 26. i 35.). Druga t. zv. Klementova poslanica c. VIII. (Hefele: Patrum apostolicorum opera. Tubingae 1839. p. 73.): veli: „*οὔτως καὶ ἡμεῖς ἕως ἐσμὲν ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, ἐν τῇ σαρκὶ ἅ ἐπράξαμεν πονηρὰ, μετανόησωμεν .... Μετὰ γὰρ τὸ ἐξελθεῖν ἡμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, ουκέτι δυνάμεθα ἐκεῖ ἐξομολογήσασθαι ἤ μετανοεῖν ἔτι.* Tako i mi dok smo na ovom svijetu, u tijelu, činimo pokoru za zloće, što smo ih učinili... Jer poslije kad smo odselili iz svijeta nema ondje više mogućnosti ispovijedati se ili još dalje pokoru činiti“. Hermin Pastir kaže (Lib. III. Simil. IX, c. 23. Hefte l. c. p. 228.): „Deus et Dominus noster... offensas meminisse non vult, sed ab his,

qui peccata sua confitentur, facile placatur... Bog i Gospodin naš... ne će nam pamtiti uvreda, nego će lako oprostiti onima, koji svoje grijehe ispovijedaju". Ova mjesta ne govore jasno, istina, baš o tajnom ispovijedanju; ali treba priznati, da ih je dosta teško shvatiti o javnoj ispovijedi, a nikako ih nije moguće nategnuti za javnu pokoru. A kad ih promatramo u svezi sa riječima iz poslanice Polikarpove Filipljanima c. VI. (Hefele l. c. p. 120.), onda nam se čini, kao da tu imamo strogi dokaz. Polikarp piše Filipljanima malo poslije smrti Ignacijeve, dakle malo poslije godine 107. (Rouet de Journel: Enchirid. Patrist. p. 27. Bardenhewer l. c. 33.) na njihovu molbu, da ih ojača i utvrdi u ustrajnom kreposnom življenju. Govori o različitim kršćanskim dužnostima, napose i o dužnostima nekih pojedinih staleža, na pr. udovica, mladića, djevica, djakona, pa i o dužnostima svećenika. Svećenicima (starješinama) veli: „*Καὶ οἱ πρεσβύτεροι δὲ εὔσπλαγχνοι, εἰς πάντας ἐλεήμονες, ἐπιστρέφοντες τά ἀποπλανημένα*...... *μὴ ἀπότομοι ἐν κρίσει· εἰδότες, ὅτι παντες ὀφειλέται ἐσμὲν ἁμαρτίας*... A i svećenici da su milostivi, da se na sve sažaljuju, da osvijeste zalutale... ali da ne budu strogi u suđenju, znajući, da smo svi krivci za grijeh". Svećenici imadu dakle pravo i dužnost suditi vjernicima poradi njihovih grijeha, dakako kad znadu, da je tko kriv za grijeh. To je moguće (barem kad je govor o tajnim grijesima) samo onda, kad sami krivci priznaju i ispovijedaju grijehe. Dakle ih treba ispovijedati. — U mnogim je stranama Crkva bila vrlo stroga prije, nego što je javnim grješnicima podijelila odrješenje, osobito, kad se radilo o tri kapitalna grijeha: o apostaziji, bludu i umorstvu. No dobro valja razlikovati ispovijed (forum internum paenitentiale) i zadovoljštinu, javnu pokoru (forum externum, ecclesiasticum). Mnogi su kršćani ili od dobre volje ili po zapovijedi Crkve činili pokoru (i javnu) za cijelog življenja. Ali nikomu i ni za koji grijeh nije Crkva uskraćivala odrješenja, ako se samo grješnik podvrgao egzomologezi t. j. ispovijedi i pokori. Istom oko g. 150. stao je ekscentrični rigorist Montan zahtijevati, da se za teške grijehe, učinjene poslije kršćenja, napose za apostaziju, blud i umorstvo ne može steći oproštenje, jer ga Crkva ne može dati, pošto su ovaki grješnici zauvijek iz Crkve isključeni. Crkva je taj nauk osudila zajedno s ostalim Montanovim zabludama. A nama je ta Montanova

zabluda dokazom, da je Crkva i prije toga vršila sudačku vlast i opraštala svake i najteže grijehe. To su nam posvjedočili već spomenuti listovi Klementa i Herme. A svjedoče nam i činjenice, što su nakon ispovijedi i pokore bili opet primljeni u Crkvu krivovjerci Kerdon, Marcion, Valentin i (po Ireneju) neke zavedene žene, krive za svoje tajne grijehe, protiv II. zapovijedi, što su ih najprije i tajno ispovijedile. (Isporedi: Stufler: Die Bussdisciplin der abendländ. Kirche bis Kallistus. Zeitschrift f. K. Theologie XXXI. J. 1907. S. 434 seq.) Zato se nad Kallistovim (217.—222.) „peremptornim ediktom" o oproštenju svih grijeha, kojim on staje na put montanističkoj propagandi, nije nitko zgražao, osim Tertulijana, koji je u ovo doba po svojoj sirovoj ćudi, prevjerio i postao montanist (Denzinger l. c. n. 43.). — Nema dakle sumnje, da je u II. vijeku postojala ispovijed, i tajna, i s njom da je bilo vezano oproštenje grijeha.

A je li ta ispovijed doista bila tajna? Izvjesno je, da je javne velike grijehe trebalo i javno ispovijedati. Izvjesno je i to, da su gdjekoji savršeni pokornici i sami iz vlastite pobude ispovijedali javno i tajne svoje grijehe, da bi tako sebe što dublje ponizili, Bogu dali što potpuniju zadovoljštinu, a drugim kršćanima što savršeniji primjer. Moguće je i to, da su neki biskupi u izuzetnim prigodama zahtijevali od pokornika u ime pokore, da ispovijedi i svoje tajne grijehe javno ili da su barem zadavali i za tajne grijehe javnu pokoru. No ovo se posljednje ne da strogo dokazati iz sačuvanih poznatih izvora (Ispor.: Kurtscheid, Das Beichtsiegel S. 5. sq. Blötzer: Die geheime Sünde in der altchristlichen Bussdisciplin. Zeitschrift f. K. Theologie XI. J. 1887. S. 484 sq.). Potom je redovna ispovijed tajnih grijeha bila tajna. Za ovu tvrdnju pruža nam indirektni dokaz sv. Irenej (g. 140—142.) u spisu „Adversus haereses" (Rouet de Journel l. c. n. 193.) i Tertulijan (g. 160—222/3.) u spisu „De paenitentia" (Rouet de Journel l. c. n. 316.). Obojica govore o javnoj pokori, koju grješnici treba da čine za tajne grijehe, što su ih (naravno) u tajnoj ispovijedi očitovali. Irenej kaže za neke zavedene žene, da su također i javno činile pokoru (etiam in manifesto exomologesim faciunt — *καὶ εἰς φανερὸν ἐξομολογοῦνται*), a druge da toga (javne pokore) od stida nijesu htjele. A jedne i druge su se tajno ispovijedale. To se suponira. A Tertulijan pita one, koji javnu pokoru izbjegavaju

ili odgađaju, koja im korist od toga, što više drže do svog stida nego li do svog spasenja? Bogu ne možemo zatajiti, ako i krijemo od ljudi. A što je bolje: biti javno osuđen ili javno odriješen? A malo prije toga (n. 313.) čitamo: „Kako je nespretno, kako nepravedno, ne izvršiti pokore, a pridržati oproštenje grijeha! To je: pružiti ruku za plaćom, a ucjenu uskratiti! Ta Gospodin je odredio, da se za ovu ucjenu (t. j. za pokoru, za zadovoljštinu op. pr.) obreče oproštenje (u — tajnoj — ispovijedi op. pr.); ovom naknadom pokore (zadovoljštine op. p.) predložio je treba da se otkupi sigurnost od kazni".

U trećem vijeku nalazimo već tako izvjesnih svjedočanstva za tajnu ispovijed, te nam dostaje napomenuti najglavnije.

Sv. Ciprijan (g. 200—268.) govori u poslanici Antonianu (Epist. LV. Th. C. Cypriani opera genuina. Pars I. Epistolae, p. 119. n. XXIV. (20), curante D. I. H. Goldhorn Lipsiae 1838.) protiv Novacijana, kako treba svakom grješniku oprostiti, ako čini pokoru, jer tako uči sam Bog u Sv. Pismu. Svećenici da mogu grješniku povratiti mir duše, ako se ovi doista kaju i ispovijedaju. Na drugom svijetu nema ispovijedi, nema pokore, zato treba i velike grješnike primiti u Crkvu, kad iz sveg srca čine pokoru i zato mole. „Quodsi invenimus, a poenitentia agenda neminem debere prohiberi, et deprecantibus atque exorantibus Domini misericordiam, secundum quod ille misericors et pius est, per sacerdotes eius pacem posse concedi, admittendus est plangentium gemitus et poenitentiae fructus dolentibus non negandus. Et quia apud inferos confessio non est, nec exomologesis illic fieri potest, qui ex toto corde poenituerint et rogaverint, in ecclesiam debent interius suspici . . ." Nije tu, istina, izrijekom rečeno „tajna ispovijed", ali u stvari je isto. Ciprijan govori o pokori, o ispovijedi u Crkvi, pred svećenicima za to, da se steče oproštenje grijeha. „Ispovijediti se: reći će, veli naš Katekizam, skrušeno kazati svećeniku učinjene grijehe, da nas od njih odriješi". Sigurne je dakle ovdje govor o pravoj sakramentalnoj ispovijedi. Da li i o tajnoj? Jest. Ovdje nije govor samo o javnim grješnicima, što treba da se podvrgnu javnoj pokori, već uopće o svim većim grješnicima, koji su voljni činiti pokoru i ispovijediti svoje grijehe. A tu jamačno ima i takovih,

koji nijesu javno griješili, pa ne bi ni njima bilo lako ni za kršćansku općinu prikladno, da i takove grijehe javno ispovijedaju. No ispovijediti ih moraju, jer s onkraj groba nema ispovijedi. Dakle ih treba ispovijedati tajno. — Pogotovu se ne može misliti na javnu ispovijed, ako pokornik i nema grijeha činom, već ga peku jedino tajni grijesi mišlju, željom. No i za te traži Ciprijan ispovijed. Svakako tajnu. Na pr. De lapsis 28. i 29. (Rouet de Journel Enchiridion Patristic. n. 553.): „Denique quanto et fide maiore et timore meliore sunt qui, quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti, quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter et simpliciter confitentes **exomologesim conscientiae** faciant, animi sui pondus exponant, salutarem medelam parvis licet et modiciis vulneribus exquirant, scientes scriptum esse: Deus non deridetur... Confiteantur singuli, quaeso vos, fratres, delictum suum, dum adhuc qui deliquit in saeculo est, dum admitti confessio eius potest, dum satisfactio et remissio per sacerdotes apud Dominum grata est“. Tu izbraja sv. Ciprijan sve dijelove sakramenta pokore tako jasno, da ne može gotovo biti sumnje o tajnoj ispovijedi. Origen (g. 185—254.) tumači (Migne XII. C. 1386. Hom. 2. in Ps. 37. n. 6.) riječi psalma „Quoniam iniquitatem meam pronuntio“ i kaže „Pronuntiationem iniquitatis, id est confessionem pecati, frequentius diximus. Vide ergo quid edocet nos Scriptura divina, quia oportet peccatum non celare intrinsecus. Fortassis enim sicut ii qui habent intus inclusam escam indigestam, aut humoris vel phlegmatis stomacho graviter et moleste immanentibus abundantiam, si vomuerint, relevantur: ita etiam hi qui peccaverunt, si quidem occultant et retinent intra se peccatum, intrinsecus urgentur, et propemodum suffocantur . . . Tantummodo circumspice diligentius, **cui debeas confiteri peccatum tuum.** Proba prius medicum... qui sciat infirmari cum infirmante, flere cum flente, qui condolendi et compatiendi noverit disciplinam, ut... si quid consilii dederit facias et sequaris, si intellexerit et praeviderit talem esse languorem tuum, qui in **conventu totius Ecclesiae exponi debent et curari,** ex quo fortassis et caeteri aedificari poterunt, et tu ipse facile sanari, multa hoc deliberatione et satis perito medici illius con-

silio procurandum est". Nije moguće sumnjati, da tu Origen očevidno razlikuje tajnu od javne ispovijedi ili od javne pokore. Kad čovjeka hoće grijeh da zagnjavi, kao što nevaljala hrana želudac, neka se ogleda i izabere svećenika, komu će ispovijediti grijeh svoj. Neka bira prikladnog ispovjednika, koji znade odrediti, što komu treba (kao i vješt liječnik). Ali njega neka sluša. Pa ako ovaj zapovijedi, da tu bolest treba i javno izložiti i liječiti t. j. javnu pokoru činiti, neka se i tomu pokori. Treba se dakle najprije tajno ispovjediti. Svećenik će tada dobro promisliti, da li je korisno, da se ta ispovijed ili pokora i javnim načinom u crkvenoj općini izvrši. Potom je prvo i bitno tajna ispovijed. Javna zavisi o osobitim prigodama, koje će svećenik prosuditi i prema njima, što treba, odrediti. Tako je jamačno onim zavedenim ženama, o kojima govori Irenej (str. 424.), bilo naloženo u tajnoj ispovijedi, da i javno čine pokoru. Pa su neke to i učinile. Druge nijesu od stida. — Iz ovih klasičnih svjedočanstva mogli bismo izvesti, da nije tajna ispovjed nastala iz javne, već obrnuto, da su svećenici na osnovi tajne ispovijedi od časa do časa određivali ili barem svjetovali javnu. (Isporedi i Pohle: l. c. 498.) Jednako se vidi iz Origenove homilije „In Leviticum" (Rouet de Journel: Enchiridion Patrist. n. 493.): „Est adhuc et septima, licet dura et laboriosa, per poenitentiam remissio peccatorum ... cum (peccator) non erubescit sacerdoti Domini indicare peccatum suum et quaerere medicinam..."

Ovim bilješkama o ispovijedanju u prva tri vijeka, mislimo, da smo dovoljno odgovorili na postavljeno pitanje. Za četvrti naime i daljnje vijekove imamo toliko očevidnih i izričitih svjedočanstva, te je dosta zagledati u bilo koju naučnu knjigu o tom predmetu, i naći će se bezbroj citata i činjenica. U izboru iz otačkih spisa od Rouet de Journela (Enchiridion Patristic.) možemo također naći vazdan svjedočanstva. Ističemo na pr. iz IV. vijeka Aphraatesa (n. 685.), Athanasija (n. 801.), Chrysostoma (n. 1164. 1225.), Ambrozija (n. 1298. 1299.), Jeronima (n. 1375.) i t. d. Sv. Bazilij (g. 330—379.) opominje izrijekom, da grijehe ne valja kao i rane pred svima otkrivati, već jedino pred onima, koji ih mogu izliječiti (Journel l. c. n. 975.), a to su djelitelji tajna Božjih (n. 977.)

U V. vijeku počinje već polako nestajati javne ispovijedi i javne pokore. Načelo sv. Augustina (g. 354—430.): „Ergo

*

ipsa sunt corripienda coram omnibus quae peccantur coram omnibus; ipsa corripienda sunt secretius, quae peccantur secretius" (Sermo 82, c. 7. n. 10. Migne P. L. XXXVIII. C. 570.) preotima sve više mah. Napokon zabrani papa sv. Lav V. dne 6. Marta 459. poslanicom „Magna indignatione" javnu ispovijed (Denzinger: Enchiridion Symbol. n. 145.): „Illam etiam **contra apostolicam regulam** praesumptionem, quam nuper agnovi a quibusdam illicita usurpatione committi, modis omnibus constituo submoveri. De poenitentia scilicet, quae a fidelibus postulatur, ne de singulorum peccatorum genere libello scripta professio publice recitetur, cum reatus conscientiarum **sufficiat solis sacerdotibus indicari confessione secreta.** Quamvis enim plenitudo fidei videatur esse laudabilis, quae propter Dei timorem apud homines erubescere non veretur, tamen quia non omnium huiusmodi sunt peccata, ut ea, qui poenitentiam poscunt, non timeant publicare, removeatur tam improbabilis consuetudo... Sufficit enim illa confessio, quae primum Deo offertur, tum etiam sacerdoti, qui pro delictis poenitentium pecator accedit. Tunc enim demum plures ad poenitentiam poterunt provocari, si populi auribus non publicetur conscientia confitentis". Iz ovoga se papinskoga decreta jasno razabire, da je Crkva u petom vijeku držala, da je apostolsko pravilo: ispovijedati se tajno, a samo nedopuštenim običajem da se uvukla i javna ispovijed. Zato je Papa i zabranjuje. Razlozi, što ih navodi, gotovo su isti kao i u početku spominjani razlozi tridentskoga sabora.

Ako dakle s historijskoga stajališta i može biti rasprave o različitim pitanjima ispovijedi i javne pokore. (Isporedi osim već citiranih djela i Dra. P. A. Kirsch: Zur Geschichte der katholischen Beichte. Würzburg 1902.) u prvim vijekovima kršćanstva: dogmatički je pitanje o tajnoj ispovijedi od apostolskih vremena riješeno. Katolik dakle ne može o tomu sumnjati. (Isporedi i Dr. Ivan Bujanović, Sveti Sakramenti II. str. 85. i dalje. Zagreb 1898.)

Odredbe sv. Stolice.

Megju najnovije odredbe, što ih je u ova tri posljedna mjeseca izdala sv. Stolica, najvažnija je svakako apostolska konstitucija *Tradita ab antiquis* od 14. rujna 1912., u kojoj se novi propisi izdaju, kako će u slučaju nužde svećenik inoga obreda n. pr. grčkoga dijeliti sv. Euharistiju u crkvi lat. obreda i obratno. Prostor ne dopušta, da navedemo cio tekst te konstitucije, već samo odredbe, koje glase:

I. Sacris promiscuo ritu operari sacerdotibus ne liceat: propterea suae quisque Ecclesiae ritu Sacramentum Corporis Domini conficiant et ministrent.

II. Ubi necessitas urgeat, nec sacerdos diversi ritus adsit, licebit sacerdoti orientali, qui fermentato utitur, ministrare Eucharistiam consecratam in azymo, vicissim latino aut orientali qui utitur azymo, ministrare in fermentato; at suum quisque ritum ministrandi servabit.

III. Omnibus fidelibus cuiusvis ritus datur facultas, ut, pietatis causa, Sacramentum Eucharisticum quolibet ritu confectum suscipiant.

IV. Quisque fidelium praecepto Communionis paschalis ita satisfaciet, si eam suo ritu accipiat et quidem a parocho suo; cui sane in ceteris obeundis religionis officiis addictus manebit.

V. Sanctum Viaticum moribundis ritu proprio de manibus proprii parochi accipiendum est: sed, urgente necessitate, fas esto a sacerdote quolibet illud accipere; qui tamen ritu suo ministrabit.

VI. Unusquique in nativo ritu permanebit, etiamsi consuetudinem diu tenuerit communicandi ritu alieno; neque ulli detur facultas mutandi ritus, nisi cui iustae et legitimae suffragentur causae, de quibus Sacrum Consilium Fidei Propagandae pro negotiis Orientalium iudicabit. In his vero causis numeranda non erit consuetudo quamvis diuturna ritu alieno communicandi.

Ovi propisi su izdani u horu i nuždom prilika, u kojima živu katolici raznih obreda pomiješani. Obdržavanje ovih propisa utvrdit će vjernike u osvjedočenju, da smo mi katolici raznih obreda svi braća, sinovi jedne Majke, sv. Crkve rimokatoličke.

Bilješke iz bogoslovske literature.

Biblijske bilješke.

Novo biblijsko učilište (Pontificium institutum biblicum) može se reći, sada je potpunoma uređeno. Godine osnutka i poteškoće svakog početka su prošle; uz vidljivi blagoslov Božji podigao se ovaj zavod, da bude kula i branič riječi Božje proti modernom bezvjerstvu. Sv. Otac mu osobitu brigu posvećuje, a zadaća, koju mu namijeni, nije laka. Osjeća se to već danas, gdje se i nakon enciklika „Providentissimus" Leona XIII. i „Pascendi Dominici gregis" Pija X. — još puno toga mutno i nesređeno nalazi na polju biblijskom. Tu će novo učilište morati biti svjetionikom i provodićem — katolička biblijska znanost mora se otresti protestanskih autoriteta — pa ne će biti toliko žalosnih zabluda i — osuda sa strane Rima.

Zadnji broj t. zv. „Acta pontificii instituti biblici" (nuntia de rebus instituti) donose gdjekoju i za širu javnost zanimivu noticu.

1. Na prvom je mjestu poslanica sv. Oca upravljena na rektora O. Foncka, gdje se saopćuje formular diplome, što je nakon svršenog trogodišnjeg studija dobivaju alumni zavoda. Naslov, što ga ovakovi alumni dobivaju jest „lector seu professor Sacrae Scripturae". Doktorski grad ne može institut podijeliti; taj ostaje i nadalje rezerviran jedino papinskoj biblijskoj komisiji.

2. Ovogodišnji „numisma pontificum" nosi kao najznamenitije djelo IX. god. vladanja Pija X. sliku biblijskog zavoda. S lijeva i s desna Mojsije i sv. Petar s natpisom: studiis scripturae sacrae provehendis.

3. Kako je nedavno (u ožujka o. g.) novo sjedište zavoda svečano otvoreno u prisutnosti oko 13 kardinala — pošto je zgrada na Piazza Pilotta posvema u svrhe učilišta uređena — referira se u odsjeku „Domus instituti" o samoj zgradi, o aulama, o krasnoj biblioteci, o muzeju biblijskom. U najvećoj auli (za oko 300 slušalaca) postavljena je na želju sv. Oca lijepa mramorna statua presv. Srca Isusova na glavnom mjestu, a povrh nje uklesana deviza instituta: verbum Domini manet in aeternam.

4. Slijedi „conspectus historicus anni III." Tu je spomenuta među ostalim i smrt jednoga od profesora zavoda, ujedno profesora na Gregorijanskom sveučilištu, O. Henr. Gismondi-a. Na bibl. institutu predavao je jezike: aramajski, arapski i etiopski. Na Gregoriani aramajski, sirski i arapski.

Slušatelja bilo je u trećoj godini 135. Alumni: 39, auditores: 16, hospites: 80. Oko 13 do 15 različnih narodnosti, među njima i jedan Hrvat. — T. zv. nagrada: „Lord Braye" u iznosu od 1250 lira (osnovana darom Engleza Alured barona de Braye) raspisuje se i podjeljuje svake godine za najbolju radnju. Tema za ovu godinu glasi: Textus Phil. 2, 5—11 philologice, historice, theologice exponatur.

5. U odsjeku: „Puncta quaedam ad rationem studiorum spectantia" — javlja se najprije: de scientia in candidatis requisita. Poznato je, da se za „alumne" zahtijeva doktorat u teologiji i kurz skolastične filozofije; za „auditores" kurz filozofije i teologije.

Posebice se sada ističe, da se zahtijeva pozitivno znanje hebrejskog i grčkog jezika, tako da kandidat bez velike poteškoće uz malu pripravu može čitati i razumjeti n. pr. historičke knjige St. Z. ili historiju od Ksenofonta. Gdje bi se eventualno sumnjalo — ima prefekt studija pravo zahtijevati od kandidata takav ispit. Ne pokaže li dovoijno znanja — ne može se pripustiti niti kao „alumnus" niti kao „auditor" — nego jedino kao „hospes".

Koji su već snabdjeveni znanjem u studiju biblijskom tako, da im se ne čini nužnim polaziti kurz prve godine, mogu, položivši ispit za dotični kurz, biti pripušteni odmah u drugu godinu. Navađa se materija iz koje se moraju podvrći ispitu. — Za postignuće diplome nakon svršenog trogodišta zahtijeva se osim usmenog ispita, disertacija. Usmeni ispit traje 2 sata. Zahtijeva se egzegeza St. i N. Zavjeta, biblijska arheologija, povjest egzegeze i jedan istočni jezik osim hebrejskog i bibl. aramajskog, no tu materiju sastavljaju predavanja zadnjeg godišta akademičkog. — Disertacija „ratione vere scientifica elaboranda est, adhibitis omnibus subsidiis litterariis, quae pro materia subjecta occurrunt" u 8° ima da obuhvaća barem 32 stranice.

6. „Fundatio novorum stipendiorum annuorum" javlja, da je dobrotom dotične francuske familije omogućeno godišnjih

dvadeset stipendija za alumne instituta. Prednost imadu pred ostalima Francuzi. Molbu s preporučnim pismom Ordinarija ili redov. starješina valja upraviti na rektora zavoda.

7. Zanima nas veoma tačka VII.: De scriptis ab instituto editis atque edendis. Tri vrsti publikacija najavljeno je već u početku 1° Acta pont. inst. biblici (seu Nuntia de rebus instituti; izašlo dosad 7 sveščića) 2° Commentationes (biblijska revija; ta dosad još nije izašla; „Deo favente post praeparationem omni cura peractam etiam hisce votis satisfacere licebit“) 3° Scripta (seu varia opera et opuscula; što ih je dosad izašlo bili su „ad usum privatum auditorum Instituti“.) Prvo djelo ove vrsti, a publici juris, jest od A. Deimela: Veteris Testamenti chronologia monumentis babylonico-assyriis illustrata. Najavljeno ih je, što će u najkraće vrijeme u javnost, na broj osamnajst. Između ostalih spominjem: L. Murillo: Introductio et Commentarius in Isaiam; G. Mezzacasa: Studio critico sulle aggiunte alessandrine nel libro dei proverbi di Salomone; Fonck: De evangeliis quaestiones introductoriae; Fonck: Enchiridion biblicum; Szczepanski: Geographia historica Palaestinae antiquae; Mallon: Palaeografia coptica; A. Deimel: Die altsumerischen Texte und ihre Bedeutung für die Bibel; Fonck: Gedanken über praktische Bibelerklärung.

8. Na koncu je dodan još sumarni prijegled predavanja za godinu 1912—1913. *A. Živković. Rim.*

Historične bilješke.

E. E. Golubinskij, otac povjesti ruske crkve, preminuo je 20. siječnja o. g., pa je vrijedno i pravedno, da mu imenu i radu i naš bogoslovni znanstveni list dostojnu poštu odade.

Golubinskij rodjen je 1834. u svećeničkoj obitelji, svršio je nauke u moskovskoj duhovnoj akademiji, gdje mu je bio učiteljem glasoviti slavista Gorskij. 1859. bi promaknut na stupanj magistra teologije na osnovu radnje, koja je raspravljala o snošaju istočnih rimskih carevâ prema hereticima IV.—VI. vijeka. Već 1861. bi na moskovskoj duh. akademiji namješten kao baccalaureus, kasnije kao izvanredni, a 1882. kao redoviti profesor iz crkvene povjesti. Uze si za životni cilj sistematski obraditi prošlost slavenskih pravoslavnih crkvi,

te se ponajprije (1869.) dade na izučavanje pitanja o sv. solunskoj braći, pitanja, koje znači temelj i osnov opće, a po gotovu crkvene povjesti Slavenstva. Na ovaj predmet vratio se je učenjak i 1885. o tisućnici smrti sv. Metodija. Kako su balkanske istočne crkve matica ruskoga pravoslavlja, to je nužno morao izučavati starodrevne izvore južnoga Slavenstva, a plod tih studija jest Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей булгарской, сербской и румынской (1871.) Mi i danas nemamo bolje i sustavnije povjesti ovih crkvi, nego što je ovaj „nacrt“ Golubinskov. God. 1872. pošao je u Bugarsku, Srbiju, Atos i Grčku, gdje je pô drugu godinu istraživao nova vrela za svoj rad, pa temeljito pripravljen izdade 1880. polovinu I. sveska svoje Исторія русской церкви, домонголскій періодъ. Naučni krugovi primiše rezultate njegove s iskrenim priznanjem, nu konservativna pravoslavna hierarkija ne bijaše nipošto zadovoljna sa njegovim potpuno objektivnim i kritičkim pisanjem. On je na pravu mjeru sveo vjerodostojnost Nestorove kronike, odsudio u bajke tradiciju o putu sv. Andrije apoštola obalom Dnjepra, izrazio opravdanu sumnju o načinu obraćenja sv. Vladimira, kako ga priča kronika, a tako i o prvom tobožnjem ruskom metropoliti Mihajlu. Zabacio je teoriju Karamzinovu, da se je drevna Rusija prije mongolske provale dovinula velikoj kulturi, pak je u starim ljetopisima, žićima i izvorima sve podatke kritičnim okom probrao i cijenu im udario. I ako je mnogo toga porušio, što je do njegovoga doba smatrano neoborivim, znao je on ipak iz preostalih sigurnih podataka oštroumnim kombinacijama složiti pravu i vjernu sliku povjesti ruske crkve. I druga polovina I. sveska izašla 1887., jednako je vrsna kao i prva.

Veliki sintetički rad Golubinskov uspio je jedino, jer je on bezbroj pojedinačnih pitanja, što duboko zasijecaju u prošlost ruske crkve, temeljito obradio i u monografijama izdao. Ovamo spadaju njegove radnje o bl. Sergiju Radonežskom, osnovatelju glasovite Lavre sv. Trojice, koji je tako zamašit upliv vršio na čitavo rusko monaštvo; za tim njegova djela o starovjercima i staroobrednicima, o historiji kanonizacije svetih u ruskoj crkvi (1894., 1903. 2.), o historiji ikonostasa itd. Mnogo njegovih studija i rasprava štampano je u bogoslovnim časopisima: Православное Обозрѣніе и Богословскій Вѣтникъ.

I ako radi svoga strogoga kritičkoga stajališta u nauci nije Golubinskij bio u volji službenim krugovima crkvenim, ipak je u učenome metropolitu Makariju našao odlučnoga zaštitnika. Tako je i ostao sve do 1895. profesorom na akademiji, a onda podje u mir. U to doba je objelodanio prvi dio II. sveska historije ruske crkve, a čitav I. svezak temeljito je pregledao i izdao po drugi puta. Baš sada se doštampava i drugi dio njegovoga II. sveska, tako te će nam u malo dana na ogledu biti u 200 štampanih araka sav ogromni rad Golubinskov, kojemu je posvetio svoj život.

Veliki naučenjak ruski spada u red strogih pozitivnih historičara, koji mikroskopski luči povjesnu jezgru od legende i istinu od maštanja. Ne znaš je li bolje poznaje istočne ili zapadne izvore i dokumente. Vlada suvereno ogromnom literaturom povjesnom i samoga zapada: djelima Allatija, Bollandista, Mausija, Assemanija, Farlatija, Theinera, Hergenröthera i dr. Golubimskij je i u tome moderni historik, što u svome prikazivanju jednaku važnost posvećuje vanjskom razvoju crkve, kao i unutarnjem, razvoju njene nauke i discipline, njenoga ustava i bogoslužja, njezine znanosti i umjetnosti.

Po svome osjećanju bio je Golubinskij više zapadnjak nego Slavenofil. Dobro je razumio koliko se mi Slaveni moramo još trsiti, da dosegnemo kulturu zapada. On nije nigda precjenjivao snage Slavenstva, i ako je vjerovao u njegovu budućnost. Kršćanin je bio i osjećajem i uvjerenjem. Nije ga to ipak priječilo, da otvoreno pokaže na rane, na kojima boluje ruska crkva, pa kada je ono pred njekoliko godina sinula nada na boljak, medju reformatorima javio se i on brošurom: Къ вопросу о церковной реформѣ. (1906.) U svojim nazorima i sudovima o katoličkoj crkvi nastoji da bude objektivan, nu ostaje — istočnjak. Ipak mi katolici možemo sa zadovoljstvom čitati njegove radove, u njima nema onoga tajnoga otrova protiv Rima, kojim su redovno nasićene knjige naše istočne braće.

Ime Golubinskovo znači epohu u ruskoj, u istočnoj crkvenoj historijografiji. On je postavio tvrdu osnovu za daljnje istraživanje prošlosti ruske crkve, a njegovi nasljednici valja da polaze njegovim utrenikom ispitujući pojedine detalje i probleme, usavršujući njegove rezultate. Danas se ne možeš baviti pitanjima istočne crkve, a da ne posegneš za Golubinskovim radovima. *Svetozar Ritig.*

Juridičke bilješke

Haške konvencije o ženidbenom pravu i naši zakoni. Pod gornjim naslovom, a o predmetu u njem izraženom, nastavlja i dovršuje Dr. *M.* Lanović svoju raspravu u Mjesečniku pravn. društva br. 6. knj. I. i br. 1. knj. II. god. XXXVIII (god. 1912. str. 977 sl. i 31. sl.)[1])

U točki III. govori o drugoj haškoj konvenciji i to pod A) o dopustivosti tužbe na rastavu od stola i postelje, te na razriješenje braka; pod B) o nadležnosti suda u takovim parnicama; pod C) o općim i zaglavnim ustanovama II. konvencije (br. 6. knj. I. str. 985—990 i br. 1. knj. II. str. 31—41.).

U točki IV. govori o provedivosti obiju haških konvencija o ženidbenom pravu na području Hrvatske i Slavonije (br. 1. knj. II. str. 41—46).

Točka III. Konvencija za izjednačenje kolizija zakona o raspustu brakova i rastavi od stola i postelje, kao i kolizija, koje mogu nastati kod sudovanja u tim predmetima.

A) Dopustivost tužbe na rastavu od stola i postelje te na razriješenje braka. Po čl. 1. i 2. II. konvencije može se rastava od stola i postelje odnosno razriješenje braka dozvoliti samo onda, ako je 1.) tužba na rastavu od stola i postelje odnosno na razriješenje braka za konkretni brak načelno dopustiva koli a) po domaćem zakonu suprugâ, toli b) po zakonu mjesta, gdje se tužba diže (čl. I. II. konvencije) i ako 2.) koli domaći zakon suprugâ toli zakon mjesta, gdje se tužba diže, dopušta u onom slučaju, o kojem se radi, makar i na osnovu različitih razloga rastavu od stola i postelje odnosno razriješenje braka (čl. 2. II. konvencije).

Čl. 3. II. konvencije sadrži iznimku od pravila navedenog u čl. 1. i 2. II. konvencije, te ustanovljuje, da se može uporaviti isključivo domaći zakon supruga, ako to odregjuje ili dopušta zakon mjesta, gdje se tužba diže.

Čl. 4. II. konvencije ustanovljuje, da se tužitelj glede razloga za rastavu odnosno za razriješenje ne može pozvati na zakon (domaći) države, koje je državljanin u vrijeme podignuća tužbe, ako se je taj razlog ostvario (dogodio) u vrijeme, kada su supruzi ili jedan od njih još bili pripadnici

---

[1]) Vd. Bogosl. Smotra god. III. (1912.) br. 2. str. 199—201. i br. 3. str. 305—308.

druge države, po čijem pravu dotična činjenica nije bila zakonitim razlogom za rastavu odnosno za razriješenje.

Cl. pisac navedene ustanove uporavljuje na konkretne slučajeve s obzirom na naše ženidbene zakone.

B) Nadležnost sudova. Po čl. 5. II. konvencije može se rastava odnosno razriješenje tražiti ili 1.) kod suda, koji je nadležan prema domaćem zakonu supragâ ili 2.) kod suda prebivališta supragâ. Supruzi imadu u pravilu prebivališta ongje, gdje ga imade muž. Ako su rastavljeni od stola i postelje, tad je nadležan sud prebivališta tuženikova. U slučaju zlobne ostave i u slučaju, kada je promjena prebivališta uslijedila tek nakon što je nastupio razlog za rastavu odnosno za razriješenje, može se tužba podići ili pred sudom zadnjega zajedničkog prebivališta supruga ili pred sudom prebivališta tuženikova.

Od pravila, da se tužba može podići ili pred sudom nadležnim prema domaćem zakonu supruga ili pred sudom prebivališta supruga, sadrže zadnje dvije izreke čl. 5. iznimku. Ova se iznimka sastoji u tom, što je samo domaći sud nadležan (a ne ujedno i sud prebivališta), ako domaći zakon supruga domaćim sudovima pridržaje sudovanje nad svojim državljanima pak ako se radi o braku, koji je po zakonima dotične države valjan.

Po čl. 6. II. konvencije mogu supruzi uvijek pred oblastima (sudskima ili upravnima) one zemlje, u kojoj prebivaju, moliti one privremene odredbe, koje zakonodavstvo odnosne zemlje odregjuje za slučaj, da supruzi bračnu zajednicu prekinu. Te privremene odredbe ostaju u kreposti, ako ih u roku od godinu dana potvrdi domaća oblast supruga (t. j. oblast one države, koje su državljani), inače gube vrijednost nakon godinu dana; nikada pako ne traju dulje, nego li to dopušta zakon prebivališta.

Po čl. 7. alin. 1. II. konvencije imaju se svagdje (t. j. u svim ugovornim državama) priznati osude na rastavu od stola i postelje odnosno na razriješenje, što ih sudovi nadležni u smislu čl. 5. iste konvencije izreknu, ako su 1.) pri tom obdržavane sve ustanove ove konvencije i ako je 2.) u slučaju oglušne osude tuženik pozvan bio primjereno onim specijalnim propisima, kojih obdržavanje njegov domaći zakon iziskuje kao uvjet za priznanje inozemnih presuda (osuda).

Po čl. 7. alin. 2. II. konvencije vrijedi isto za odluke upravnih oblasti, kojima se izriče rastava od stola i postelje odnosno razriješenje braka, ako domaći zakon obaju supruga dopušta takove po upravnoj oblasti izrečene rastave odnosno razriješenja.

Po čl. 8. II. konvencije imade se u slučaju, kada supruzi nisu pripadnici iste države, pri uporabi članaka ove konvencije smatrati njihovim zakonom domaćim zakon one države, u kojoj su oba supruga zadnje svoje zajedničko državljanstvo imali, t. j. kojoj su oba zajedno naposljetku kao državljani pripadali.

Iznesavši ove ustanove, ističe cl. pisac, da ni u I. ni u II. haškoj konvenciji nema ustanova o nadležnosti sudova u parnicama o valjanosti ženidbe, pa da su stoga za takove parnice nadležni u pojedinoj državi oni sudovi, koje zakoni dotične države za nadležne postavljanu i smatraju. U Hrvatskoj i Slavoniji nadležni su za katolike crkveni katolički sudovi, za grčko-istočnjake njihovi crkveni sudovi, a za protestante i židove svjetovni sudovi.

Pozivom na §§ 42. i 43. zak. za žen. katolika dokazuje cl. pisac odlučnim razlozima, da grčko-istočni sudovi nisu nadležni da sude o valjanosti ili razriješenju braka, koji je u času sklapanja čisto katolički ili mješovit bio, a sada je (t. j. u času parnice) mješovit.

Pozivom na 2. alin. čl. I. ces. patenta od 8. listopada 1856.[2]) zastupa cl. pisac mnijenje, da grčko-istočni sudovi mogu koli one brakove, koji su u času sklapanja ili kasnije čisto katolički bili, toli one, koji su u času sklapanja mješoviti bili (t. j. jedna stranka katolička a druga nekatolička), a sada su (t. j. u času parnice) mješoviti, nevaljanima proglasiti ili razriješiti, ma ti brakovi bili po katoličkom crkvenom pravu valjani i nerazriješivi.

[2]) Čl. I. toga patenta glasi: „Od dana 1. Siečnja 1857., kada će duhovni ženidbeni sudovi ondje, gdje ih do sada nije još bilo, djelatnost svoju započeti, stupit će u krepost i ovaj zakon, vas kao što jest. — Nego oni nekatolički crkveni sudovi ženitbeni, koji su u nekojih krajevah carevine Naše sačuvani Našimi patenti od 16. Veljače i 3. Srpnja 1853 (br. 30. i 129. drž. zak. lista), neće biti, dok nebudu izdane dalje ustanove, paragrafom 56. i paragrafom 57. zakona ovoga priečeni, postupati polag propisa i pravnih običaja, koji za njih postoje“.

Ako se uoči temeljno načelo zakona za ženidbe katolika, po kojem su za brak jednom katolički odlučni i mjerodavni samo crkveni katolički zakoni;[3]) nadalje, ako se na umu ima svrha zakona za žen. katolika, koja leži u tom, da se gragjanski propisi o ženidbama katolika u sklad dovedu sa propisima katoličke crkve;[4]) zatim, ako se uvaži, da gragjanski zakonodavac, po gotovo u konkordatsko doba, sigurno nije htio katolički brak staviti u gore i nepovoljnije pravno stanje, nego što je prijašnje bilo, pa da s toga nije namjeravao odstupiti od ustanove § 111. općeg gr. zakona, glasom koje je brak jednoč katolički za uvijek nerazriješiv; konačno, ako se promotri, da bi u protivnom slučaju jedan te isti prvobitno čisto katolički brak, koji je u času parnice čisto grčko-istočnjački, bio i valjan i nevaljan i razriješiv i nerazriješiv, već prema tomu, da li o njem sudi svjetovni sud (svojevremeno u Cislitaviji) ili grčko-istočni crkveni (u našoj domovini) — tada ne može biti razložne dvojbe, da alin. 2. ces. pat. od 8. list. 1856. grčko-istočnim sudovima ne daje vlasti, da donesu osude, koje će za gragjansko područje (državni for) pravno-valjane i mjerodavne biti, ma se i kosile sa ustanovama §§ 56. i 57. zak. za žen. katolika.

Stoga može smisao 2. alin. čl. I. spomenutog ces. patenta biti samo taj, da članci 56. i 57. zak. za žen. katolika ne sile grčko-istočne sudove, da u tim slučajevima sude proti svojim crkvenim propisima i pravnim običajima a prema katoličkim crkvenim zakonima, ali da ujedno njihovim osudama, u koliko se kose sa ustanovama tih paragrafa, ne pripada pravna vrijednost za gragjansko područje (državni for).[5])

U ovom tumačenju nestaje i svakog protuslovja izmegju alin. 1. i 2. čl. I. spomenutoga ces. patenta, jer onda zbilja stupa za cijelu monarkiju „Od dana 1. Siečnja 1857. u krepost ovaj zakon, vas kao što jest“ (njemački: „mit dem 1. Januar 1857. tritt auch dieses Gesetz, seinem vollen Inhalte nach, in Wirksamkeit).

---

[3]) Vd. § 3., 42., 43., 44., 48., 56., 57. zak. za žen. kat., uvod ces. pat. od 8. listopada 1856., čl. X. konkordata.

[4]) Vd. uvod ces. pat. od 8. listop. 1856.

[5]) Ip. Fr. Schulte, Erläuterung d. Gesetzes ueber d. Ehen d. Katholiken in Oesterr. Prag 1856. S. 101. 126—127; M. Derenčin, Tumač k opć. gr. zak. Zagreb 1880. knj. I. str. 455—456.

Razlozi, koje smo naveli, ne gube tim na dokaznoj moći, što se je jednom nadbiskupski ženidbeni sud zagrebački u svom dopisu od 30. IX. 1899. br. 216. upravljenom na Vladu, Odjel za bog. i nast., izrazio bio za mnijenje, koje Dr. Lanović zastupa.

C) Opće i zaglavne ustanove II. konvencije. Članci 9—13. II. konvencije sadrže one iste opće i zaglavne ustanove, koje imade i I. konvencija.

Točka IV. Provedivost haških konvencija o ženidbenom pravu na području kraljevina Hrvatske i Slavonije.

Cl. pisac opaža najprije, da su faktori, koji su se odlučili na ratifikaciju haških konvencija o ženidbenom pravu, ozbiijno bili prije pretresli pitanje o provedivosti utanačenih ustanova, pa da će oni, jer su se na to obvezali, i poduzeti sve nužne mjere, da se utanačene ustanove provedu. U sljedstvu toga uzakonio je i zajednički hrv. ug. drž. sabor zakonskim čl. XXI. i XXII.: 1911. obje haške konvencije te su ti zakonski članci proglašeni (i) u „Zborniku zakona i naredaba valjanih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji" g. 1912. kom. III. br. 25. i 26. Premda nije, nastavlja cl. pisac, zajednički hrv. ug. drž. sabor nadležan bio, da haške konvencija o ženidbenom pravu uzakoni za područje Hrvatske i Slavonije, imadu ipak naši sudovi te zakonske članke bez obzira na način njihova uzakonjenja primjenjivati kao pozitivne zakone i po njima suditi, buduć da sudovima po članku 6. autonomnog našeg zakona od 28. veljače 1874. o vlasti sudačkoj (Zbornik 1874., komad VIII. br. 13) ne pristoji suditi o tom, da li je zakon, koji je proglašen valjano, stvoren putem ustavnim.

Očekivali bi bili, da će cl. pisac naglasiti, da su nadležni faktori dužni pobrinuti se u prvom redu, da se haške konvencijc uzakone ustavnim putem, dakle za područje Hrvatske i Slavonije po hrvatskom saboru. Dok ih hrvatski sabor ne uzakoni ne može im na području Hrvatske i Slavonije pripadati značaj pravno-valjanih zakona. Suvišno je isticati, da hrvatski sabor nema nikakove obveze, da ih uzakoni.

Po tom prelazi cl. pisac sa teoretičke na praktičnu stranu ovog predmeta te navodi, da naši crkveni sudovi ne će htjeti suditi prema ustanovama haških konvencija odnosno prema ustanovama čl. XXI. i XXII.: 1911. zaj. hrv.-ug drž. sabora.[6])

---

[6]) Mimogredce ističemo, da ne stoji tvrdnja auktorova (str. 44. knj. II. br. 1.), da prema postojećem pravu našem brak inozemacâ, što ga u nas

Priznaje takogjer, da ti sudovi i ne smiju drugačije postupati, ali im ujedno (nerazložno i nedoslijedno) prigovora, što neće da respektiraju barem one ustanove tih članaka, koje su praeter legem ecclesiasticam. Na koncu zagovara, neka se crkvenim sudovima oduzme vlast suditi za gragjansko područje, pošto se inače haške konvencije odnosno čl. XXI. i XXII.: 1911. u praksi provesti ne mogu.

Očevidno je, da naši crkveni sudovi, ako neće da se sami zaniječu i da si sami poreknu svako pravo na opstanak, ne mogu inače suditi, nego to crkveni i samo crkveni zakoni propisuju. Ako naš sabor uzakoniv haške konvencije donese zakon, da o ženidbi za gragjansko područje nemaju suditi crkveni sudovi, to neće osude ovih više mjerodavne biti za gragjansko područje. Dok naš sabor takav zakon ne stvori, nadležni su naši crkveni sudovi i jedino oni, da sude o valjanosti i rastavi katoličkih brakova te su njihove pravomoćne osude i jedino njihove mjerodavne glede valjanosti i rastave braka i za gragjansko područje (§§ 42., 43., 48. i 59. zak. za žen. kat.), a imadu i služiti svjetovnim sudovima za mjerilo u pogledu gragjanskih pravnih poslijedica ženidbe (§§ 51. i 62. zak. za žen kat.). *Dr. I. A. Ruspini.*

Događaji:

1. Moralni.

Pitaju nas iz župe P.:

1. Vrijedi li dispendacija dana po telefonu, ili uopće kakova facultas n. pr. bis celebrandi?

2. Bi li mogao licite odnosno valide vjenčati svećenik, kojemu još nije došlo pismo od duh. stola o dispenzaciji ženidbene zapreke resp. zabrane, nego mu je samo koji činovnik iz nadbiskupske kancelarije telefonski (ili brzojavno) saopćio, da su odnosni spisi s podijeljenom dispenzacijom otposlani poštom?

---

sklapaju, prosugjivati valja po zakonima njihove domovine. Po postojećem pravu (§ 3. zak. za žen. kat.) ima se brak inozemacâ katolika, što ga u nas sklapaju, prosugjivati prema katoličkim ženidbenim zakonima.

Ad 1um. Odgovarajući na prvo općenito pitanje držim, da se može odgovoriti affirmative. Dispenzacija ili oprost od zakona n. pr. od nemrsa, od posta, od svetkovanja nedjelje itd. ako mi se podijeli po telefonu, vrijedi, valjana je, samo ako onaj koji podjeljuje, ima za to potrebitu ovlast i volju, da mi oprost podijeli, a s moje strane si preces veritate nitantur; onda nema zapreke valjanosti oprosta. Ovo dvoje istaknuto, potestas dispensandi ex parte dispensantis i da nema subrepcije ni obrepcije ex parte petentis, bitni su uslovi valjano podijeljenog oprosta; a ostalo, napose način, kako da mi se oprost podijeli, općenito govoreći, nije propisan, već mi može poglavar podijeliti oprost usmeno ili izravno, sam ili preko drugoga, po poruku li pismeno, t. j. upotrebiv neko sredstvo, da saopći svoju volju, drugomu, a među takova sredstva, osim pisma jest brzojav i telefon. Još je laglje na to pitanje odgovoriti sa da, ako se ne radi o dispenzaciji u strogom smislu, već o dozvoli, da nešto učinim ili propustim prema volji poglavara. Ovakovu dozvolu — licentia superioris — nedvojbeno smije poglavar saopćiti svojim podložnicima i po poruku i pismom i brzojavom i po telefonu. Glavno je kod takove dozvole, da se saznade za volju poglavarevu, pa kad sam sigurno — moraliter certo — saznao, da mi on to i to dozvoljava, smijem to onda i uraditi. Tako n. pr. bez dvojbe može biskup ili njegov vikar podijeliti svećeniku dozvolu binandi i po telefonu, a svećenik po toj dozvoli tako danoj smije dvaput istoga dana misiti, samo ako je moralno siguran, da je po telefonu doista doznao za volju biskupovu ili njegova vikara. Ovo ne vrijedi, ako je govor o apsoluciji, koja zahtijeva moralnu prisutnost pokornika, ni o apsoluciji biskupovoj, barem ad licite confessiones excipiendas, o čem sr. Lehmkuhla, Theol. mor. II. n. 492. op. 1.

Ad 2um. Odgovarajući na drugo posebno pitanje o oprostu od ženidbenih zapreka i zabrana ne možemo odgovoriti sa da, budući da oblast crkvena u tim važnim pitanjima postupa veoma oprezno. Postupak je crkvene oblasti stalan, da ovakove oproste ne podjeljuje inače van pismeno barem redovno. Vjernici, koji oprost trebaju, moraju moliti preko svoga župnika ili ispovjednika, a oni redovito preko ordinarija od sv. Stolice. Sv. Stolica podjeljujući oprost, povjerava ordinariju molitelja, da taj oprost provede. Ordinarij ne smije i ne može pristupiti k provedbi podjeljenog oprosta, dok mu nije uručen izvorni

primjerak papinskog pisma, tako te bi oprost bio nevaljan i ništetan prije uručenja apost. pisma, pa makar biskup znao za sigurno, da je oprost podijeljen i otposlan. Nadalje i sam Ordinarij, poklen je primio u ruke apost. pismo, ne može po volji svojoj taj oprost saopćiti stranci već je dužan držati se stalnih formalnosti, napose mora da stranci saopći oprost u pismu, a nipošto usmeno, ni po telefonu ni brzojavno; i u tom pismu treba da izričito istakne, è je sv. Stolica molitelju podijelila oprost od te i te zapreke, koja stoji na putu njihovoj ženidbi, i kad se sve to kako treba napiše i sastavi, istom onda kada taj spis biskup potpiše i strankama saopći te one prihvate, tada istom smatra se oprost valjano podijeljenim.

Prema tomu ne bi mogao župnik ni licite ni valide vjenčati sve dok ne stigne biskupov dekret, i sve dok se ne obave propisane formalnosti. Sr. o tom Wernz, Ius decret. IV. n. 638. seqq.; Belaj II. S. 204,; Štiglić, Kazuistika, 185.; Noldin, de Sacramentis n. 631.; Lehmkuhl, II. n.; Bucceroni, Casus Conscientiae II. n. 168. i dr.

Dapače postoji dekret kongregacije S. Officii od 14. aug. 1892., odobren od Leona XIII., kojim se određuje, da se pravno valjano ne može vršiti vlast podijeljivati oproste od ženidbenih zapreka, dok nije stigla isprava o tom, da je takova vlast podijeljena, i da nije dovoljna brzojavna vijest o podijeljenoj ovlasti, osim ako je ta brzojavna vijest poslana službeno i po dozvoli sv. Stolice. Da se naime spriječe razne neprilike, koje mogu nastati iz brzojavnih saopćenja, Leon XIII. zabranio je — okružnicom državnoga tajništva od 10. dec. 1891. — da rimske kongregacije i sudišta ne smiju redovno ni primati brzojavnih molbi za oproste, koje stižu od Ordinarija. Dosljedno ne smiju Ordinariji brzojavno ni slati takove molbe. Ta ista zabrana proteže se glasom ove okružnice — koju vidi u Bucceroni, Casus consc. II. n. 168. — i na sve biskupske kancelarije. A po dekretu prije spomenutom, nije dostatna brzojavna vijest o podijeljenom ovlašćenju, da se oprost od ženidbenih zapreka valjano podijeli. Jedina je iznimka, ako u važnom kojem i izvanrednom slučaju sv. Stolica napose dozvoli, i to kongregaciji u Rimu i ona ex officio — službeno upotrebi brzojav.

Prema tomu ako se radi o oprostu od zabrane koji biskup podjeljuje, ne smije se vjenčanje obaviti na brzojavnu ili telefonsku vijest, nego se mora čekati na pismo. Ako li je vjenčanje

župnik obavio, biti će valjana ženidba, budući da je oprost doista podijeljen. *Dr. Josip Pazman.*

2. Juridički.

Primamo iz župe V. T. slijedeći događaj: u mojoj župi živi jedan čovjek u čudnovatim odnošajima. Živi u suložničtvu. Svoju zakonitu suprugu otjerao je od sebe i uzeo u kuću ženu jednoga domaćega čovjeka, koji se već više godina nalazi u Americi na zaradi. Dne 24. 2. 1908. rodila je suložnica spomenutoga čovjeka žensko dijete Maricu. Bivši ovdješnji župnik unesao je dijete u maticu krštenih kao nezakonito, u rubrici „Ime i prezime roditelja" upisao je samo ime i prezime matere (žene otsutnoga „Amerikanca"), u „Opasci" napisao je: „Dolazi N. N. i očituje se ocem djeteta (pred svjedocima)." Dne 29. 5. 1912, rodilo se je obostrano vezanim suložnicima i drugo dijete Ivan. Donijeŝe dijete na krštenje, došao i sam otac i traži da upiše kao njegovo, dakako kao nezakonito. Dok ženidbena veza valjana opstoji, makar bio muž prije poroda odsutan koliko mu drago vremena, nema nitko prava uskratiti djetetu zakonitost njegova poroda. Spomenuto jedno i drugo dijete imalo bi se dakle upisati kao zakonito (na ime muža, koji boravi u Americi i na ime njegove žene, sada suložnice rečenog čovjeka, s kojim se je splela). Umoljavam dakle slavno uredničtvo za mnijenje i razjašnjenje, napose da li je dijete rogjeno 34. 2. 1907. pravo uneseno; ako nije, da li se imade što učiniti, da se matica ispravi? „Navodno" ne zna se gdje, u kojem naime mjestu Amerike nalazi se zakoniti muž suložnice."

Riješenje. Gragjansko naše pravo (§§ 138. 155.—159. o. gr. zak.) usvaja načelo rimskog prava(l. 5, D. II, 4): „Pater vero is est, quem nuptiae demonstrant." Dok „nuptiae" postoje t. j. dok brak bude ili ništetnim proglašen, ili quoad vinculum razriješen (kod katolika samo smrću), ili dok ne budu supruzi sudbeno rastavljeni od stola i postelje, predmnijeva se (smatra se) dijete, što ga supruga rodi, djetetom njenoga muža, daklem djetetom obih zakonitih supruga i kao takovo i samo zakonitim. Ova je predmjeva „praesumptio juris non de jure", koja dopušta protivni dokaz. Nu dok taj protivni dokaz ne bude po ovlaštenom na to pred nadležnim sudom doprinešen te pravomoćnom odlukom istoga suda dijete nezakonitim proglašeno, pridržaje spo-

*

menuta predmjeva svoju moć, t. j. dijete se dotle smatra zakonitim, pak se kao takovo imade u maticu unijeti. Dok živi suprug (muž), ovlašten je jedino on, da pobije zakonitost rogjenja djeteta; poslije njegove smrti ovlašteni su na to jedino njegovi nasljednici. Suprug može pobijati zakonitost samo u roku od 3 mjeseca, otkako je za rogjenje saznao (§§ 156. i 158. o. gr. zak.), a nasljednici samo u roku od 3 mjeseca, otkako je suprug umro (§ 159. o. gr. zak).

I crkveno pravo usvaja (cap. 10. X. IV, 7) gore navedeno načelo rimskoga prava. Predmnijeva dakle i crkveno pravo, jednako kao i naše gragjansko, da je, dok „nuptiae" traju, djetetu otcem zakoniti suprug njegove matere. Predmjeva ova (praesumptio juris non de jure) pridržaje svoju moć dotle, dok protivni dokaz ne bude pružen te po nadležnoj crkvenoj oblasti dijete nezakonitim proglašeno; dotle se dakle smatra zakonitim, pak se kao takovo imade unijeti u maticu. Po gragjanskom našem pravu može, kako smo gore vigjeli, pobijati zakonitost rogjenja samo muž ili njegovi baštinici t. j. osobe, čiji su privatno-pravni interesi tangirani zakonitošću odnosno nezakonitošću djeteta. Iz toga je jasno, da zakonitost odnosno nezakonitost rogjenja po našem gragjanskom zakonu nosi samo privatno-pravni značaj. — Drugačije je po crkvenom zakonu. Po crkvenom pravu isključeno je nezakonito dijete od duhovničkog staliža i regjenja te od crkvene službe, dostojanstva ili časti (cap. 1. 6. 11. 14.—16. 18. X. I. 17; cap. 6. X. I. 18; can. 1. 12. 13. D. 56; cap. 7. 20. X. I. 6.; cap. 1. in VI. I, 11.; Sixtus Y. Const, „Postquam" 3. dec. 1586. §§ 12. 17. 18.). K tomu pridolazi još, da je sablažnjivo za pravovjerni puk, ako se dijete, za koje se javno znade, da je u preljubu rogjeno, vodi u crkvenim službenim knjigama (maticama) kao zakonito i da se u savezu s tim takovim smatra u crkvenom foru. Prema tomu nema zakonitost odnosno nezakonitost u crkvenom foru čisto privatno-pravni značaj, pa zato i pravo pobijanje ne pripada u crkvenom foru lih suprugu ili njegovim nasljednicima, već se može i ureda radi istražiti. Ureda radi postupati će duhovna oblast samo onda, ako je bjelodano, da dijete ne potiče od zakonitog supruga.

Razloživ ovo, prelazimo na konkretni događaj. Dijete rogjeno 24. 2. 1908. upisano je neispravno kao nezakonito, pošto u času upisivanja nije predležala odluka nadležne oblasti, kojom bi se upitnom djetetu uskraćivala zakonitost poroda. Iz istog razloga

imalo se je i dijete rogjeno 29. 5. 1912. upisati kao zakonito, što je sadanji župnik, kako se čini, i uradio. Neispravno je takogjer po prijašnjem župniku u „Opasci“ zabilježeno, da je N. N. priznao se ocem pred svjedocima (najme djeteta rogjenoga 24. 2. 1908.). Toga župnik nije smio učiniti, jer § 164. o. gr. zak. koji je valjda pred očima imao, radi o djetetu nezakonitom, a ne ob onom, koje se smatra zakonitim te glede kojega i ne može biti govora o priznanju očinstva. Počinjene ove pogrješke imadu se ispraviti, pa zato neka župnik izvadak iz matice krštenih djeteta rogjenoga dne 24. 2. 1908. pošalje duhovnoj oblasti zajedno sa izvještajem svojim, a ova će preko vlade ishoditi nužne ispravke.

Pošto je u nazočnom dogağaju bjelodano, da ta djeca ne potiču od zakonitog supruga (muža), a ujedno je javna sablazan, što se vode kao zakonita, imati će župnik o rogjenjima obavijestiti supruga u Americi i ponukati ga, neka se pred gragjanskim sudom opre zakonitosti njihova rogjenja. Na suprugov zahtjev proglasiti će svjetovni sud tu djecu nezakonitom, što će se u matici krštenih zabilježiti (za oba fora crkveni i gragjanski). Ako pako župnik ne bi mogao obavjestiti supruga, ili ako bi se ovaj ustručavao pobijati zakonitost njihovu, morati će župnik cijelu stvar prijaviti duhovnoj svojoj oblasti, i tim je svojoj dužnosti kao crkveni službenik potpuno udovoljio. Duhovna je tada oblast zvana, da nakon provedenih izvida za crkveni samo forum donese odluku, kojom se ta djeca nezakonitom proglašuju, te istu u matici krštenih zabilježiti dade.

Dr. I. A. Ruspini.

Recenzije.

Dr. Dionizije Njaradi: „Sjedinjena crkva među Slavenima i njezin zaštitnik sv. Josafat Kuncević, nadbiskup poločki, mučenik“. Zagreb 1912. Nakladom društva sv. Jeronima. Str. 108.

I opet se ispunila jedna velika praznina u našoj crkvenoj literaturi. Jedva imade koja partija iz crkvene povijesti hrvatskomu narodu, a i hrvatskome svećenstvu manje poznata nego što je povijest unije slavenskih naroda. Malo je poznata povijest sjedinjenja u Hrvatskoj, a još manje u Ruskoj i Poljskoj. Unija u u Brestu spominje se tek s par riječi, o udesu njezinu malo tko znade. Zato dolazi u dobar čas knjiga Dra Njaradi-a, što ju je izdalo društvo sv. Jeronima pod gornjim naslovom.

Knjiga je pisana za puk laganim

i toplim stilom, sadržaje u glavnom životopis sv. Jozafata, ali s životom ovog Božjeg ugodnika spaja povijest sjedinjenja u Rusiji od početka pa do kraja, t. j. od god. 1595., kad je sklopljena unija u Brestu do god. 1865., kad je ukinuta posljednja sjedinjena biskupija helmska. Štilac čitajući knjigu može u lijepoj i ugodnoj formi životopisa upoznati cijelu povijest unije u Rusiji, može upoznati blagotvorni utjecaj sjedinjenja na obraćene raskolnike, mržnju njegovih protivnika, zanos i postojanost njegovih pobornika. Među pobornicima sjedinjenja ističu se metropoliti Hipatije Potij i Veljamin Rutski, no najviše nadbiskup poločki sv. Josafat Kuncević, taj divan uzor redovnika, svećenika i biskupa, taj prvijenac mučeništva za sv. sjedinjenje.

Budući da je pisac posvetio svoje djelo spomenu tristote godine sjedinjenja u Hrvatskoj (1612—1912), to je na koncu knjige u 11 stranica kratko i stručno ocrtana povijest sjedinjenja u Hrvatskoj, postanak grkokatoličke biskupije svidničke i križevačke, život i rad poglavitijih grkokatoličkih biskupa, važnost i stanje sadanje biskupije križevačke.

Knjiga završuje s vrućim apelom na hrvatski puk: „Ded molite se braćo, molite se presvetom Srcu Hristovu i velikoj Bogorodici, da uskore onaj presretni dan, kad se budemo svi opet bratski grlili u jednoj pravoj Crkvi Hristovoj, sazidanoj na pećini Petrovoj . . .“ Dao Bog da taj dan čim prije svane!

Knjigu s radošću pozdravljamo i preporučujemo.

Dr. K. Dočkal.

F. Spirago: Katolički pučki katekizam. Pedagoški i savremeno izragjen. Po šestom izdanju preveo S. B u t u r a. I. dio nauka o Vjeri, II. dio nauka o Ćudoređu. Cijena 2 K po svesku, poštom po 30 fil. više. Naručuje se kod g. prevodioca: Bolnica milosrdnih sestara. Zagreb.

Revni prevodioc upravo nas je razveselio s ovim svojim djelom. Teško da je mogao što praktičnije naći. Spiragov katekizam tako je glasovit, da je postao gotovo poslovičan. Jasno i korektno izlaganje, lijepi primjeri, vazdan Sv. Pisma, Sv. Otaca i crkvenih odluka, pozivanje na rezultate različnih prirodnih i povjesnih znanosti, lak stil, razumljiv jezik i t. d. — sve te prednosti pridonesle su, te će se rijetko naći biblioteka, što njemački jezik poznaje, a da ne bi imala i Spiragov katekizam. I preveden je u mnoge jezike. Zahvalni smo zato g. prevodiocu, što je i našu oskudnu bogoslovsku literaturu obogatio ovim lijepim djelom. Nesamo katihet pučkih škola, već i profesor vjere u gimnaziji izvrsno će se pomoći za predavanja ovim klasičkim djelom. A svećenstvu u pastoraciji moglo bi to djelo biti pravim dnevnim kompendijem. Valja samo pogledati, što nam autor kaže na pr. i o teškim problemima o vjeri (I. str. 5.), o Bogu (I. str. 57.), nepogrješivosti (I. str. 245.) i t. d., pa će svako uvidjeti, kako su tu znanstveno, a opet pučki predočene vjerske istine. Rekao mi jednom prijatelj pokazujući zbirku Kellerovih pripovijesti: „Ovako pišite vi, koji što pišete — tobože za nas, pa ćemo Vas čitati“. Evo i mom prijatelju djela, što nije teško, a opet naučno ispisano. Lakše, brže, a opet dobro nije se gotovo moguće spremiti za katikezu i propovijed. — Prijevod je gladak i pravilan, jezik lijep — osobito u II. dijelu. U sitnice ne ću da zalazim „ne paucis offendar maculis“, kad se radi o tako mučnom poslu, kao što je prevođenje s njemačkoga u hrvatski jezik. Svak je rad pregledati koju tu sitnicu, kad vidi pred sobom u hrvatskom ruhu ovako znamenito djelo. Bog dao marnom prevodiocu zdravlja, da nam što prije dade i III. svezak.

Dr. Fran Barac.

Энциклопедия славянской филологiи, выпускъ 3., Графика у Славянъ, Санктпетерсбургъ 1911. p. III. + 262 + XXXVI. Цѣна 2 рубля.

U našoj je knjizi malo poznato, da petrogradska naučna akademija od malo godina izdaje enciklopediju slavenske filologije, a pod redakcijom prvoga današnjega slaviste prof. V a t r o s l a v a J a g i ć a, naše gore lista. Enciklopedija ne izlazi u obliku lek-

sikona, sa posebnim člancima, nego će to biti niz monografija, u kojima će sustavno biti prikazani rezultati slavistike do današnjega dana. Glavni dio posla obavlja sam neumorni redaktor, koji sada u sjajnim edicijama ruske akademije sintetizuje svu svoju muku i nauku, i tako najljepšu krunu postavlja svome pedesetgodišnjemu znanstvenome radu. Dojako je iz pera Jagićeva izašao ogromni svezak: Historija slavenske filologije (1910. str. 961), nu nas bogoslove više zanima gornje njegovo djelo Grafika u Slavena, u pretežnom dijelu historija glagoljskoga pisma i njegove paleografije.

Nije bilo slaviste, počevši od Dobrovskoga i Kopitara, koji nije pisao o porijeklu glagoljice. Nu istom je P. J. Šafařik našao tvrde temelje za riješenje teškoga problema. Dragocjena je radnja i našega Račkoga: Pismo slovjensko, Zagreb 1861. Svaki naučnjak iznosio je nova mnijenja i nove hipoteze: Grigorović, Bodjanskij, Viktorov, Miklošić i dr. Odluka je sazrevala početkom 80 godinâ studijama Geitlera i Taylora. I kasnije je bilo novih duhovitih kombinacija (Beljajev, Leskien, Vondrák). Danas su se iskristalizovale dvije teorije: historijsko-legendarna, Šafařikova, i paleografijska, Taylorova, kako ju je Jagić istančao i usavršio. Njegovoj se teoriji danas u većini i pribijaju slaviste.

Nu neprocjeniva vrijednost Jagićevoga djela jest u strogo paleografskom odsjeku, tamo, gdje on ustanovljuje sve promjene, što ih je glagoljica od svoga početka prošla pa do XVIII. vijeka. Tuj je on prevodnik, što krči putove i formulira nove zapažaje i rezultate. Kako razlikujemo u grčkoj i latinskoj paleografiji razne faze (kapitalno, uncijalno, minuskulno, kursivno pismo), upravo je tako i sa našim slovenskim pismom. Jagić (str. 179. sl.) nabraja u razvoju glagoljice pet glavnih tipova:

Obli panonsko-maćedonski tip (od X. do polovine XII. st.), koji dakako i opet broji njekoliko raznih oblika (p. 121. 126. 130.). Tim pismom pisani su kijevski listovi, praški odlomci, pa Assemanovo, Zografsko evangjelje, Sinajski psaltir i euhologij itd. 2. prvi prelazni oblo-uglati tip hrvatskoga, a možda dijelom još i maćedonskoga porijekla. Glagolita Clozianus, bečki listovi. Vlada u XII. i XIII. vijeku. 3. Izraziti uglati tip hrvatske glagoljice. Počinje u XIII. vijeku, pa su u tom obliku pisani sredovječni hrvatski brevijari i misali (Novakov, pa vrbnički, ljubljanski itd.). To je svečano i strogo crkveno pismo naših popova glagoljaša, koje se je rabilo, kada se je od konca XV. vijeka počelo štampati i glagoljske bogoslužne knjige. 4. Od XIV. vijeka služi za pisanje većinom papir. Stroge i stavne crte uglatoga pisma ustupaju mjesto mekšim potezima, mnoga slova zadobivaju i opet okrugli oblik. Vlada težnja spajati jedno slovo sa drugim. Taj tip nazivlje Jagić drugim prelaznim „poluustavnim" (poluuncijalnim) hrvatskim tipom. Tim su načinom pisane razne bogoslovne i poučne knjige starih hrvatskih glagoljaša. U bogoslužnim knjigama nije se nigda udomio. 5. Iz toga tipa razvila se u XV. i XVI. vijeku kurziva, koju su naši glagoljaši rabili zadnjih stoljeća u svakidanjem životu.

Jagićeva radnja je i tehnički sjajno opremljena, pa je na koncu knjige dodano 36 izvornih fototipija raznih glagoljskih rukopisa od najstarijega vremena pa do XVII. vijeka. U tim je fototipijama zorno predočen razvoj glagoljskoga pisma u svim tipovima i u svim njihovim podoblicima, te je na njihovu osnovu učenjak u posebnom odsjeku (str. 181—215) za svako od 38 glagoljskih slova prikazao kako se mijenjalo od početnog svoga obloga oblika u Bugarskoj do kurzive u Hrvatskoj.

Jagićeva Grafika nema samo teoretsku naučnu vrijednost, nego može služiti izvrsnim pomagalom pri istraživanju i čitanju glagoljskih rukopisa. Do sada su naši radnici u ovom pogledu bili upućeni na rasijane glagoljske alfabete u gramatikama, hrestomatijama i drugim sl. edicijama, pa su se morali autodidaktski truditi o ispravnom čitanju drevnih glagoljskih rukopisâ, nu danas je Jagićevim paleografskim tablicama trud na pola olakšan. Jednako je od velike praktične vrijednosti i onaj dio knjige, koji govori o vezama i

kraticama (notama i abrevijaturama) glagoljskim.

Najnovijim svojim djelom veliki je slavista zasvjedočio zamjernu mnogostručnost. Njegovo će ime za slavensku paleografiju isto da znači, što Wattenbachovo ili Sickelovo za latinsku. *Dr. Svetozar Ritig.*

Dr. Gerh. Rauschen. Dr. Jak. Marx. Dr. Jak. Schmidt: Illustrierte Kirchengeschichte. Wien. 1911.—12. Verlag der Leogesellschaft. Heft 1.—17. à 70 H.

Pred nama je 17 svezaka slikama urešene crkvene povijesti, što ju nakladom bečkog „Leonovog društva“ izdaju tri čuvena stručnjaka na polju crkvene povijesti: Rauschen, Marx i Schmidt. Rauschen je obradio stari vijek, Marx srednji, a Schmidt novi vijek. Knjiga dosada broji 544 stranice a dopire do konca „Kulturkampfa“ u Njemačkoj. Još treba da izađu od prilike 3 sveska, u kojima će se orisati povijest crkve Kristove u njemačkim zemljama u najnovije doba.

Ilustrovanu povijest bečkog „Leonovog društva“ možemo s najvećim veseljem pozdraviti. U njoj dobivamo novi valjan kompendij crkvene povijesti. Karakteristika njegova je ta, da u kratkoj, jezgrovitoj formi kazuje sve, što se važno u crkvi Kristovoj dogodilo. Upravo je začudno, kako je auktorima pošlo za rukom da tako kratko i jezgrovito, ali i iscrpivo i potpuno obrade baš one dijelove povijesti, u kojima su drugi auktori obično tako razvučeni i nepregledni, kao primjerice borba Hohenstaufovaca protiv sv. Stolice, reformacija u Njemačkoj, francuska revolucija i t. d.

Pojedini paragrafi lijepo su zaokruženi, te obuhvataju redovno neku cjelinu. I što je još ljepše, građa pojedinog odsjeka, pojedinog paragrafa zgodno je podijeljena, zato i pregledna. Razdioba ova nije doduše označena brojkama, ali je označena tiskom i posebnim kratkim naslovima. Kao primjer ovakove metodičke obradbe navodimo § 71., koji govori o prosjačkim redovima (Str. 277—283). Raspored paragrafa je ovaj: 1. Važnost i zamašaj prosjačkih redova. 2. Njihova karakteristika. 3. Dominikanci. 4. Franciskani. 5. Drugi i treći red sv. Franje. 6. Prepirke među Franjevcima. 7. Prosjački redovi i svjetovni kler. Nebitne i manje važne stvari tiskane su sitnijim pismenima. U ovako preglednom obrađivanju odlikuje se osobito Marx, pa zato je srednji vijek i najbolje i najpreglednije obrađen. Za Marxom znatno zaostaje Schmidt, pa su zato neki dijelovi povijesti novoga vijeka relativno preopširni (n. pr. galikanizam i janzenizam u 17. vijeku), pojedini pak odsjeci nisu tako zaobljeni i pregledno uređeni.

Ma da su auktori pazili na nužnn kratkoću, ipak je kod svih važnijih lica dovoljno označen njihov značaj. Tako primjerice potpuno zadovoljavaju karakteristike Gregorija VII., Aleksandra III., Inocencija III., karakteristike sv. otaca i crkvenih pisaca i t. d.

Auktori su se mnogo obazirali na kulturnu povijest, na crkvenu umjetnost, arhitekturu, plastiku, slikarstvo, pjesništvo (sr. str. 309—318!), na ćudoredni i vjerski život vjernika u pojedino doba. Tim dijelovima posvećuju razmjerno više pažnje no drugi pisci crkvenih povijesti. — Crkvena znanost, humanizam, inkvizicija i slične partije nisu odviše opširne, ali zato stručne i jezgrovite, te sadržavaju sve!

Knjiga nema citacija ispod teksta, ali to joj ne oduzima vrijednosti. Valjana obradba i priznato ime auktora jamči za njenu vrijednost. Knjiga se preporučuje i lijepim stilom, koji je zbijen, ozbiljan, ali mjestimice poletan i čuvstven.

Što knjigu osobitim načinom i široj publici preporučuje jesu slike, kojima je urešena. Auktori su zbilja uresili svoje djelo krasnim i zanimljivim slikama, i to slikama uzetim većinom iz onog doba, kojemu sam predmet pripada. Zato imade u djelu mnogo otisaka novaca, diploma, slika uzetih sa stijena, sa staklenih prozora, iz povelja, rukopisa, drvoreza, imade i portreta i fotografskih snimaka.

Knjigu smatramo radi jezgrovitosti i iscrpivosti osobito zgodnim kompendijem za školsku porabu bogoslova.

Dr. K. Dočkal.

Dr. Albert Ruville: Natrag k svetoj crkvi. Doživljaji i spoznaje jednog obraćenika.

Preveo Zbor duh. mladeži u Senju, 1912. str. 193. Cijena K 1·20, vez. K 1·80.

Ovo lijepo djelo njemačkog konvertita, o kojem je već bilo opširnije govora u ovoj Smotri (god. 1910. str. 95—96), predleži evo i u hrvatskom prijevodu. Usporedio sam prijevod s originalom i moram priznati, da je prijevod točan i gladak, te se ugodno čita. Ne znam, zašto su nekoje grčke riječi izostavljene (n. pr. str. 86), zašto je Pizzaro nazvan Franc? Neispravno je u dodatku tiskano ime Granderatha (Grandrath — i u originalu tako). Zgodno je, što je u uvodu u kratko skiciran životopis Ruville-a.

Svaki bi morao to djelo sebi nabaviti, čitati ga i proučavati, a napose hrvatska mladost, kojemu je posvećeno. Osobito ga preporučujem radi vrsnog sadržaja i lijepog prijevoda. *Dr. Leopold.*

Dr. Heinrich Swoboda: Das Konzil von Trient. Sein Schauplatz, Verlauf und Ertrag. Wien 1912. Verlag der Leogesellschaft Pr. K 6·— S. 132.

Bečko „Leonovo društvo" izdalo je ovu knjigu kao svečanu ediciju prigodom 23. internacionalnog euharističkog kongresa. Oko izdanja knjige trudila se teološka sekcija „Leonova društva," a na čelu joj poznati bečki profesor i organizator dr. H. Swoboda. Knjiga opisuje povijest tridentskog sabora, ali ne na način obične historijske rasprave, koju piše jedna ruka, već na način profesora Swobode, koji znade organizirati i znanstveni rad, koji znade okupiti oko sebe učenjake i porazdijeliti među njih posao.

Na djelu je radilo 8 raznih stručnjaka. Svaki je promatrao tridentski sabor sa svog gledišta. Najprije je prof. Vincencije Casagrande, ravnatelj diecezanskog muzeja u Tridentu, orisao samo pozorište sabora, to jest grad, kakav je sada i kakav je bio u vrijeme sabora. Posebnu brigu posvetio je tridentskim crkvama i palačama, u kojima prebivahu saborski oci. Čitatelja ugodno dira onaj pietet, s kojim govori o starim spomenicima. — Dr. Baltazar Rimbl, profesor bogoslovlja u Tridentu, raspravlja na drugom mjestu o spoljašnoj povijesti tridentskog sabora. Njegov je prikaz vrlo vjeran i podroban, sadržava mnogo zanimljivih podataka o tečaju sabora, o prilikama u gradu, pojedinim saborskim ocima. Rimblova radnja služi kao podloga svim ostalim člancima u knjizi. — Privatni docenat Dr. Ernst Tomek iz Beča ogledao je tridentski sabor s dogmatske strane. Njegov je članak i kraj obilja gradiva prema drugima nešto slabiji i zato, što nema pravoga razdjeljenja i zato, što se odviše obazire na Harnacka; polemički ton u tako uzvišenom predmetu, kakav je dogmatika tridenskog sabora, uzimaju članku nužno dostojanstvo. — Vrlo lijep, jezgrovit, i pregledan je članak bečkog profesora dra Josipa Lehnera: „Sabor tridentski i presv. Euharistija." Iz ovoga se članka vidi, kako su i zagrebački biskupi imali velikoga dijela u raspravama o presv. Euharistiji. Pavao II. Gregorijanec sastavljao je još sa sedmoricom one glasovite kanone o presv. Euharistiji u 13. sjednici g. 1551., a Juraj I. Drašković kao poslanik cara Ferdinanda II. zauzeo se mnogo za porabu kaleža kod pričesti svjetovnjaka. — Profesor moralke na bečkom sveučilištu dr. Fran Schindler napisao je za knjigu članak: „Ideal kršćanskoga života prema zaključcima tridentskog sabora", obradio je dakle moralnu stranu. Članak je kratak, ali pun, lijepo razdijeljen i upravo elegantan. — Sa pastoralne strane obradio je tridentski sabor sâm dr. H. Swoboda u dosta iscrpnoj radnji „Slika dobrog pastira na tridentskom saboru." Zanimljivim načinom opisuje, što je sve sabor odredio za uspješnu dušobrižničku službu i pokazuje, kako su te odredbe mudre i trajne. Na nama je da sliku dobrog pastira od tridentskog sabora naslikanu u naše vrijeme oživotvorimo. — Reformni rad sabora u crkvenopravnom svijetlu ocrtao je bečki profesor dr. Fran Zehetbauer. Njegov je nacrt stručan i jasan. Navodi crkveno-pravne odredbe sabora o Sv. Pismu, o propovjedničkoj službi, o dužnosti rezidencije, biskupskoj vlasti, beneficijima, patronatskom pravu, o raznim crkvenim službama i njihovu podjeljivanju, o crkvenim sudovima, o cr-

kvenim dobrima, ženidbi, samostanima, o papi i koncilu.

Pripomenut nam je, da je knjiga urešena velikim mnoštvom slika i facsimila, za što se pobrinuo dr. Pavao Baumgarten, kućni prelat sv. Oca u Rimu.

Sadržinom i oblikom svojim knjiga služi kao slavnosna edicija na čast bečkomu „Leonovu društvu." Slabija joj je strana, kojoj nije moguće kod ovakove obradbe posve izbjeći, što se iste stvari u raznim člancima vraćaju. *Dr. K. Dočkal.*

Dr. Fra Julijan Jelenić: Kultura i bosanski franjevci. I. svezak. Sarajevo 1912. str. 256. Cijena 3·50 K.

Pisac razlikuje u prošlosti bosanskih franjevaca tri epohe: prva siže do propasti bosanskoga kraljevstva (1463), druga do 1780, a treća u naše dane. Prve dvije epohe obradio je u ovome svesku. Djelo bi ispravnije nosilo naslov: Kulturno djelovanje franjevačke redodržave bosanske, jerbo se unutra opisuje povijest svih franjevaca, koji su u staro vrijeme sačinjavali bosansku redodržavu, a to su bili pored bosanskih takodje slavonski i dalmatinski fratri. Sam predmet je zanimiv, jer je dio kulturne povjesti našega naroda — polja, tako slabo u nas obradjena. U knjizi je sabran bogat materijal, ima dragocjenih podataka, do kojih ini povjesnici ne mogu lako doći. Djelo je pisano sa ljubavlju, pa će ga rado čitati svi prijatelji našega domaćega reda. Ipak Jelenićev rad ne odgovara pravo naučnim zahtjevima. Već njegova dioba epohâ nije historijski opravdana. Druga epoha završava očevidno godinom 1757., kada se je od bosanske redodržave odcijepila ona sv. Ivana Kapistrana, pa se je bosanska provincija stisnula na političke granice Bosne. Istina auktor poznaje dobro izvore za svoj predmet, ali za njihovu sadržinu nema oštre historijske intuicije, kojom bi nove poglede u stvar otvarao. Kostur podataka valja mesom i krvlju ispuniti, životom nadahnuti. Franjevci bili su pioniri kulture u našem narodu, ali sva veličina i važnost njihova rada razabira se često ne samo iz općih historijskih navoda, nego i iz minucijoznih detalja. Tako bi bilo od velike važnosti za kulturnu historiju znati, koja li je bila prosječna naobrazba našega franjevca, koji način njegova života, njegove pastoracije, u kojem se obliku kretala tijesna veza izmedju njega i izmedju raje itd. Sav onaj misijonarski, pastoralni, socijalni, politički, književni, karitativni rad starih fratara valja sa svih strana na oko uzeti, pa kada si u tančine predmeta uronio, nužno zamijećuješ, što drugi nijesu zapazili i otkrivaš, što drugi nijesu slutili, sam se sobom otvara vidik na nove istine. Ovoga dubokoga pronicanja u vrela ne nalazim u Jelenića, nema u njega težnje za historijskom sintezom. — Nemilo mi je i to, što auktor ne vlada potpuno literaturom u svome predmetu. On ne pozna izvrsne radnje Hofferove i Pavićeve o povjesti bosanske biskupije; on ne zna za lijepu Barleovu študiju: Ranarnici i ljekarnici iz franjevačkoga reda, Zagreb, 1907., koja bi mu baš za njegovu svrhu izvrsno poslužila i novih mu pobuda dala. Potrebno je svojstvo dobrog povjesnika akribija. I tuj je prigovora. Jelenić ima čudne pojmove o raširenju protestantizma u Hrvatskoj (str. 148.); kada iz vrela navodi topografske podatke, ne ustanovljuje, kako bi trebalo, današnje nomenklature (na pr. str. 36, 159—60); pisca sv. Illyrika, kojega mora svaki naš historičar neprestano u ruci držati, sustavno nazivlje Farllati itd.

Očevidno pisac je naglo radio, pa mu djelo ne će polučiti u naučnim krugovima onoga uvaženja, kojemu se je nadao. Kada bude izlazilo u njemačkom jeziku, trebat će, da ga auktor temeljito revidira.

Dr. Svetozar Ritig.

B. Kurtscheid O. F. M.: Das Beichtsiegel. Freiburg i. B. Herdersche Buchhandlung. 1912. gr. 8° (XVI. u. 188 S.) M. 4.

Profesori bogoslovskog fakulteta u Freiburgu u Breisgau (redaktori: Dr. G. Hoberg i Dr. G. Pfeilschifter) izdaju već duže vremena stručne teološke studije po izvorima. Kao sedmi snopić izašlo je i naslovno djelo. Bit će od izvanredne koristi i dogmatičaru

i historičaru i pravniku. Sa svakog je od ovih stajališta skupljena i ispitana čini se gotovo sva poznata literatura o ispovjednom pečatu, bila ona štampana ili još u rukopisima. Pisac bilježi i ono, što je svjetovno zakonarstvo u tom pogledu učinilo (za Austriju str. 173.). U izvodima svojim iz davne starine pisac je vrlo oprezan, i priznaje samo ono, što se strogo logički iz pouzdanih spomenika može zaključiti. — Sakramenat je pokore u nuzgrednim svojim oblicima bio podvržen razvoju. Tako i ispovjedni pečat. Za javnog ispovijedanja i javne pokore dašto da može biti govora o ispovjednom pečatu samo onda, kad su se tajni grijesi samo tajno ispovijedali. Već Sozomen i Bazilij zabranjuju odavati ispovjednu tajnu. Od sv. Augustina uvodi se to pravilo općenito po svuda. Papa Leo I. propisuje ga izrijekom. U sedmom ga vijeku općeno priznaju, a sabori 8. i 9. vijeka oštrije naglasuju. Još ima pojedinih dvojbi i pitanja, i potom pojedinačnih odredbi, do četvrtog later. sabora. Tu je uredba ispovj. pečata definitivno dovršena. O svem tomu raspravlja prvi dio od str. 1.—70.

Drugi dio (od 70. do 164. str.) predočuje znanstveno shvaćanje dogmatičara i kanonista o objektu i subjektu ispovjednog pečata, osobito od IV. lateranskog sabora, dokle se god nije u 17. vijeku fiksirao današnje stajalište. — Kazne za one, koji bi prekršili ispovjedni pečat, ostale su iste od lat. sabora amo. Jedino što bi danas ovakoga, mjesto u samostan, zatvorili u kuću za islužene svećenike (str. 164—169.). Država srednjeg vijeka priznavala je kanonsko pravo, potom i određenja glede ispovjednog pečata. T. zv. reformacija i francuska revolucija malo su što u tom izmijenile. Tako države još i danas priznaju crkvena načela o ispovjednom pečatu (str. 169—176.). — Ovaj bogati sadržaj još je dragocjeniji, kad nam pisac raspravlja i sva druga pitanja, što su u nužnoj svezi sa ispovjednim pečatom. Tako: o javnoj i tajnoj ispovijedi, o javnoj pokori i za tajne grijehe (str. 1—43.), o ispovjednoj tajni, kad se radilo o veleizdaji (str. 84.—94.), kad se radilo o duhovnoj koristi (str. 107. do 132.) i t. d. Protestantska legenda, da je tajna ispovijed irsko-anglosaskoga podrijetla, gdje da su je tobože monasi iz običaja uveli, morat će u znanstvenom svijetu poslije ovoga stručnoga rada zauvijek izginuti netragom. I glasovita prepirka dogmatičara i historičara „de foro interno et externo“ u staro doba, kao i pitanje o javnoj ispovijedi i javnoj pokori, ako i nije ovim djelom riješeno, ipak prinosi mnogu zraku, da istina jasnije sijevne. Kirsch, Funk, Vacandard i dr. dobili su dostojnog suradnika, ako i — često puta — oštroumnog protivnika. — Stručnjacima na znanje! *Dr. Fran Barac.*

Mons. G. Scotti, vescovo di Cariati. Lecioni di Propedeutica Biblica, questioni dogmatiche e critico-letterarie (1—487) II. ed. Napoli 1911. (M. D' Auria).

Došlo mi je do ruku vrsno djelo pod gornjim naslovom, koje je napisao M. G. Scotti, bivši profesor teologije u sjemeništu od Ischia, sada biskup u Cariati (Italia).

Djelo sam čitavo pregledao, a neke traktate, koji zasijecaju u moju struku, baš i proučio. Prije nego istaknem neke momente iz same knjige, reći ću koju tu kao uvod.

Svi ljubitelji biblijskih nauka znadu, kakova se danas borba vodi o sv. Pismo: To be or no to be . . . biti ili ne biti. Pod utjecajem Kantova kriticizma, razvila se na biblijskom polju nova znanost pod imenom „Kritika“. Racijonalistički svijet, zadojen krivim filozofskim načelima, posumnjao je o svem našem znanju. Ti ljudi osjetili su u sebi „imperativnu potrebu“, da sve metnu pod nož kritike, pa i samo sv. Pismo. Samo po sebi ne bi to bilo zlo. Što više, nema dvojbe, da se zdravom kritikom vrlo unapregjuje studij sv. knjiga. Ali na žalost, odmah u početku udarila je ta kritika na polju biblijskom posve krivim putem. Zabacila je naime a priori najprije svrhunaravni karakter sv. knjiga, njihovo B o ž a n s k o nadahnuće. Za Božanskim ugledom, slijedio je naskoro i njihov l j u d s k i ugled. Po ovoj „Kritici“ Mojsije već a priori nije i ne može biti autor Pentateuha, David nije Bogom nadahnut pjesnik sv. Psalama, niti su

sv. Matej, Marko, Luka i Ivan pisci sv. evangjelja. Kritika se izrodila u — „iperkritiku".

Sv. knjige „navlastito" St. Zavjeta, razdrobiše ti „Kritici" u sićušne komadiće, te su u jedamput skroz nepoznata lica primjerice Jahvista, Elohista i t. d. postali glasoviti autori tih raznih izrečica, koje bi valjalo često pod mikroskopom tražiti.

Od prijeke nužde je zato bilo, da se i na katoličkoj strani svrstaju učenjaci u bojni red, na obranu svetinje predane od otaca. Mnogi to učiniše. Ali dosta ih je u toj falangi udarilo i stramputicom. Iz konservatizma padoše u „iperkonservativizam", koji je anatemom udario svaku kritiku i hotio je sasvim izključiti iz znanosti. Zaboraviše ovi borci na Origena, sv. Jeronima i druge.

Naš autor uzeo si je za devizu: „Ne iperconservatori nè ipercritici. ma critici moderati" t. j. odabrao je srednji zlatni put zdrave i umjerene kritike. Možemo reći, da je u tom pravcu napisao upravo sjajnu knjigu. Kao podloga cijelom djelu služi glasovita enciklika „Providentissimus" i drugi najnoviji dokumenti, što ih je izdala sv. Stolica s obzirom na sv. Pismo. Iza uvoda, u kojem pisac u kratko doduše, ali jezgrovito raspravlja o važnosti, jeziku, kodeksima, prijevodima, targumima itd. sv. Pisma, slijedi sam corpus djela ili prava propedeutica, koja se raspada u tri dijela:

U 1. dijelu razvija temu o Božanskom ugledu sv. knjiga. Krasna rasprava o nadahnuću sv. Pisma u 9. teza. Rijetko kada se čita onako jasna, elegantna i lako izvedena argumentacija, kako ju je pisac proveo u svojim tezama o nadahnuću sv. knjiga. Autor pristaje u nauci „de inspiratione", kako je i pravo, uz školu Francelinovu, koja polazeći od formule „Bog je autor sv. knjiga", kako to uče sv. sabori, počamši od kartaškog (392.) pa sve do Vatikanskog (1870.) upravo analizom te formule dolazi do pravog pojma i definicije o nadahnuću. Po nauci te škole Bog je kod pisanja sv. knjiga bio uzrok glavni (causa efficiens principalis), koji se je poslužio čovjekom samo kao orugjem (c. instrumentalis) — ali dakako razumnim. Gospodin Bog je dakle po toj nauci autor čitavog predmeta, svih misli sadržanih u sv. knjigama. Ljudima — sv. piscima pripada manje više samo izvanja forma ili stil, kojim su oni zaodjenuli misli od Boga nadahnute.

Lagrangeova nasuprot najnovija škola, koju naš pisac odlučno odbija, uči, da je Bog samo u toliko autor sv. knjiga, u koliko je ganuo sv. pisce, da pišu one stvari, koje su sadržane u sv. Pismu. Kako se vidi na prvi mah razlika izmegju jedne i druge škole je bitna. Po školi Lagrangeovoj Gospodin Bog nije u potpunom smislu riječi autor sv. knjiga, nego samo donekle, u koliko je ganuo sv. pisce, da pišu dotične stvari, koje se nalaze u sv. knjigama. Svete bi knjige prema tome bile više djelo ljudsko nego Božje.

Prije drugog dijela umetnuo je pisac nekolike teze, koje tangiraju najvažnija i ujedno najinteresantnija pitanja o t. z. znanstvenim bludnjama, koje se tobože nalaze u sv. Pismu n. pr. da li je Bog u istinu u 6 dana stvorio svijet. Pisac se u tom pitanju priklanja k revelacijonizmu, koji jedini oslobagja eksegezu jedamput za uvijek od bezbroj ipoteza prirodnih znanosti, koje su podvržene neprestanim promjenama. Kao što je naime Gospodin Bog prorocima u vigjenjima pokazao budućnost, tako je Ivanu ili Mojsiju pokazao u viziji prošlost — stvaranje svijeta. Kod toga je mogao imati dvostruku svrhu a) da objavi, te je On sve stvorio b) da posveti subotni počinak sebi u čast. Prema tome je u viziji pokazao stvorenje svijeta kao jedno djelo od 6 dana ili prizora. Svaki dan ili prizor prikazuje samo jedan glavni čin velike drame stvaranja — jednu stranu stvorena svemira. — Zatim dolazi primjerice teza, da li je čovjek neposredno stvoren od Boga, ili se je evolucijom razvio od nižih vrsta.

Tu obara pisac snažnim dokazima sve ipoteze evolucijonista. Nadalje slijedi pitanje, kada se čovjek pojavio na zemlji. Iz rasprave izlazi, te je znanost do sada mogla dokazati najviše 8000 g. itd. U svim ovim i drugim pitanjima podaje pisac jasan i iscrpiv pregled, iznoseći razne sisteme sa svim prigovorima i odgovorima. Na koncu se sam redovito priklanja najvjerojatnijoj ipotezi.

U drugom dijelu raspravlja o ljudskom ugledu sv. knjiga. Riješava

najprije općenito nova dogmatska pitanja, koja se odnose na knjige nadahnute — zatim slijede rasprave iz St. Z. i to samo dvije: o Petoknjižju Mojsijevu i o Psalmima Davidovim. Drugo sve je izostavljeno jer ostalim, napose proročima, racijonaliste ne prigovaraju mnogo i ne odriču im ljudskog ugleda.

Pitanja, što zasijecaju u Pentateuh i Psalme, jasno su i pregledno izložena, te potpuno zadovoljavaju. Iza rasprave o Psalmima prelazi odmah na autenciju evangjelja i tuj rješava glavne poteškoće, koje se iznose glede postanja Ivanova evangjelja. Nastoji razjasniti teški problem sinoptičkog pitanja itd. Kao što je pisac u St. Z. izostavio pitanja, koja se odnose na knjige proročke i druge, tako je isto i u N. Z. izostavio sv. Pavla s njegovim poslanicama, katoličke poslanice itd., jer se tim knjigama sa strane racijonalista barem općenito ne odriče sasvim ljudski ugled.

Ljepše bi bilo, da se je pisac obazreo i na ostale knjige St. i N. Z., jer bi djelo izašlo sa svih strana kompletno i zaokruženo; ali i ovako mora se priznati, što je obradio, da je temeljito.

Treći dio je posvećen biblijskoj hermeneutici, koju promatra više s dogmatičkog stajališta. Pitanja, koja rješava aktuelna su i vrlo zanimiva na pr. da li se egzegeta smije odmaknuti u tumačenju kojeg mjesta u sv. Pismu od jednodušnog mišljenja sv. Otaca. Izlaže, da o stvarima koje se tiču vjere i morala ne smije, a koje se tiču stvari profanih po svoj prilici ne. Ali mnijenja su u ovom drugom pitanju megju učenjacima razdijeljena.

Na koncu su dodane enciklika „Providentissimus„ Silab „Lamentabili", dekret o vrijednosti odgovora biblijske komisije, pismo kard. Rampolle praopatu reda Benediktinskog gleđe Vulgate, i odgovor biblijske komisije glede Isaije proroka.

Knjiga je, kako jur istaknusmo jasno i temeljito napisana, te se ugodno čita. Iz čitavog djela odsijeva velik trud, pa će mu ostati i trajna vrijednost. *Dr. A. Sović.*

Priručnik za Trećoredce. Izdali oo. kapucini. Rijeka 1912. Tiskarski umjetnički zavod „Miriam". U 16-ini str. VIII. + 359. Cij. K 1.

Ova knjižica sadržaje uputu o trećem redu sv. Franje, što je taj red, kako treba da žive članovi trećega red, koja je zadaća njegova, pravila i povlastice, oprosti i obred, po kojem se primaju članovi. U dodatku imade molitava i pjesama, tako te ista knjiga služi trećorednicima i kao priručnik i kao molitvenik. Preporučujemo.

Dr. J. Pazman.

Almanak Gospe Lurdske za hrvatski katolički narod. Izdala kuća dobre štampe na Rijeci (oo. kapucini).

U lane izašlom prvom godištu, vele časni oci u predgovoru: „treba nam katkada nešto s koje strane, što će nam pobuditi ugodne, slatke i utješljive misli i osjećaje, što će nas obodriti i duh osvježiti, kano ljubezno milovanje prijateljske ruke, kano slatki poljubac drage majke". To je i postigao Almanak u prvom godištu, jer je bio u mnogom smiješak neba. A ljetošnji? „Nije to umjetno sačinjena knjiga, nego izlijev narodne hrvatske duše, vjerna i nepomućena slika, vjerni odraz čitavog hrvatskog naroda. — Na svakoj strani novog Almanaka plamsa oganj najčišćeg i najživljeg hrvatskog rodoljublja; u svakome se retku odrazuje vatreno oduševljenje za lozinku: sve za vjeru; iz svake njegove riječi odiše oduševljeni onaj poklik: gore srca: sursum corda!" — Ovako se veli u predgovoru drugog godišta, a priznajem, da je uistinu tako; valja reći, da je to biser kam lijepe hrvatske knjige, te se ne zna, što je ljepše: da li vanjska oprema ili unutarnja sadržina. — Hrvatske obitelji ne bi smjelo biti, u kojoj ne bi bio na stolu ures knjiga Almanak Gospe Lurdske. — Širimo ga što većma možemo.

Dr. Beluhan.

Dr. Joh. Chrys. Gspann: Vernunft und wahres Christentum. Regensburg Manz, 1912. str. VII. + 127, cijena K 1·44.

Pisac ovog djelca stavio si je za zadaću, da u kratkim poglavljima rasčini i

Djelo postaje u pravom smislu priručnim po svom vrsnom i opširnom stvarnom kazalu (str. 601—611).

Dr. Leopold.

Pohodi Isusu Kristu u presv. olt. sakramentu i Bl. Djev. Mariji i druge razne molitve. Napisao sv. Alfonzo Marija Liguori, s talijanskog preveo Dr. Mirko Boić.

Ovo je naslov novoj knjižici nabožnog sadržaja, kojom je ljetos obogatio Zbor duh. mladeži zagrebačke hrvatsku knjigu. Omogućio nam Zbor, da u lijepom jeziku hrvatskom možemo pozdraviti Spasitelja u presv. sakramentu i Bl. Djev. Mariju, i to mislima, osjećajima i čuvstvima sv. Alfonza tog velikog štovatelja euharističnog Spasitelja i njegove svete Majke. — Trideset i jedan pohod za trideset i jedan dan mjeseca niže se u knjižici, a jedan ljepši od drugoga; lijepa je strana tim pohodima, što nas sjećaju u svakom danu na lako sredstvo milosti — duhovnu svetu pričest. — Nakon ovih pohoda slijede 26. uzdaha Gospodu u Presvetom, te su reći bi produljene strjelovite molitvice, zgodne da se izmole na izmjenu prije svakog pohoda. — Treći je glavni dio knjižice: Euharistični mjesec, prijevod iz časopisa „Euharistia" i „Svećenička zajednica" iz latinskog djelca P. X. Lercari S. J.: Praeparationes, aspirationes ac gratiarum actiones pro sumptione SS. Eucharistiae per singulos mensis dies distributae. Tuj je nanizano u 31. pripravi i zahvali biserje najljepših naziva Spasitelju iz sv. Pisma, e da upoznamo koga imamo u sredini svojoj. Preizvrsno je to pomagalo priprave i zahvale kako svećenicima, tako i drugim osobama, koje dnevice pristupaju k stolu Gospodnjem. Tu je doista varietas, quae delectat, da se u pobožnosti, počitanju i ljubavi dnevice pristupa ad sancta sanctorum. Najtoplije preporučamo, da se knjižica što više širi. Cijena je knjižici u koži 2 K, u imitaciji 1·60 fil., u platno sa zlator. 1·40, a bez zlator. 70 fil.

Dr. Beluhan.

Die Nachahmung der Heiligen in Theorie und Praxis. Von Max Huber S. J. Dva sveska, prvi o teoriji, a drugi o praksi: izdala Herderova ascetska biblioteka.

Često se propovijeda o nasljedovanju svetih, a ne izabire se vazda ono pravo, pa se događa, da govornik zapane u teške zablude. Zo to treba upute, a tu podaje označeno djelo. Bit će veoma korisno i onima, koji su dužni druge voditi, kako i onima, koji već putem savršenstva stupaju. — Tko želi nasljedovati kojeg Sveca, mora da ga pozna; u tu nas spoznaju uvodi prvi dio. Nadalje treba da znade put cilju, da zna: što, kako, kako daleko? O svemu tomu poučaje nas autor na 516. stranica. — U drugom se svesku na 584. stranica govori o praktičnom nasljedovanju, o nutrašnjem i vanjskom životu svetih, o uzvišenim njihovim viđenjima, čuvstvima, molitvama, te o pojedinim krepostima. Da se uzmogne sve to pravo nasljedovati, valja imati pravi pojam o pojedinoj kreposti, a i tome udovoljuje autor jasno i dotjerano.

Kako je djelo jezgrovito, dokazom je, što autor na mnogo mjesta rabi nauku anđeoskog učitelja, osobito drugi dio Summae theologicae. U glavnom je djelo poučno, može se reći popularno-znanstveno, te namijenjeno u prvom redu onima, kojima je stalo do praktičnog nasljedovanja svetih; pomna obradba djela pokazuje, da je djelo plod dugogodišnjeg iskustva i pravog stručnjaka na tom polju.

Cijena je djelu u dva sveska kruna 9. i fil. 60.

Dr. Beluhan.

Analecta Bollandiana. T. XXX. Bruxelles 1911.

Na prvom mjestu je kratki životopis glasovitoga O. Charlesa de Smedta († 5. ožujka 1911.), koji je u zadnje vrijeme, od 1882., bio duševni vodj čitavoga rada bollandističkoga. U članku je nekoliko dragocjenih podataka. Poznato je, da je nakon ukinuća Družbe Isusove bilo djelo Acta Sanctorum prekinuto, dokle ga reštaurirani red nije 1837. i opet nastavio. U prvi kraj nije novim Bollandistama uspjelo dignuti se na staru visinu. Bilo je nedostataka u osnovi, pa i u samoj naučnoj praktici. Ide zasluga de Smedta, da je čitav bollandistički

rad postavio na moderne zasade, pa pomoću najnovijih znanstvenih pomagala organizovao. Ne znam za edicije ma kojega učenoga društva ili akademije, koje bi tako savršeno odgovaralo idealnim zahtjevima nauke, kako to danas odgovara epohalno djelo Bollandista. De Smet je zasnovao i najbolji hagijografski časopis Analecta Bollandiana, koji imade zadaću pripravljati materijal za daljne sveske i pribirati podatke za reviziju ogromnoga djela. Kako je opsežan a opet minucijozan bollandistički rad najbolje se razabira iz njihovih izdanja: kataloga latinskih hagijografskih rukopisa kraljevske biblioteke u Bruselju, nacijonalne u Parizu, a grčkih u Vatikanu i u Parizu. U svescima: Bibliotheca hagiographica i graeca, latina, orientalis savjesno su posabrani svi izvori, sva i najsitnija literatura za hagijografiju. — P. de Smedt je i osnovatelj velikoga ballandističkog kolegija, koji se danas diže usred Bruselja, na Boulevardu Sv. Mahajla. Tuj imade učena i slavna družba najpotpuniju hagiografsku knjižicu, koja će joj omogućiti, da svoje vjekovno djelo uspješno kraju privede.

Od mnogobrojnih hagijografskih članaka u XXX. T. Analekta: Pour l' histoire de synaxare arménien; Pierre Ferrand O. P. et les premiers biographes de s. Dominique i t. d. nema nijednoga, koji bi imao užega odnošaja sa našom domaćom hagiografijom.

Dr. Svetozar Ritig.

Pregled časopisâ.

Hrvatska straža. Časopis namijenjen filozofiji i drugim znanostima God. XI. Broj 1. 1912. — Fr. Ign. Radić: Uspjesi i neuspjesi moderne psihologije. — O. Bernardo Brixy: Historijski razvoj teorija o magnetizmu i elektriciteti. — O. Frane Slavić: Neke misli o evangjelju. — O Petar Vlašić: Sv. Pismo i egipatska otkrića. — Književnost. Svaštice.

Serafinski perivoj. List za katoličku prosvjetu i zabavu. God. XXVI. Broj 8—11. Sarajevo. — O. Arh. Brković: Divni razvoj Duns. Škotove škole u XVII. vijeku. — O Gjuro Bencetić: Pabirci iz nekrologija franjev. samostana u Vukovaru. — O. Petar Vlašić: Još o pretkršćanskom Isusu. — Dobroslav Bazički: Iz povijesti franjev. crkve u Tolisi. — Listak. Vjesnik. Književna Smotra.

Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu. Godina XXXVIII. Knjiga II. br. 1.—4. Juli—Oktobar 1912. — Dr. Ljud. Krašković: Zračni lijet i pravo. — Dr. Mihajlo Lanović: Haške konvencije o ženidb. pravu i naši zakoni. — Dr. Jul. Mogan: Fins de non reçervoir u našem pomorskom pravu. — Prof. dr. E. Miler: O psihologiji transvescije. — Dr. Milan Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo. — Prof. dr. E. Miler: Kriminalno-antropološki laboratorij. — Dr. Metor Dolenc: Časovne in krajevne meje kazenskoga zakonika v avstrijskem zakonodajstvu. — Dr. Milan Brezinšćak: Nešto o problemu administrativnog postupka. — Dr. Ivo Milić: Novi jedan zakon na području pomorskog privatnog prava. — Dr. J. Springer: Mjesni sudovi ne-

maju trgovačke sudbenosti. — Pravosugje: A. Gragjansko. B. Kazneno. C. Mjenbeno-trgovačko. Riešidbe. Iz upravne prakse. Književnost.

Zeitschrift für katholische Theologie, IV. Quartalschrift 1912. Innsbruck, Felizian Rauch (L. Pustet). Jakob Müller S. J.: Der „historische Jesus" der protestantischen freisinnigen Leben-Jesu Forschung (Zweiter Artikel). — Theophil Spáčil S. J.: Ist die Lehre von den Kennzeichen der Kirche zu ändern? — Urban Holzmeister S. J.: Der hl. Paulus vor dem Richterstuhle des Festus (Zweiter Artikel). — Franz Pangerl S. J.: Studien über Albert den Grossen (1193.—1280). Beiträge zur Würdigung seiner Wissenschaft und wissenschaftlichen Methode (Dritter Artikel). — Literaturberichte A. Uebersichten. B. Rezensionen. Analekten.

Acta Academiae Velehradensis. U III. svesci ovih izdanja objelodanio je Aurelius Palmieri O. S. A. „Nomenclator litterarius theologiae orthodoxae russicae ac graecae recentioris". Pomenuti pisac bavi se potanko istraživanjem bogoslovskih djela istočnih pisaca, poimence ruskih, te plodove svog istraživanja objelodanjuje u posebnim izdanjima. U svesci, o kojoj je govor, nalaze se imena bogoslovskih novijih pisaca od Babure do Bystrickoga.

U IV. svesci ovih izdanja objelodanjena su pored opširnijeg izvještaja o radu kongresa iz pera A. Špaldaka i L. Fedoroffa, Acta III. conventus Velehradensis, te sadržavaju one rasprave, koje su se ili čitale ili barem imale čitati na trećem kongresu obdržavanom koncem srpnja 1911. Rasprave su ove: Basilius Goecken: Potest-ne fieri, ut ecclesia orientalis occidentali uniatur? — Ad. Špaldak: Quae sint psychologicae conditiones concordiae eorum, qui inter se doctrina contendunt, restituendae. — Dr. Nicolaus Malinjak: De ecclesia Russa orthodoxa a Ruthenis adiuvanda et quid in hac re sit sperandum et desiderandum? — M. Jugic O. A. ab A.: De precibus pro ecclesiarum reconciliatione fundendis. — Dr. I. Šimrak: De impedimentis unionis graeco-orientalium cum sede Romana in regno Croatiae et Slavoniae. — P. Methodius Ustičkov: De ecclesia Bulgarica cum ecclesia Romana reconcilianda. — Pavel Hristov: De Panteleimonio monachi Bulgari ad ecclesias inter se reconciliandas momento. — Dr. Julius Hadzsega: De discrimine inter sententiam theologiorum orthodoxorum et S. Ioannis Chrysostomi de primatu S. Petri. — D. Placidus De Meester O. S. B.: Quid ex historia dogmatis infallibilitatis Papae comparari possit pro unione dogmatica utriusque ecclesiae.

Stimmen aus Maria-Laach LXXXIII.: Pfülf: Ein Rettungsversuch f. das II. Ministerium Windthorst. — Meschler: Vom kirchlichen Zölibat. — Wasmann: Zur neuen Ausgabe der „Tiergeschichte" Alberts des Grossen. — Dieckmann: Die religiösen Anschauungen eines Gebildeten im ersten nachchristlichen Jahrhundert. — Dunin-Borkowski: Aus den Werk-

stätten zur Erforschung der neueren Geschichtschreibung. — Kugler: Der Stern von Betlehem. — Grisar: Prinzipienfragen moderner Lutherforschung. — Overmans: Fontainebleau. — Recensionen. — Bücherschau. — Miscellen.

Revue pratique d' Apologétique, 7. Année, Tome XIV. i XV. No. 166—172. — De Lanzac de Laborie: Le fondateur de la societé de Saint. Vincent de Paul. — Maurice Donin: Le caractère psychologique de l' Evangile de saint Jean. — H. Lesêtre: La Prédication. Le genre: la conférence. — No. 167. A. Perrin: Procédés laïques. — E. Bruneteau: Note sur le catholicisme de Brunetière. — No. 168. Dr. R. Van Der Elst: L' extase. — M. Lepin: Le royaume de Dieu dans les Evangiles. — H. Lesêtre: La Prédication. Le genre: le catéchisme. — No. 169. E. Jordan: O zanam historien. — L. Antheumis: Le suicide et l' ame païenne antique. Etude sur le suicide dans la société Romaine contemporaine des Apotres et des Apologistes. — L' ami du prêtre: Un congrès d' éducation morale. — No. 170. L. Delporte: Les origines du monothéisme en Israël. — Joseph Huby: La semaine d' ethnologie religieuse. — L' ami du prêtre: La prononciation du Latin. — No. 171. H. Lesêtre: La Prédication. La manière: La composition. — E. Beaupin: Les fins dernières de l' homme. — Chan. Van Langendonck: L' école nulle. — No. 172. Mgr Baudrillart: Courage et force d' âme. — E. Bruneteau: Un théoricien de l' école laïque. — Paul Parsy: Les congrès et les groupements diocésains et leur signification apologétique. — Informations. — Cronique. — Revue des revues. Bibliographie. Petite correspondance apologétique.

Revue du clergé Français octobre. I. Bricout: Pie IX., Leo XIII. et Pie X. Leurs enseigments et leurs directions. I. Le pouvoir temporel. — R. Van Der Elst: Les possessions demoniaques. — P. Godet: Honoré Tournely. — E. Lenoble: Chronique philosophique. Consultations et Renseigments. — Ch. Guillement: Pour un supérieur de petit séminaire. — Ch. Calippe: Salaire et salariat. — L' enseignement secondaire des jeunes filles. — H. Leduc: Varia. — Tribune libre et Documents: S. Ém. le cardinal Merry Del Val. — L. Durand: La confessionalité des oeuvres. — G. Aubbay: Vers Dieux. Deux poètes chrètiennes.

Civiltà cattolica. Anno 63. Vol. 4. Qnaderno 1496. — Scuola popolare e libertà d' insegnamento (Pučka škola i sloboda obuke). — Il corpo astrale dell' uomo (Tijelo zvijezdano u čovjeka po nauci teozofa, koje drugi nazivlju i perispirit). — Ferd. Tournier S. J.: Sebastiano Zamet e le origini del Giansenismo. — Felice Grossi-Gondi: Le due chiese della Croce a Monte Mario e il riccordo della Vittoria di Constantino (Dvije crkve sv. Križa na Marijevu brdu i uspomena na pobjedu cara Konstantina). — Recenzije djelâ: Abbé L. Cl. Fillion „Les miracles de N. S. Jésus Christ“. Luigi Nicolis di

*

Robilant „Vita del ven. Giuseppe Cafasso". Prof. A. Vaccari „L' arabo scritto e l' arabo parlato in Tripolitania. — Bibliografia. Cronaca contemporanea.

Apologetische Rundschau od lipnja 1912.: Dr. Kaufmann: Die Titanic-Katastrophe u. die Frage nach Gott. — Rix: Die Entwicklung d. kathol. Dogmas. — „Der Streit um den Centrumscharakter". — Rüstzeug: Fridrich d. Grosse u. die Jesuiten. „Neugeborene Keuschheitschriften". — Abwehr; Die Jesuiten u. das Duell. Kardinal Manning u. die Jesuiten. „Diebische Klosterschwestern". „Ein Theologieprofessor verhaftet". — Od srpnja 1912. Ow: Der eiszeitliche „Urmensch" Europas. — Rix: Beweis für die Entwicklung d. Kat. Dogmas. — Der konfessionelle Friede. — Rix: Die Faktoren d. kirchlichen Lehrentwicklung und ihre Wirkungsweise. — Rüstzeug: Der Protestantismus in Spanien. — Abwehr: Spanische Ordensstatistik. — Religiös-politische Kämpfe in der Schweiz. — Eine Hetze gegen den Fürstbischof Dr. Jeglić von Laibach. — Die Regierungen und das Duell. — Religiöse Vorträge f. die Officiere. — Od rujna 1912. Kiefl: Mein Gutachten über den Monisteneid. — Delavigne: Lourdes u. die Kircliche autorität. — George: Aktzeichnen u. Sittlichkeit. — Ow: Das Alter der Menschheit. — Od listopada 1912. C. A.: Der antiklerikale Verleumdungsfeldzug. — Lehmkuhl; Die Sünden gegen die hl. Eucharistie. — Boetzelaer: Priesterstand u. Sittlichkeit. — Od studenoga 1912.: Mentrop: Katholische Propaganda. — Heile: Die Ehe in der katholischen Kirche u. im Protestantismus. — Pius V. u. Pius X. — Seitz: Glaubensbindung u. Glabensbürgschaft. — Abwehr. — Bücherschau.

P. n. g. čitaocima „Bogoslovske Smotre".

Uredništvo «Bogoslovske Smotre« moli uljudno p. n. gospodu, koja ovaj časopis primaju, da izvole što prije priposlati pretplatu za g. 1913., eventualno i zaostalo dugovanje od ove godine. Molimo, da se gospoda vazda pozovu na broj pasice.

Ponovno (vidi str. 224.) moli uredništvo, da bi gg. izvoljela izreći svoje želje, kako bi «Bogoslovska Smotra« bila nesamo znanstven već i praktičan časopis.

P. n. gospodi dobročiniteljima, suradnicima i pretplatnicima toplo zahvaljuje i unapredak se preporuča

UREDNIŠTVO «BOGOSLOVSKE SMOTRE«.

Prilog A.

POPISI SOLINSKIH BISKUPA

po rezultatima arheoloških iskopina u Solinu i po kritičnomu istraživanju pisanih dokumenata.

Redni broj.	Godina izbora.	Biskupi	Godina smrti.
1.	c. 250.	S. Venantius Martyr	c. 257.
2.	c. 284.	S. Domnius ili Domnio Martyr	304. (10. travnja)
3.	c. 305.	Primus	c. 325.
4.	c. 326.	Maximus I.	c. 346.
5.	c. 365.	Leontius	c. 381.
6.	c. 381.	Gaianus	c. 391.
7.	c. 391.	Symferius	405.
8.	405.	Esychius	426.
9.	c. 426.	Paschasius	443.
10.	c. 443.	? Caesarius	c. 460.
11.	c. 460.	Iustinus	c. 473.
12.	c. 474.	Glycerius	c. 480.
13.	c. 481.	Honorius I.	c. 505.
14.	c. 505.	Ianuarius	c. 510.
15.	510.	Stephanus	527.
16.	528.	Honorius II.	547.
17.	547.	Frontinianus	554.
18.	554.	Petrus	562.
19.	562.	Probinus	c. 566.
20.	c. 582.	Natalis	592.
	593.	Interregnum	598.
21.	598.	Maximus II.	c. 610.
22.	c. 610.	? Theodorus	c. 614.

MEMORIAE ARCHIEPISCOPORUM.

Salonitanae ecclesiae ex codice Sac. Cong. de Propaganda, qui inscribitur Servia, Albania, Illyricum, Dalmatia, pag, 606. (Farlati, Illyricum Sacrum Tom, I. pag. 320).

Sanctus Domnius Archiepiscopus Salonitanus primus.
Garganus Archiep. Salonit. in num. 2.
Sympherius Archiep. Salon. in num. 3.

Hysicius	4	Caesarius	9
Valentius	5	Iustinus	10
Onofrius	6	Glycerius	11
Maximus	7	Honorius	12
Paschasius	8	Ianuarius	13

Hesicius 14. Suo tempore sanctissimus Episcopus urbis Romae Zosimus scripsit epistolam, quod Monachi, vel Laici, nisi per gradus ecclesiae, non debeant ad summum Sacerdotium pervenire, ut infra sub annis Domini 413.

Savilianus	15	Natalis	23
Stephanus	16	Maximus Schismaticus	24
Honorius	17	Frontinianus	25
Fruntinianus	18	Theodorus	26
Petrus	19	Iustinianus	27
Prochlinius	20	Antoninus	28
Honorius	21	Maximus	29
Damianus	22		

Amabilis 30. Suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi 281. praesidente in Cathedra D. Petri B. Marcellino.

Joannes	31	Marinus	38
Georgius	32	Martinus	39
Theodorus	33	Marinus	40
Joannes	34	Theodosius	41
Frontinianus	35	Petrus	42
Joannes	36	Leo	43
Petrus	37	Joannes	44

Hesicius 45. sub annis Christi 413. S. Zosimus Episc. Urb. Romae scripsit epistolam, quod Monachi vel Laici, nisi per gradus ecclesiae debeant ad summum sacerdotium promo-

veri, & maxime ne in publico bibant, neque potum publice vendant, & alia multa.

Joannes 46.

Petrus 47. Petrus Archiep. Sal. num. 47. anno eius primo fecit exercitum, & praeliavit cum Rege Histrorum, & Salonarum per dies octo, ubi Regem Histrorum necavit, & magnam multitudinem Christianorum. Rex Salonarum quasi mortuus aufugit Salonam, ubi fuit magnus planctus. Totila discessit versus Istriam & Italiam. Ostroilus per Illyriam pervenit Salonam, & omnes inscriptiones Imperatorum, tam Salonae, quam in Palatio Diocletiani delevit, guastando & diripiendo, quia hoc habebat pro magno honore.

Martinus	48	Petrus	56
Forminus	49	Leo	57
Gregorius	50	Ursus	58
Joannes	51	Petrus	59
Vernaculus	52	Georgius	60
Dometi	53	Maximus	61
Theodorus	54	Theodorus	62
Vitalis	55		

Prilog C.

MEMORIA ARCHIEPISCOPORUM

Salonitanae, & Spalatinae Ecclesiae, ex Historia de Gestis civium Spalatinorum, Auctore N. N. A Cutheis.
(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. p. 324.)

1. S. Domnius.
2. Gazanus.
3. Sympherius.
4. Isicius.
5. Isicius.
6. Venantius.
7. Honorius.
8. Maximus.
9. Pascasius.
10. Caesarius.
11. Iustinus.
12. Glicerius.
13. Honorius.
14. Ianuarius.
15. Stephanus.
16. Honorius.
17. Fruntinianus.
18. Petrus.
19. Proclinius.
20. Honorius.
21. Damianus.
22. Natalis.
23. Maximus.
24. Fruntinianus.
25. Theodorus.
26. Iustinianus.
27. Antoninus.
28. Maximus.
29. Amabilis.
30. Ioannes.
31. Georgius.
32. Theodorus.
33. Ioannes.
34. Ioannes.
35. Petrus.
36. Marinus.
37. Martinus.
38. Marinus.
39. Theodorus.
40. Petrus.
41. Leo.
42. Ioannes.
43. Ioannes.
44. Petrus.
45. Martinus.
46. Forminus.
47. Gregorius.
48. Ioannes.
49. Vernaculus.
50. Dometi.
51. Theodorus.
52. Vitalis.
53. Georgius.
54. Vitalis.
55. Petrus.
56. Leo.
57. Ursus.
58. Petrus.
59. Georgius.
60. Maximus.
61. Theodorus.

Prilog D.

NOMINA ARCHIEPISCOPORUM

olim Salonitanae, nunc Spalatensis Ecclesiae, ex Collectaneis Mss. Sfortiae Ponzoni Archiep. Spalatensis.

(Farlati, Iliricum Sacrum Tom. I. p. 327).

1. S. Domnius Syrus Discipulus S. Petri.
2. Gazanus. 3. Sympherius.
4. Isicius primus, circa an. 418. tempore Zosimi Papae.
5. Isicius II. 6. Venantius. 7. Honorius.
8. Maximus primus. 9. Pascasius. 10. Caesarius.
11. Iustinus primus. 12. Glicerius ex Imper. fit Salonae Episcopus an. 474.
13. Honorius 2. circa an. 493. tempore Gelasii Papae.
14. Ianuarius primus. 15. Stephanus primus circa an. 527.
16. Honorius tertius. 17. Fruntinianus primus.
18. Petrus primus. 19. Prodianus.
20. Honorius quartus. 21. Damianus.
22. Natalis circa an. 592. 23. Maximus 2. circa annum 600.
24. Fruntinianus 2. 25. Theodorus primus.
26. Iustinianus. 27. Antonius. 28. Maximus tertius.
29. Amabilis. 30. Ioannes I. 31. Georgius primus.
32. Theodorus 2. 33. Ioannes 2. 34. Ioannes tertius.
35. Petrus 2. 36. Marinus primus. 37. Martinus primus.
38. Marinus 2. 39. Theodorus 3. 40. Petrus 3.
41. Leo primus 42. Ioannes 4. 43. Ioannes 5.
44. Petrus 4. 45. Martinus 2. 46. Forminus.
47. Gregorius I. 48. Ioannes 6. 49. Vernaculus.
50. Dometi. 51. Theodorus 4. 52. Vitalis.
53. Petrus 5. 54. Leo 2. 55. Ursus.
56. Gregorius 2. 57. Maximus 4. 58. Theodorus 5.

Ex Collectaneis Reverendissimi D. Simonis Bengnii Episcopi Modrusiensis, qui habuit orationem in sexta Sessione Concilii Lateranensis sub Leone X. anno MDXIII.

(Farlati, Illyricum Sacrum vol. I. p. 344).

1. S. Domnius natione Syrus.
2. Garganus.
3. Symphorianus.
4. Irsicius.
5. Irsicius.
6. Valentius
7. Honophrius.
8. Maximus.
9. Paschalis.
10. Caesarius.
11. Justinus.
12. Amabilis.
13. Glycerius.
14. Honorius.
15. Januarius.
16. Savilianus.
17. Stephanus.
18. Honorius sedebat an. 513.
19. Fruntinianus.
20. Petrus.
21. Proclinius.
22. Honorius: an. 530. celebravit Concilium Provinciale, fecitque alias ordinationes an. 532.
23. Natalis sedebat anno 593, quo factus est Papa S. Gregorius,
24. Maximus Schismaticus, cuius causa s. Gregorius M. plurimas epistolas dedit.
25. Theodorus in obsidione urbis Salonae obiit.

Diu sedes vacat.

26. Joannes patria Ravennas, qui Cathedram, Salona excisa, Spalatum transtulit.

Prilog F.

PONTIFICES SALONITANI

& Spalatenses a quodam Dalmata ex Archivis Romanis collecti.
(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. pag. 332).

S. Domnius I. Divi Petri Apostolorum principis discipulus. Antistes Salonarum primus. Praefuit ab anno Christi 68 usque ad annum 104 sedentibus Petro Apostolo, Lino I. Clemente I. Anacleto I. imperantibus Domitio Nerone, Sergio Sulpitio Galba, Silvio Othone, Aulo Vitellio, Flavio Vespasiano, Tito Vespasiano, Flavio Domitiano, Nerva Cocceja, Ulpio Trajano.

Caianus Antistes Salonarum secundus. Praefuit ab anno 104 usque ad annun circiter 115. sedente Evaristo I. imperante Ulpio Trajano.

Symphorianus Antistes Salonarum tertius. Praefuit ab anno circ. 115. usque ad an. 125. sedente Alexandro I. imperante Ulpio Trajano, Aelio Adriano.

Isichius I. & Isichius II. Antistites Salonarum quartus & quintus. Praefuerunt inter annos c. 125. & 140. sedentibus Sixto I. Telesphoro I. Imperatoribus Aelio Adriano, Antonino Pio.

S. Venantius Antistes Salonarum sextus. Praefuit inter annos c. 140 & 155. sedentibus Telesphoro I. & Hyginio I. imperante Antonino Pio.

Honophrius, vel Honorius I. Maximus I. Pascasius, Caesarius, Justinus I., Justinianus, Antoninus, Maximus II. qui praefuerunt ab anno Christi 155 ad 281. sedentibus Pio I. Aniceto I. Sotero I. Eleutherio I. Victore I. Zephyrino I. Callisto I. Urbano I. Pontiano I. Antero I. Fabiano I. Cornelio I. Lucio I. Stephano I. Sixto II. Dionysio I. imperantibus M. Aurelio, Antonino, Septimio Severo, Antonino Caracalla, & aliis usque ad Aurelianum.

Amabilis, seu Agapitus, Antistes Salonarum decimus quintus. Praefuit an 281. sedente Felice I. imperante Aureliano.

Joannes I. Georgius I. Theodorus I, Joannes II. Frontinianus I. Joannes III. Antistites Salonarum sextus decimus, decimus septimus, decimus octavus, undevicesimus, vigesimus, vigesimus primus. Praefuerunt inter annos 286. & 304. sedentibus Felice I. Eutychiano I. Caio. I. Marcellino I. Marcello I. imperantibus Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, Caro, Carino, & Numeriano, Diocletiano & Maximiano.

Petrus I. Antistes Salonarum vicesimus secundus. Praefuit inter annos 304. & 316. sedentibus Marcello I. Eusebio I. Melchiade I. Silvestro I. imperantibus Diocletiano, & Maximiano, Constantio, & Galerio; Constantino Magno.

Marinus primus, & Martinus primus, Antistites Salonarum vicesimus tertius et vicesimus quartus. Praefuerunt inter annos 316, & 340 sedentibus Silvestro primo, Marco primo, & Julio I. imperantibus Constantino Magno, deinde filiis eius, Constantino, Constante, Constantio.

Maximus III., alias Marinus II. Antistes Salonarum vicesimus quintus. Praefuit inter annos 340, & 350. sedente Julio I. imperantibus Constantino iuniore, Constante, & Constantio fratribus.

Theodorus, vel Theodosius II. Petrus II. Leo I. Joannes IV. Antistites Salonarum vicesimus sextus, septimus, octavus, nonus; sedentibus Julio I. Liberio I. Felice II. Damaso I. Siricio II. Anastasio I. Innocentio I. imperantibus Constante, Constantio, Juliano, Joviniano; deinde Orientis Imperium gubernantibus Valente, Theodosio I. Arcadio, Theodosio II. Occidentis vero Valentiniano I. Gratiano, Valentiniano II. Honorio. Ab anno 350. ad 410.

Isichius III. Antistes Salonarum tricesimus. Praefuit inter an 410 & 440. sedentibus Innocentio I. Zosimo I. Bonifacio I. Caelestino I. Sixto III. imperantibus in Oriente Theodosio II. in Occidente Honorio, Valentiniano III.

Joannes V. & Petrus III. Antistites Salonarum tricesimus primus, & tricesimus secundus. Praefuerunt inter annos ca. 440. & 474. sedentibus Leone I. Hilario I. Simplicio I. imperantibus in Oriente Theodosio II. Marciano, Leone I. in Occidente Valentiniano III. Maximo, Avito, Maiorano, Severano, Anthemio, Olybrio, Glycerio.

Olybrius Imperator ante assumptum Occidentis Imperium, ex quadam Jacobi Goar animadversione, Salonarum Antistes, sedente Simplicio I. imperante in Oriente Leone I. in Occidente Athemio.

Glycerius ex Imperatore Salonarum Antistes tricesimus tertius. Praefuit ab an. 474. ad an. 480. sedente Simplicio I. imperantibus in Oriente Leone II. Zenone; in Occidente Iulio Nepote, Augustulo: ac deinde Odoacre regnante.

Vacat Sedes Salonitana ab anno 480. ad annum 493. sedentibus Simplicio I. Felice III. Gelasio I. imperantibus in Ori-

ente Zenone, Anastasio I. Regnante in Italia, & Dalmatia Odoacre Herulo Idololatra.

Honorius II. Antistes Salonarum tricesimus quartus. Praefuit ab anno 493. usque ad annum c. 505. sedente Gelasio I. Anastasio II. Symmacho I. imperante in Oriente Anastasio I. Regnante in Italia, & Dalmatia Occidentali Theodorico Gottho Ariano, in Dalmatia Orientali Ostroilo.

Januarius I. Episcopus Salonarum tricesimus quintus. Praefuit inter annos 505. & 515. sedente Symmacho I. imperante in Oriente Anastasio I. regnante in Italia, & Dalmatia Occidentali Theodorico; in Dalmatia Orientali Ostroilo Idololatra.

Hesychius IV. Antistes Salonarum tricesimus sextus. Praefuit inter annos 515. & 527. sedentibus Hormisda I. Ioanne I. Felice IV. imperante in Oriente Anastasio I. Iustino I. regnante in Italia, & Dalmatia Occidentali Theodorico, Athalarico; in Dalmatia Orientali Ostroilo.

Stephanus I. seu Sivilianus Antistes Salonarum tricesimus septimus praeerat anno 527. sedente Felice IV. imperante in Oriente Iustino I. dein Iustiniano; regnante in Italia, & in Dalmatia Occidentali Athalarico, in Dalmatia Orientali Ostroilo.

Honorius III. Antistes Salonarum tricesimus octavus. Praefuit ab anno c. 527. usque ad a. 544. sedentibus Felice IV. Bonifacio II. Ioanne II. Agapito I. Silverio I. Vigilio I. imperante in Oriente Iustiniano; regnante in Italia, & in Dalmatia Occidentali Athalarico, Theodoto, Vitige, Hidibaldo, Evarico, Totila Ostroili fratre; in Dalmatia Orientali Ostroilo, Seviolado, Selimiro, Uladano.

Faustinus, vulgo Frontinus, vel Fronto, vel Frontinianus II. Antistes Salonarum tricesimus nonus, deinde Schismaticorum coriphaeus. Praefuit ab anno c. 544. usque ad an. 554. sedente Vigilio, imperante in Oriente Iustiniano, & in Dalmatia Occidentali; regnantibus in Italia sola Totila, Teja; in Dalmatia Orientali Seviolado.

Petrus IV. Antistes Salonarum quadragesimus. Praefuit ab anno 554. usque ad annum 562. sedentibus Vigilio I. Pelagio I. Ioanne III. imperante in Oriente Iustiniano, & in Dalmatia Occidentali; regnante in Dalmatia Orientali Seviolado, Selimiro.

Probinus, aliter Proclinius, vel Prodinus Antistes Salonarum XLI. Praefuit ab anno 562. usque ab anno 566. sedente Ioanne III. imperante in Oriente Iustiniano, & in Dalmatia Occidentali, regnante in Dalmatia Orientali Selimiro.

Honorius IV. & Damianus Antistites Salonarum quadragesimus secundus, & quadragesimus tertius. Praefuerunt ab anno c. 566. ad an. 580. sedentibus Ioanne III. Benedicto I. Pelagio II. imperantibus Iustino II. Tiberio II. et in Dalmatia Occidentali; regnante in Dalmatia Orientali Uladano.

Natalis Salonarum Antistes quadragesimus quartus. Praefuit ab anno c. 580. ad annum 595. sedentibus Pelagio II. Gregorio I. Magno, imperantibus Tiberio II. & Mauritio, regnante in Dalmatia Orientali N. acerrimo ecclesiae hoste, ex quatuor tyrannis ecclesiae hostibus.

Honoratus, Antistes Salonarum quadragesimus quintus, sedente Gregorio Magno, imperante Mauritio, regnante in Dalmatia Orientali N. acerrimo ecclesiae hoste.

Maximus IV. Antistes Salonarum quadragesimus sextus, primum intrusus, deinde poenitens ac legitimus. Praefuit ab an. 595. usque ad an. c. 620. sedentibus Gregorio Magno, Sabiniano I. Bonifacio III. Bonifacio IV. Deodato, Bonifacio V. Honorio I. imperantibus in Oriente Mauritio, Phoca, Heraclio; regnante in Dalmatia Orientali N. ex quatuor tyrannis Christianorum hostibus.

Frontinianus III. Antistes Salonarum quadragesimus septimus. Praefuit inter annos 620 & 638. sedentibus Honorio I. Severino I. imperante Heraclio I. regnantibus in Dalmatia Orientali N. N. ex quatuor tyrannis ecclesiae hostibus.

Theodorus III. Antistes Salonarum, quadragesimus octavus, et ultimus. Praeerat sedente Ioanne IV. Dalmata, imperante Heraclio I. regnante in Dalmatia Orientali N. postremo ex tyrannis quatuor Anonymis ecclesiae hostibus; deinde Selimiro, qui tyrannide sublata Christinnis rebus ab diuturno bello quietem attulit.

Vacat sedes ab anno 639 ad an. 650 sedentibus Ioanne IV. Dalmata, Theodoro I. Martino I. imperantibus Heraclio I. Constantino III. Constante II. Constantino IV. Pogonato, regnantibus in Dalmatia Orientali Selimiro, Budimiro.

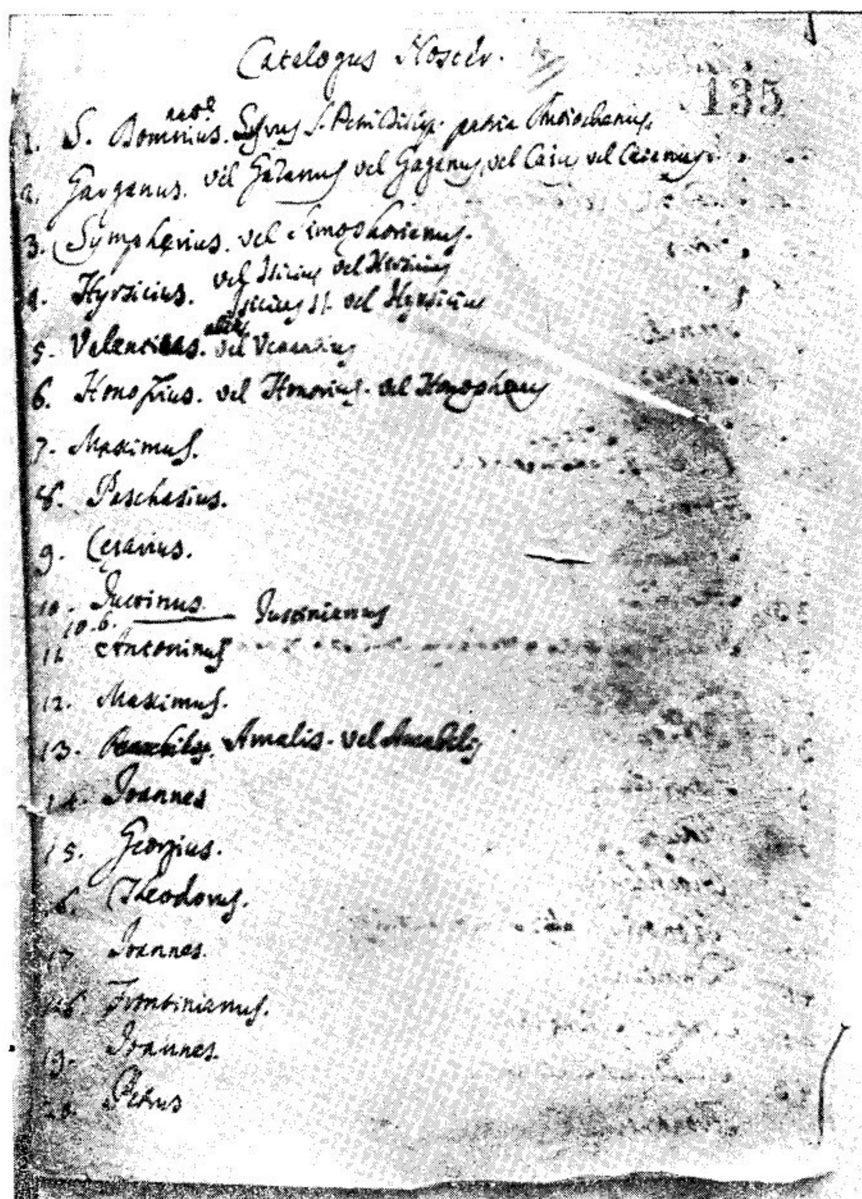
Novus Catalogus.

1. S. Domnius ob.
2. Gaianus.
3. Symferius.
4. Hesichius 1.
5. Hesichius 2.
6. Venantius.
7. Honorius.
8. Maximus.
9. Paschasius
10. Constantius.
11. Justinus.
12. Glycerius. 474.
13. Honorius 493.
14. Januarius 5[illegible]. c.
15. Stephanus 527.
16. Honorius III. 540. c.
17. Frontinianus 555.
18. Petrus.
19. Probinus
20. Honorius IV.
21. Damianus. 569.
22. Natalis. ob. 593.
23. Maximus ob. c.
24. Theodorus ob. 645. c.
25. Joann. Raven. ob. . . —

Katalog solinskih biskupa k str. 346. br. 7.

Tab. XXIII.

Catalogus Moscov.

135

1. S. Domnius. Syrus S. Petri discip. patria Antiochenus.
2. Gajanus. vel Galanus vel Gajenus, vel Caius vel Caianus.
3. Symphorius. vel Simphorianus.
4. Hyzicius. vel Isicius vel Hesichius / Isicius II. vel Hysicius
5. Velentinus. vel Venantius
6. Honorius. vel Honorius. vel [illegible]
7. Maximus.
8. Paschasius.
9. Cesarius.
10. Justinus. — Ausonianus
10.6.
11. Antoninus
12. Maximus.
13. [illegible] Amalis. vel [illegible]
14. Joannes
15. Georgius.
16. Theodorus.
17. Joannes.
18. Fortunianus.
19. Joannes.
20. Petrus

Katalog solinskih biskupa k str. 346. br. 8.

ex Antonio ... pag.

Series Archiepiscoporum Salonitanae nunc Spalaten. Eccl. 175

NB. ... ...

I S. Domnius Syrus S^{ti} Petri discipulus
II S. Gajanus
III Symphorius
IIII Isicius 1^{s}

Cir. a. 418, quo Baronius refert Epla Zozimi Papae ad Archiep. Salonit. Eccl. Fuit familiaris S. Aug. eiusque habetur mentio l. 20 de Civit. Dei de ... ... vivus manus.

Isicius 2^{dus}
Venantius
Honorius
Maximus p^{s}
Paschasius
Cesarius
Justinus p^{s}
Esicius 2^{dus}
Honorius
Januarius p^{s}
Stephanus p^{s}
Honorius 3us
Frontinianus p^{s}
Petrus p^{s}
Probinus
Honorius 4us
Damianus
Natalis
Maximus 2^{dus}
Frontinianus 2^{dus}
Theodorus p^{s}
Justinianus

NB. La confusione nasce da questo, che i nomi di questi Arciv. ... ... particolari ... il p. ... Ar. ... ad Ar. H. 3. ... Ar. ... ad Ar. H. 3. ... e quelo che ... ne ... uno ... ... consequenze; Ex Aug. ... Salonae Eccl. 474 ... ad ... Circa 493 quo a Baron. ... ad ... Honorium in Dalm. Eccl. ... del ... Circa an. 527 ... Baronius ... ... anno ... ...

De hoc vide p. 74 c. Honoratus Cir. an. 592 Baron.
De hoc p. 63 c. Salonitanae et dist. 93 c. nivel.
11. q. 3. c. vogo 2. q. 5. c. quantum et seq.
24. q. 3. c. 5. de ... ... q. 6. c. ... Circa an. 600 ... ...

83

Pontifices
Salonitani et Spalatenses
a quodam Dalmata
Ab Archivis Romanis Collecti

— S. Domnius I. Divi Petri Apostolorum Principis Discipulus Antistes Salonarum Primus.

Praefuit ab anno Xpi LXVIII usque ad annum CIV. Sedentibus Petro Apostolo, Lino I. Clemente I. Anacleto I. Evaristo I. Alexandro I. Imperantibus Domitio Nerone, Sergio Sulpitio Galba, Silvio Ottone, Aulo Vitellio, Flavio Vespasiano, Tito Vespasiano, Flavio Domitiano, Nerva Cocceio, Ulpio Traiano.

— Sanctus Caianus Antistes Salonarum secundus.

Praefuit ab anno 104 usque ad an. c. 115. Sedentibus Evaristo I. Alexandro I. Imperante Ulpio Traiano.

— Sanctus Symphorianus Antistes Salonarum Tertius.

Praefuit ab anno c 115. usque ad an. 125. Sedente Sixto I. Imperante Ulpio Traiano, Aelio Adriano.

— Sancti Trichius I. et Trichius II. Antistites Salonarum quartus et quintus.

Praefuerunt inter annos c. 125. et 140. Sedentibus Telesphoro I. Iginio I. Pio I. Imperantibus Aelio Adriano, Antonino Pio.

— Sanctus Venantius Antistes Salonarum Sextus

Praefuit inter annos c. 140. et 155. Sedentibus Pio I. Aniceto I. Sotero I. Imperante Antonino Pio.

— Sancti Honophrius vel Honorius I. Maximus I. Parthonius, Ceranius, Justinus I. Justinianus, Antoninus I. Maximus II. qui praefuerunt ab an. c. Christi 155. ad 241.

Sedentibus Sotero I. Eleutherio I. Victore I. Zephyrino I. Calixto I. Urbano I. Pontiano I. Antero I. Fabiano I. Cornelio I. Lucio I. Stephano I. Sixto II. Dionysio I. ~~Felice I. Eutichiano I.~~ Imperantibus Antonino I. M. Aurelio Antonio Septimio Severo

Katalog solinskih biskupa k str. 347. br. 20.

Tab. XXVI.

Eccellenza

Il fine primario dell'implorare Patrocinio gratioso ed efficace dell'Ecc.za V.ra,
fù quello di conseguire l'accesso confidente, e corrente d'un qualche sog-
getto dotto, pio, prudente, e ben versato nelle memorie Venete, per con-
ferire con esso certi di alquanti punti importanti, avanti di consegnare
alle altre Revisioni un Libro Latino in foglio già terminato, che deve an-
dare in testa delle mie pure soprascritte Istorie Illiriche di alcuni Domi-
nii fù ordinato anni sono dall'alto e dotto pensiero dell'Ecc.mo Sig.r Cavaliere
Gio: Francesco Morosini mio Mecenate affettuoso assai, e costante d'[illegible]
anni per notizie particolari delle glorie di [illegible], le della Religione Cat-
[illegible] intorno al due Lettere. All'Oracolo più à proposito di V.E.
per questo particolare non posso desiderare; ma non potendo essere per le due
altre occupazioni accessibile quanto è questo mi stimarò ben provisto coll'ave-
gnazione d'un altro che sia [illegible] ottimo dopo dell'E.V. Hò discorso sopra di
ciò à lungo coll'Ecc.mo Sig. Federico Cornaro, e terminati che sieno li [illegible]
Eserciz.ti [illegible] à godere gli effetti che spero e che imploro delle mie [illegible]
riverissime suppliche: e in atto di profondo rispetto resto D.V.E.

Padova 24 Nov.e 1740.

Umil.mo Div.mo ed Obbl.mo Servitore
[illegible] Riceputi [illegible]

Rukopis Riceputiev k str. 352.

Tab. XXVII.

Pacificus Bizza Miseratione Divina, et S. Apostolicae Sedis
Gratia Archiepiscopus Spalaten., alias Salonitan.,
Dalmatiae, ac totius Croatiae Primas

Dilecto Nobis in Xpo Rdo Philippo Bazovich de gremio Parochialis Eccl. Abbatissae Comitatus Spalaten. Nostrae Dioecesis salutem in Dno. Cum ex pietatis, ac tuae devotionis, et spei, munitus apud Eccl. B.M.V. de Dobri, Min. Obser. Franciscanos commorari exoptes, a Nobisque dimissoriales exposcas, Nos votis tuis in Dno inclinati petitam licentiam in Conventu antelatorum Religiosorum moram continuam trahendi, Missasque, stante antedicto [illegible], celebrandi concedimus, eo charitati, ac assistentiae RP. Superioris ejusdem Conventus commendantes eorum.

Dat. Spalati ex Nra Archiepali Canc. die Xma Martii 1751 ...

Pacificus Archiepus

Dominicus Ant. ... Barghetich
Canc. Archiepalis